Søllerød bogen 1978

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1978

Søllerødbogen 1978

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for

Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1978 er sat med Linotype Janson.
Papiret er Thai-Cote.
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDD.
Sat og trykt hos Poul Kristensen, Herning, i 1800 eksemplarer.

Redaktion af Selskabets publikationer:
Stadsbibliotekar *Annalise Børresen*
Søllerød Kommunebiblioteker,
Biblioteksalleen 1-5, 2850 Nærum. Tlf. (02)800486

ISBN 87-87113-25-2

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen, bedes sendt til redaktøren,
stadsbibliotekar Annalise Børresen, Søllerød Kommunebiblioteker, 2850 Nærum.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

»Sømærket«. Et Vedbækhjem gennem 4 generationer
Af journalist *Ady Rechnitzer* 9

Kobberstik med Søllerød-motiver
Af major *Erik Sinding* 67

Bronzehalsringe fra Trørød. Et offerfund fra slutningen af yngre bronzealder
Af stud. mag. *Svend Aage Knudsen* 85

»Studenterhytten« på Søllerød Kirkegård
Af provst, dr. theol. *Sigurd Granild* 132

Litteratur om Søllerød Kommune. Tillæg 1976-77
Ved *Lise Ott* og *Finn Slente* 143

Selskabet 1.4.1977-31.3.1978
Af professor, dr. phil. *Roar Skovmand* 154

Selskabets regnskab
Ved ingeniør *Werner Ruff* 160

»Sømærket«

Et Vedbækhjem gennem 4 generationer

Af Ady Rechnitzer

Da jeg for omkring ti år siden tog fat på at indsamle materiale vedrørende Vedbækfiskerne til brug for en artikel i Søllerødbogen 1970: »Fiskerliv i Vedbæk før og nu«, stod det mig klart, hvor nær knyttet visse af fiskerslægterne havde været til min egen familie, der som landliggere slog sig ned ved kysten.

Min morfar havde fra 1870'erne færdedes blandt fiskerne, og havde som de, båd liggende halet op på den flade sandstrand. Hans søster og svoger lejede sig ind hos fisker Anders Jønssons, og der boede morfar om sommeren, når han kunne få tid til det for sin lægegerning. Da han i 1883 blev gift, drog han naturligvis til Vedbæk for at vise sin unge kone alt det, han selv var kommet til at holde af. Hun blev så glad for den smukke kyst og udsigten til Hveen, at de besluttede at købe et beskedent sommerhus ved vandet, et par stenkast fra Jønssons hus, der lå på landsiden af Landevejen, som Strandvejen hed dengang.

Øresundskysten lokker

Senere byggede de huset større og kaldte det »Sømærket«. Familien blev accepteret af den lokale befolkning, og der knyttedes venskabsbånd imellem dem.

Igennem det sidste århundrede eller mere har mange Københavnere fundet vej ud til denne del af Øresundskysten, og store og små landsteder har igennem flere generationer ikke sjældent været beboet af samme slægt. Disse familier har også følt sig knyttede til befolkningen, såvel fiskerne som den lokale befolkning i det hele taget.

Som årene er gået, er der imidlertid sket store udskiftninger blandt

ejerne af landliggerejendommene, og ingen af de slægter, der for 100 år siden, eller måske blot for 80 år siden fandt ud til det idylliske Vedbæk, er nu at finde i deres oprindelige huse.

Vedbæk
Strandvej 392

Der synes kun at være én undtagelse. »Sømærket«, Strandvej 392, bebos stadig af samme slægt i lige line. Fra 1885 til 1908 var huset en typisk landliggerejendom, men fra 1908 blev det helårsbeboelse for ejerne, min morfar og hans kone. Stabslæge *Carl Friderichsen* og *Ady* havde fire børn, der alle kom til at elske huset ved stranden. Min mor, *Lolly*, var eneste pige i flokken.

Efter mormors død i 1944 overtog min mor og far huset. Min far, overlæge, dr. med. *Viggo Rotwitt Schmidt*, var fra ung kommet i huset, som også han var kommet til at holde af. Min mand, major *Eigil Rechnitzer*, og jeg flyttede i 1944 ind på »Sømærket«, hvor der var plads nok til to familier. Vore tre børn fik således også deres barndomshjem i Vedbækhuset. Efter mors død i 1975 så det en tid ud til, at huset måtte glide ud af familien. For slægten blev det imidlertid en lykkelig kendsgerning, at vores søn, advokat *Claes Rechnitzer* og hans franskfødte kone, dr. *Catherine Rechnitzer*, i 1976 købte huset.

Fjerde og femte generation vil forhåbentlig i mange år føle sig knyttet til »Sømærket« og til Vedbæk, der stadig er et fiskerleje, som dengang morfar for 100 år siden lærte fiskerne at kende på den klitbevoksede kyst.

Det spændende loft

På mormors loft var der altid spændende at lege mørkeskjul. Vi børnebørn krøb og kravlede under de skrå støtterafter, hvor spindelvævet sad tykt og klæbrigt og fik en til at hoste. Så var man straks forrådt, derfor gjaldt det om at holde munden tæt lukket og trække vejret mindst muligt.

I den kæmpestore kasse, der fyldte hele sydvæggen, var der sengetøj og gamle gardiner. Selv om der lugtede kvalmt, var det det bedste gemmested. De mindre fætre og kusiner turde ikke nærme sig denne kasse med de store jernbeslag.

Et sted holdt vi os langt fra – allesammen.

»Sømærket«. Lolly, Poul og Hans 1897

Velholdt skelet

Det var længst inde i den fjerneste krog, hvor »han« lå. Sammenpakket i en aflang kasse lå de jordiske rester af en velvoksen mand, som vi blot benævnede som »han«. Veltjent som han var til adskillige lægers anatomistudier, havde han med års mellemrum set dagens lys og var blevet værdsat, som det nydelige og oprindeligt velholdte skelet, han var.

Men det var efterhånden mange år siden husets oprindelige ejer, og siden hen husets to sønner havde brugt ham. Han kan meget vel være anskaffet omkring 1870. Senere fik han det ærefulde hverv også at betjene to af børnebørnene. Men i de lange hvilepauser tjente han som bussemand for de mindreårige, der vovede sig op på det store loft. Et glimrende og nok så fredsommeligt gemmested fandt man bag de store kister og kasser, der så længe jeg kan huske det, har stået på samme sted. Aflåste og utilnærmelige for nysgerrige sjæle.

Utilnærmelige gemmer

Den store kiste med buet låg var betrukket med groft lærred og havde jernlås. Det var en rejsekiste, der oprindeligt var kommet med mormors udstyr fra Rusland. Ved siden af den stod en egetræskiste, der var aldeles urokkelig. Også den var forsynet med forsvarlig lås.

Ingen kunne rigtigt forklare, hvad disse gemmer indeholdt. De stod der bare. Men det forlød, at mormor engang imellem åbnede dem.

Som voksen kom jeg og min familie til at bo i dette, min mormors hus, som senere blev min mors og fars hus.

Det faldt i min lod at forsøge at rydde op på det store loft, hvor to generationer før mig havde stuvet de mærkeligste ting sammen.

Lugten var nøjagtig den samme, som da jeg var barn, og svalerne byggede stadig rede under skifertaget.

Svalerne kommer tilbage

De kom hvert år, og fandt de lugen ud til vandet åben, vidste de, at de var velkomne. År efter år fløj nye kuld i usikre buer rundt over haven. Dygtigere og dygtigere blev de for hver dag for til sidst at forlade det kolde Nord. Når varmen var der igen, kom de tilbage. De samme? Måske børn og børnebørn af de oprindelige par.

Sådan var det også med menneskene. De søgte tilbage. De drømte om at bo der, hvor de sorgløse havde leget som børn.

Da jeg som barn legede på loftet sammen med fætrene, kusinerne og brødrene kunne jeg ikke forestille mig en tilværelse, hvor alle juleferier, påskeferier og søndage kunne tilbringes andre steder end i dette hus, hvor

vi alle søgte hen. Her hvor mormor boede, var vort fællesskab fuldkomment.

Men det lå ud over min barnefantasi at forestille mig, at huset engang skulle blive mit rigtige hjem. At mine egne børn engang skulle lege de samme lege på det samme loft og møde svalerne år for år. Historien om, hvordan det gik til, er lang. Det må blive til historien om et hus, der snart i 100 år har været beboet af den samme slægt. Det må blive historien om mennesker, jeg ikke selv har kendt, men som alligevel står lyslevende for mig.

Historien om mormor

Men først og fremmest må det blive historien om min mormor. Hende, vi satte over alt. Hende, der kom til at præge kommende slægter.

De låste kister forblev utilgængelige indtil næsten 50 år efter at den sorgløse børnebørnflok gemte sig i loftets spindelvævstætte kroge.

Indholdet af kisterne var breve, breve, breve. Så var der postkort, menukort, invitationer og regnskabsbøger. Men alt dominerende var alligevel de mange sirligt sammenbundtede breve.

Breve, breve – –

Igennem årene havde jeg af og til spurgt mor, der sammen med far havde overtaget huset efter mormors død i 1944, om vi ikke skulle åbne kasserne på loftet. Det lod sig ikke gøre at få hende med på tanken. Hun vidste, at minderne fra hendes egen mor og far ville blive for overvældende. Tingene skulle mere på afstand, for at hun turde dukke ned i et så stort materiale.

Mor havde den lykkelige egenskab at leve i nuet. Og hellere så hun frem end tilbage. Til sin dødsdag omtrent forblev hun ung i sit sind og talte bedre med sine børnebørn end med sine samtidige. Det bød hende inderligt imod at beskæftige sig med støvet arkivmateriale, måske forklaringen lå i, at hun kendte fortiden. Hendes barndom havde nok været lys, men alvoren og sygdom havde hun tidligt mødt, og brevene ville tale deres tydelige sprog.

Brænde minder?

Skulle man da bare brænde disse mange minder? Skulle en slægts

historie ikke få lov at blive levende igennem dette omhyggeligt opbevarede materiale?

Arkivaliernes vidnesbyrd

Af og til følte jeg mig draget til at linde på lågene og forsigtigt tage en af brevpakkerne frem i lyset. De fleste var adresserede til mormor og havde russiske frimærker. Pakkerne var ordnede efter årstal. 1885. 1886. 1887. Helt op til ca. 1920 var brevpapiret af fyldig god kvalitet. Så blev det næsten brat af så dårlig kvalitet, at skriften let flød sammen. Fra 1930 til 39 var det åbne korrespondancekort med skrift så tæt, at den også for en indviet må have været næsten ulæselig.

En af kasserne indeholdt næsten udelukkende arkivalier. Regnskabsbøger fra morfar helt tilbage til 1870'erne, da han som ung læge begyndte at tjene sine egne penge. Husholdningsregnskaber der viste hans omhyggelighed over for sin mor og sine søstre. Efter 1883, hvor han giftede sig, fik regnskaberne en lidt anden karakter. Beløbene blev mere omfattende og som årene gik, voksede husholdningen og dermed udgifterne. Stort folkehold, fire børn, der skulle fødes og klædes. Vinterbolig og sommerbolig, og mange rejseudgifter. Gavekontoen var også efterhånden af et betydeligt omfang. Familien var stor, omgangskredsen stor. Også til »Ole« var der betydelige udgifter. Den store klinkbyggede lystbåd måtte have spillet en stor rolle i familien. Den blev erhvervet i 1881, da morfar endnu var ungkarl. Den var som et medlem af familien, og regnskaberne vedrørende dens røgt og pleje indgik i månedsbudgettet. I en stor pakke lå alle bådens papirer omhyggeligt samlede. I fyrre år var »Ole« medlem af familien. To år efter morfars død i 1920, blev den hugget op.

Lystbåd 1881

Længsel efter Rusland

Fra jeg var barn husker jeg så godt, at mormor opholdt sig uendelige timer ved sit skrivebord og skrev eller læste breve. I timevis kunne hun sidde ved vinduet og læse de gamle breve fra sin store slægt i Rusland. Hun havde aldrig kunnet skjule, at hun længtes tilbage til sit land. Men som tiden gik, havde hun måttet affinde sig med, at alt var forandret, og at de fleste af hendes nærmeste var døde. Dog var nevøer og niecer trofaste til at skrive,

Tre af de fem søstre Pallisen, døtre af den danske generalkonsul i St. Petersborg. Ady, senere gift Friderichsen, til venstre. Frakkerne, der er ens, er syede af klæde og vatterede. Skindbesætningen er Kamchatka-bæver, en skindsort, Pallisens handelshus handlede med. 1880.

Korrespondancen holdt vedlige

og helt op til efter 2. verdenskrig blev forbindelsen holdt vedlige. Det lykkedes også mormor på forskellig vis, at få ekspederet pakker af sted, både til sin søster, der var bosat i Tyskland og til familien i Sct. Petersborg, eller Leningrad, som den jo blev omdøbt til efter revolutionen.

Vi har sikkert alle i familien gemt nogle breve med den tynde, fine skrift, der var så karakteristisk. Mormor skrev meget tæt, ligesom for at spare på

papiret og alligevel få plads til det meget, hun altid havde på hjerte. De lidt forkerte endelser kunne måske røbe, at hun ikke var danskfødt. Ordene var gode og kærlige. Rige tanker strømmede læseren imøde.

Oldebarnets gave

Et brev jeg er særlig glad for at have gemt, er lykønskningen til hendes første oldebarn, vor ældste datter Benedicte, født 1943. Med brevet fulgte et slidt, grønt læderetui indeholdende ske, kniv og gaffel. På bestikket stod indgraveret: Carl Friderichsen. Triest 1845. I brevet, der lå sammen med æsken stod bl.a.: »Jeg håber, Du mit lille oldebarn, vil bruge dette bestik, som Din oldefar fik til sin dåb.«

Ofte har jeg senere om og om igen måttet fortælle vore børn om deres oldefar, der sammen med sine forældre og fire søstre boede om bord på skonnerten »Prebene«. Deres far, kaptajn *Carl Friderichsen*, (1801-1849), var reder og sejlede bl.a. med last fra Triest til Rio. Min morfar, der også hed Carl, blev født i Triest i 1845, og kom sammen med sine søstre til at sejle med forældrene. Al undervisning foregik om bord, moderen underviste også børnene i klaverspil, så det opretstående var med den halve klode rundt. Der var barnepige til at stå den travle husmor bi. En sådan tilværelse kunne i sig selv være en fortælling værd.

Koleradød Triest 1849

Brat hørte imidlertid dette liv op. Kaptajn Friderichsen blev ramt af den koleraepidemi, der på det tidspunkt hærgede Sydeuropa, og som senere også nåede til Danmark og forårsagede mange dødsfald. Hans søn var på det tidspunkt 4 år gammel, og lægen mente bestemt, han måtte være blevet smittet, så bedemanden foreslog, at man samtidig med at grave en stor grav også gravede en grav til den lille dreng. Heldigvis var lille Carl ikke blevet smittet. Moderen blev boende endnu et par år i Triest og beholdt skonnerten, som hun fik sejlet til København. (Der findes på Søfartsmuseet et billede af »Prebene«). Uheldigvis led den på hjemturen havari, så da hun et par år senere bosatte sig i København, var hendes penge, der delvis stod i dette skib, blevet meget små. Som den handledygtige dame, hun var, skaffede hun sig indtægter ved at etablere et lille pensionat for unge piger fra Norge og fra provinsen, der skulle uddanne sig i København.

Enken flytter til Danmark

Stabslæge Carl Friderichsen (1845-1920). Morfar var født om bord på sin fars skonnert og tilbragte sin første barndom i Triest og på havet. Han blev læge 1873, korpslæge og overlæge i Livgarden og chef for Garnisonssygehuset. Desuden havde han privatpraksis.

Morfar holdt meget af sine fire søstre: *Anna*, *Christiane*, *Caroline* og *Theodora Friderichsen*. De spillede en stor rolle i hans tilværelse og i lange perioder boede de to yngste ugifte søstre hos ægteparret i Vedbæk. Der døde de begge – til det sidste omgivet af kærlige, omsorgsfulde mennesker.

Særlig Caroline, eller Caro, som hun blev kaldt, kom til at betyde meget for familiens trivsel. Hun påtog sig de utroligste opgaver og satte sig et uforglemmeligt minde. Herom senere.

Morfars ældste søster, Christiane (f. 1831) blev gift med skibskaptajn *Jens Laurits Barfred*. Han sejlede på verdenshavene, og Christiane måtte,

ligesom sin egen mor, følge med sin mand. De tre døtre *Carla*, *Effie* og *Elisabeth Barfred* havde som små deres hjem på skibet. Der eksisterer en fantastisk beretning om et forlis, hvor familien kun med nød og næppe reddede livet.

Sommerophold Vedbæk i 1870'erne

Skibskaptajn Barfred lagde op og blev formand for skipperforeningen. Familien lejede sig om sommeren ind hos en fiskerfamilie i Vedbæk, og allerede i 1870'erne begyndte således slægtens tilknytning til det lille fiskerleje.

Huset, de lejede, tilhørte fisker *Anders Jønsson* og hans kone *Ellen*. De kom begge fra Hveen, men tog som så mange sydsvenskere til den danske Øresundskyst for at prøve at ernære sig ved fiskeri. Det kom til at gå helt godt for Anders Jønsson (1837-1930). Ægteparret byggede en pæn toetagers villa på Engvej, og lejede som så mange andre fiskere og håndværkere ud til Københavnere, der gerne ville ligge på landet ved kysten.

Det var beundringsværdigt at oldemor, en enke med 5 børn, kunne overkomme at lade en søn studere.

En af forklaringerne er, at morfars søstre var nøjsomme, flittige mennesker, der holdt sammen, og som lagde til side, for at deres lillebror kunne læse.

De tre ugifte søstre, Anna, Caroline og Theodora grundlagde en lille privatskole: Frøknerne Friderichsens Pigeskole. Den lå i Frederiksberggade, samme sted, hvor familien dengang boede. Mange af borgerskabets døtre blev sat i denne skole, der blev regnet for en skole, hvor en datter fra et såkaldt bedre hjem kunne få gode og nyttige kundskaber. Bl.a. kom Musse Bruun, senere Musse Scheel i denne skole, hvor forresten også Ågot Høffdings mor, Ada, kom til at gå. (Ågot blev gift med mors bror, Poul). Søstrene var meget dygtige til sprog og naturligvis underviste de i de obligatoriske fag. Dora gav musikundervisning og Caroline var særlig sprogkyndig. De var alle dygtige til håndarbejde, det havde deres mor sat meget ind på at lade dem lære.

Morfar læge 1873

Min morfar blev læge i 1873 og fik huslægepraksis i den indre by. Ret

tidligt kunne han begynde at lægge penge op. I hans regnskabsbog over køb og salg af værdipapirer, der er påbegyndt 1879, kan man igennem 8 år følge bevægelserne af hans køb og salg. Små beskedne aktieposter de første år, senere doblet flere gange op. I 1879 køber han f.eks. Sjællandske Jernbaneaktier, Forenede Dampskibsaktier, Sporvejsaktier, Landmandsbank- og Handelsbankaktier. Også obligationer bliver købt og solgt. Igennem de omtalte år er der gjort årlig status over, hvad gennemsnitsudbyttet er. Det varierer fra 5-8 %. I 1883 køber han en lille ejendom: Ny Kongensgade 10, efter at have afhændet nogle aktieposter. Dette hus forærede han til søstrene som tak for deres offervilje.

Opsparingens kunst

I 1880 blev morfar korpslæge, i 1895 chef for Garnisonssygehuset og overlæge i Livgarden, og i 1902 stabslæge. Han var dekoreret, bl.a. kommandør af 2. grad. Som læge var han meget værdsat, og elsket i den store kreds, han kom i forbindelse med.

Mormor født i St. Petersborg 1857

Morfar var fyrre år, da han friede til min 12 år yngre mormor. *Ady Pallisen* blev født 1857 i St. Petersborg, hvor hendes far, *Hans Jessen Pallisen* (1815-1881), var storkøbmand, reder og dansk generalkonsul. Han stammede fra Ålborg og var med et af sin fars handelsskibe kommet til Rusland for at afsætte varer. Mulighederne for samhandel med Danmark stod ham klart, og han besluttede sig til at forblive i Rusland. I 1841 giftede han sig med *Adolfine Donnerberg* (1822-1901), der tilhørte en tysk-russisk slægt, der gennem flere generationer havde levet i Rusland. Sammen skabte de et stort og rigt hjem, hvor danskere altid var velkommen. Generalkonsulens handelstalent, flid og dygtighed skabte stor respekt om hans person og om hans omfattende virksomheder. (Nekrolog: Illustreret Tidende no. 1142, 14-8-1881).

Han selv var en alvorlig, arbejdsom og lidt tung natur. Hans jydske sindelag lod sig ikke rokke, selv om hans hjem sydede af liv og festligheder. Hans kone var overordentlig foretagsom, elskede at klæde sig selv og sine døtre smukt, sørgede for at de gik i de bedste skoler og fik lejlighed til at rejse og ikke mindst at kunne klare sig på hovedsprogene.

Hans Jessen Pallisen (1815-1881) tog som ung handelsmand fra Ålborg til St. Petersborg, hvor han blev købmand, reder og dansk generalkonsul. To af hans døtre blev dansk gift: Olga med etatsråd Nissen-Sommersted og Ady med stabslæge Friderichsen.

I bærestol på Capri

Der findes blandt de mange breve en herlig beretning, som oldemor har skrevet til en kusine i Petersborg, da hun engang i 1870'erne var taget med seks af børnene til Italien. Fra Neapel skulle de sejle til Capri. Der engagerede hun to bærere, så hun kunne sidde i en bærestol med sin yngste datter på skødet. Resten af familien red på æsler. De blev alle så optaget af alt det prægtige, de oplevede, at tiden løb fra dem. De stakkels bærere løb i skarpt trav med den tunge stol, mens de store børn lod æslerne skridte godt til. Men ak, rutebåden til Neapel dampede ud af havnen uden at de kom med.

At overnatte i byen passede ikke familien, der jo ingen bagage havde med. De havde ovenikøbet ladet deres overtøj ligge på rutebåden. Der var ikke andet at gøre end at betale en fisker for at sejle dem tilbage til Neapel.

Mormors mor, Adolfine Pallisen, rejste hvert år til Danmark, efter at hendes datter var blevet døv. Hun tog desuden for sit helbreds skyld jævnligt til Wiesbaden, hvor hun her er fotograferet ca. 1890 med sin yngste datter, Lolly.

Det blev en tur med søgang, og rystende af kulde, sultne og forkomne nåede de sent om aftenen hotellet i Neapel. Ingen kom vel til at glemme, at de dog havde været på Capri.

Lille Clara, der sad med sin mor i bærestolen, døde som mindreårig. Tilbage blev fem døtre og tre sønner: *Waldemar*, *Robert*, *Victor*, *Olga*, *Julie*, *Emilie*, *Ady* og *Lolly Pallisen*.

Morfar sejlede et par gange som ung læge på svogeren, Jens Laurits Barfreds skibe til Rusland. Han aflagde da besøg hos den danske generalkonsul Hans Jessen Pallisens enke. Husets næstyngste datter, *Ady Pallisen*, blev han meget forelsket i, friede og fik hendes ja, men mor Pallisen, der var blevet enke 1881, nærmest skældte ham ud.

Forlovelse

»Vil De tage mit klenodie fra mig, dr. Friderichsen«, sagde hun oprevet. Hun havde allerede afleveret én datter, *Olga*, til en dansker, etatsråd *Nissen-Sommersted*. Den kærlige og gode moder stod naturligvis ikke sin datters lykke i vejen. Det blev til stor forlovelsesfest i dagene omkring 1. april 1883, og der gik bud til venner og familie om begivenheden. Også til de danske slægtninge i Ålborg. Min mormor modtag naturligvis mange gratulationer og i et brev fra en (formodentlig) slægtning i Ålborg, fru Amalie Simony, f. Bluhme, kan man læse om de kærlige tanker, der i denne anledning gik fra Ålborg til Petersborg:

»Stor var vor glæde og overraskelse da vi modtog din kære moders telegram og nu i dag dit forlovelseskort. Jeg har i tankerne været så uendelig meget hos Dig og bedt den gode Gud lægge sin velsignelse i dette skridt, mine bedste ønsker for dit fremtidsvel sender jeg Dig min kære Ady. Din brudgom har jeg jo ikke fornøjelsen af at kende, men at han må være Dit valg værdig, derom tvivler jeg ikke. Jeg vil kun håbe, at han ret må forstå og skatte dit fromme, ædle hjerte, han må føle sig uendelig lykkelig over besiddelsen af en så sjælden perle. Det er ikke smiger, kære Ady, jeg har altid sat dig uendelig højt og jeg ved, Du vil skabe et lyst og lykkeligt hjem for din tilkomne. Hvor højt må Du ikke elske ham for at ønske at

Gratulationer fra Danmark

Generalkonsul Hans Jessen Pallisen bad Julius Exner male begivenheden, da den russiske storfyrste, tronfølgeren Alexander, med følge ankom til Humlebæk juni 1866 for at indgå forlovelse med Christian IX's datter, prinsesse Dagmar. I baggrunden til venstre for kongeparret står Pallisen og hans datter Olga med sin mand. Billedet (118×159) blev først færdigt og afleveret 1869 og hang i hjemmet i St. Petersborg. Senere kom det til at hænge på »Sømærket«.

forlade dit kærlige barndomshjem så rigt på så mange og dyrebare minder ...«

Bryllup St. Petersborg 1883

Parret blev viet september 1883 i den evangelisk-lutheranske kirke St. Katharinen i St. Petersborg. Det var dr. *Reinhold v. Walter*, gift med Adys søster, Emilie Pallisen, der foretog vielsen.

Ingen siger, det har været let for mormor, der var 12 år yngre end sin mand, at forlade sit kære hjemland. Kærligheden imellem ægtefolkene voksede sig meget stor og dyb, men savnet af Rusland og barndomshjemmet, af de mange slægtninge, af kunsten og litteraturen, af teatret og koncertsalene, blev en evig nagen. Det læses med al tydelighed i brevene til mormor og søstre.

Udstyr af format

Hendes mor sørgede i alle måder for, at hun ikke kom tomhændet til Danmark. Der findes en særlig bog i arkiverne, der udelukkende omhandler udstyret. I rubler opgøres de mange effekter, bl.a. var der 48 af alt personligt linned, kjoler til dagligt brug og ikke mindst til fest, dækketøj, bl.a. duge til 36 i det skønneste damask, sølvtøj med alt til 24 prs., samovar naturligvis, og ædle smykker. Oldemor var meget pragtelskende, og det bedste var ikke for godt til hendes døtre, hvoraf tre blev gift med læger, en med en præst og en med en forretningsmand.

Selv om mormor fra barn var vænnet til at være omgivet af rigdom både i det store hjem med adressen: 11 Linie nr. 18, St. Petersborg, og i sommervillaen i Peterhof, var hun uendelig beskeden og langt fra pragtelskende som sin mor. Naturligvis værdsatte hun de ting, hun havde medbragt, ikke mindst forstod hun at sætte pris på de meget smukke juveler, hun ejede, men af natur var hun drømmende og filosoferende.

Mormor var så tydeligt meget upraktisk, hun hadede at sy og lod meget gerne andre om at tage sig af hus og have. Til gengæld læste hun meget og var en stor beundrer af russisk litteratur, som hun medbragte i rigt mål. Hun læste værker på russisk, tysk og fransk, og var yderst velbevandret i datidens klassikere. Hun elskede poesi og kunne citere lange vers på flere

sprog, men helst på russisk. Det lød som den skønneste musik, og som barn holdt jeg af at lytte, når hun for sig selv citerede digte på sit modersmål.

Blandt de mange personlige optegnelser på små lapper eller mere eller mindre sirligt indførte i notesbøger, finder man værdifuld læsning.

Hun havde en utrolig hukommelse med hensyn til poesi og ordsprog, som hun gerne oversatte, hvis vi børnebørn bad hende derom. Der var megen visdom at hente, som f.eks. i dette citat:

»Enighed i det nødvendige
Frihed i det tilladelige,
Kærlighed i alt.«

Thor Lange i Rusland

Forfatteren Thor Lange (1851-1915), der i sine unge dage var lærer i latin og græsk ved Institut Lazarev i Moskva, giver følgende skildring fra et ophold i St. Petersborg i begyndelsen af firserne:

»Så var der afdøde generalkonsul Pallisen, en hædersmand, en sand velgører for os unge danskere. Hvor åndede man let i hans prægtige hjem. Sjældent, synes jeg, har jeg haft det så godt, så varmt, så strålende smukt som i hans høje sale. Vi blev optagne næsten som børn af huset og misbrugte heller ikke den imødekommenhed, vi mødte.

Med andre ord, vi havde selvkritik og beskedenhed nok til ikke at vække latter ved at gå hen og forelske os op over begge øren i generalkonsulens indtagende, yndefulde døtre. Den ene hed Rosen, den anden hed Lilien, den tredie Duen og den fjerde var Solen. (Hører De ikke her en lysende glad melodi af den ulykkelige Schumann klinge? – skriver han som note). Den ældste og måske smukkeste var allerede dengang gift. God, ligesom sin moder, husets frue, tog hun sig af os ubetydelige landsmænd, mildt om end lidt fyrstindeagtig overlegent. Jeg, der i min barndom skal være blevet bidt af en gal poet, kunne ikke lade være at skrive et par sonetter til hende. Sonetterne var tynde. Alligevel viste jeg dem til hende og hendes mand.

Rosen, Lilien, Duen og Solen

Den sidste, der syntes at have smag for vers, roste dem, men fruens forsøg på at sætte et alvorligt ansigt op bristede fuldstændigt. Hun lo himmelhøjt og udbrød: Den slags pæne ting skulle De hellere skrive til Ady. Det var rigtig grusomt udtænkt, såsom Ady aldrig så til den side, hvor troubadouren befandt sig.«

Ikke desto mindre fulgte mormor til stadighed med i Thor Langes forfatterskab siden hen, da hun kom til Danmark.

Lakskrinet

Blandt de omtalte bjerge af breve på min mormors loft, lå nogle få i et smukt lille lakskrin. I første omgang så indholdet ud som vanligt: små sedler med tanker og betragtninger, citater fra bøger, lidt udklip og nogle breve på forskellige sprog. Én konvolut måtte dog uvilkårligt tiltrække sig min opmærksomhed. Med mormors tynde skrift stod der i hjørnet: »1914. Nogle breve fra og til den russiske statsraad og dansk konsul i Moskva, boende senere på Jalta. Måske har det lidt interesse for mine elskede børnebørn, fra en tid sidst i forrige og i begyndelsen af dette århundrede, og som ligger langt, langt tilbage fra nutiden. Den nye generation kan vel knap forstå den. Ellers skal de brændes.«

Kommende slægter

Der var næppe rørt ved denne lakæske i 30-40 år. I 1914, da notatet var gjort, havde mormor endnu ingen børnebørn. Det første, min bror Mogens, blev født i 1915. Men hun har alligevel tænkt på den nye slægt. Fundet af dette notat gjorde et overvældende indtryk på mig.

Så var det alligevel meningen, at disse mange personlige optegnelser og breve måtte gennemses. Der var oven i købet henvist til børnebørnenes eventuelle interesse for optegnelserne, i hvert fald de her nævnte. Senere skulle jeg erfare, at nok havde mormor haft ønske om at sortere og vel brænde en del, men der fandtes ingen anmodninger om, at materialet skulle tilintetgøres efter hendes død.

Det skal ikke nægtes, at jeg ofte havde følt det lidt som en helligbrøde at stå med de mange brevpakker, arkiver og personlige optegnelser, som jeg på dette tidspunkt ikke havde følt trang til at gennemgå nøjere. Jeg holdt

mig uvilkårligt tilbage ved tanken om, at det måske var bestemt, at disse ting skulle brændes.

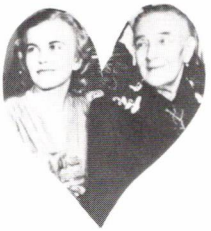

Ady Friderichsen på sin 85 års fødselsdag med barnebarnet Ady.

Nu var det ligesom et usynligt bånd knyttede mig til de mange skrevne ord. Jeg følte stor taknemmelighed ved at være et af de børnebørn, der havde interesse for »en tid, som ligger så langt, langt tilbage fra nutiden«.

Et kendetegn for alle mormors børnebørn er imidlertid, at vi interesserer os for fortiden og for de slægter, vi er rundet af.

Breve fra Jalta

Blandt brevene i lakskrinet var det interessanteste et brev fra februar 1914, med poststempel fra Jalta. En kopi er nu afleveret til Kgl. Bibliotek. Der var åbenbart kommet en lille korrespondance igang imellem Thor Lange og mormor. Forfatteren havde haft en artikel i Berlingske Tidende, der var blevet kritiseret, og min mormor følte, hun ville kommentere denne kritik overfor Thor Lange, som hun mente måtte føle sig dårligt behandlet. I hans svarbrev forekommer der ingen kommentarer om artiklen, som han næppe har haft lejlighed til at læse, derimod skriver han smukt og ærbødigt til mormor. Han mindes i brevet, hvorledes han som ung deltog i de dejlige fester, »og Dem«, skriver han »mindes jeg så klart og levende – høj, slank og bedårende yndefuld.« Af brevet fremgår det også, at han følte sig syg og trist, også fordi hans hørelse svigtede. Tydeligt viser brevet, at han ikke vidste, min mormor allerede da i 16 år havde været total døv.

Thor Lange døde året efter at brevet var skrevet. I 1883 havde han giftet sig med en dame af russisk adel, og det var på deres gods »Selo Napadovka«, at han i 1915 døde. Det lykkedes hans enke at komme til Danmark, hvor hun boede på et sygehjem til sin død 1937.

I sommeren 1898 havde en stor ulykke ramt mormor, og huset blev derefter stærkt præget af hændelsen.

Alvoren rammer hjemmet

Sammen med mor, der dengang var 10 år gammel, ville mormor gå på jernbanestationen med et brev til sin mand, der var på ferie i Norge. Hun gik rask ud af lågen uden at se, at en cyklist kom kørende. Der var dengang

ingen fortove på Landevejen (Strandvejen), og mormor blev væltet om kuld af cyklisten. Hun fik kraniebrud og begge hørenerver blev så stærkt beskadiget, at hendes hørelse totalt gik tabt. I mange uger lå hun bevidstløs, og selv om det var et under, at hun atter kom til kræfter, blev tilværelsen naturligvis en helt anden for hende, ja for alle hendes nære og for hele hjemmet.

Mormor bliver døv

Hun kunne aldrig mere rejse til Rusland, kunne ikke tale med sine egne børn, endsige klare at føre hus. Først da hun efter undervisning lærte tegnsprog, lettede det lidt på hendes store isolation.

Børnene fik af deres far besked på aldrig at tale ved middagsbordet, hvis ikke de først fortalte deres mor, hvad de ville fortælle de andre. For mor og hendes ældste bror blev det en vanskelig tid. De to yngre brødre var så små, at de forholdsvis hurtigt glemte, at deres mor engang havde kunnet høre.

Min morfar elskede sin blide, drømmende kone, der med sit kærlige sind altid spredte glæde omkring sig. Han var enestående hjælpsom og forstående imod hende, men let kan det heller ikke have været for ham.

Mormor har engang fortalt mig, at hendes værste stunder var den tid på dagen, hvor tusmørket faldt på. Ingen tænkte måske for alvor på, at så længe petroleumslamperne ikke var tændte, var hun ude af kontakt med omverdenen.

Tusmørke

Det er meget forståeligt, at det virkede tyngende på en ældre, temmelig skrøbelig dame at have alle de mange brevpakker, og minder i det hele taget, liggende.

Da mormor som 87-årig døde, havde hun været enke i næsten 25 år og boet alene i huset i Vedbæk, der, selv om hun havde gode hjælpere, var rigelig stort for et enligt menneske.

Der er ikke tvivl om, at hun omgikkes med tanken om at tilintetgøre de mange breve, men det var, fordi hun ikke syntes, andre skulle have besvær med dem.

Det var helt typisk for hende, at hun aldrig ville volde andre besvær.

Hvor ville jeg ønske, hun kunne have fået at vide, hvor optaget hendes børnebørn var af det store materiale, hun efterlod sig.

Mormor skrev ikke nogen egentlig dagbog (undtagen i sine meget unge dage). Men på utallige små sedler med næsten ulæselig blyantskrift, findes dagbogslignende optegnelser, som disse, f.eks. fra 1934:

Gribende dagbogsblade

»Bare jeg kunne tage mig sammen til at ordne de mange sager, som hviler på mig. Kunne jeg blot læse igen de mange breve (men mit hoved og mine øjne er så trætte) og så er jeg så doven, så doven, fej og unyttig. Gid jeg havde mod og kræfter til at læse brevene og så brænde dem, ligesom de mange billeder.

Hvem kunne det interessere. Kun lave besvær, og det bliver der nok af.«

Et andet notat:

»Der gives dage, hvor øjne ikke kan græde, men et hav af tårer fryser i hjertet. Dagen bliver mørkere end natten.« Sådan begynder et smukt russisk digt. Sådan føler jeg mig i dag.

Gudskelov ikke altid, det kan være solskin i hjertet. Lys og glæde. Fryd og fred. Kan man gøre noget for sit tungsind?

Ja. Kun hvis man kan tro, bede, tilbede Herren vor Gud.

Underligt at man ikke kan finde sig i (ihvertfald jeg) at være gammel. Jeg elsker livet, åh, hvor jeg dog elsker livet på jorden. Længes efter at kunne følge med i alt, skønt jeg jo ikke har mange at tale med. Eller snarere, tænk at høre, at der bliver talt. Musik. Tænk at kunne høre musik.«

– tænk, at kunne høre

For os, der kan høre, er det sikkert umuligt helt at forstå det døve menneskes ensomhedsfornemmelse.

Dog tror jeg, at vi alle i familien havde en overordentlig stærk fornemmelse af, at mormors skæbne var tung. Udadtil prøvede hun at finde de glæder, hun formåede, ikke mindst gik hun mange gange om dagen hen ved vinduet og så ud over Øresund. Hun fulgte de skiftende stemninger over vandet, og fra sit vindue i soveværelset så hun solen stå op ud over vandet. Blomster og fugle var hende en glæde, ja en glæde var det at se på mennesker, følge deres bevægelser og gætte sig til, hvad de tænkte. Fra hun

var 35 år havde hun været total døv. De små optegnelser i løse dagbogsblade belyser lidt af de tanker, den til tider meget ensomme gamle dame havde:

»Mine egne velsignede kære gør jo alt for at trøste mig og være gode imod mig. Ofte tænker jeg, det må være svært for de unge at gøre sig forståelig for en som mig. Til søndag glæder jeg mig, til de yndige timer sammen med mine kære, elskede. Tiden går blot så hurtigt, og så er der igen en lang uge, hvor jeg er overladt til mine egne triste tanker.«

Kontakten med Rusland forbi

November 1936: »Nu gik den dejlige sommer. I dag stormer og regner det, den lange triste vinter står for døren. Det er snart et år siden, jeg har hørt fra Rusland, at min kære niece, Ady Pallisen, som så trofast skrev til mig, er død. Jeg ved ikke, om min elskede søster Lolly lever. Brevene fra Rusland var dog også en trøst for mig i min ensomhed. Hvor må jeg være trættende for mine børn. De gør så meget for mig, men jeg er altid den samme. Gud, tilgiv mig, kom med din Helligånd og lad mig blive nyfødt og velsigne mine elskede børn og børnebørn. Tag den tungsind fra mig.«

Larsen fra Nyvang

Mormor var næppe nogensinde helt alene i huset. Der var kokke- og stuepige, og så var der igennem alle hendes sidste år Larsen. Han var gartner og gik også til hånde i huset med det tungere arbejde. Larsen boede med sin familie i Nyvang og kom hver morgen cyklende i al slags vejr for at lukke de mange skodder op. Hver aften kom han så igen for at lukke dem forsvarligt i. Ingen tænkte over, at det kunne være anderledes, men det må nu have været lidt af en svøbe hver dag i ugen at skulle stå parat når lyset kom, og igen at være påpasselig med at stille ved huset, når mørket faldt på.

Mormor var meget glad for Larsen, og jeg husker hendes glæde ved at se hans tvillingedrenge, som af og til legede i haven. I de senere år overlod hun helt hønsepasningen til ham. Det var ellers lidt af en adspredelse for hende at fodre dem og hente æg ind. Og så gik hun ned ved stranden, når der var kommet særlig fin tang i land. Hun strøede den friske tang ud i hønsegården, og glædede sig over at se hønsene skrabe og finde muslinger og tanglopper.

Forresten blev næsten alle hønsene engang udryddet af min brors lille grævlingehund, der havde set sit snit til at bide dem ihjel. Det var et skrækkeligt syn, og vi måtte hurtigt købe nye høns til mormor, og det var vigtigt at finde nogle, der lignede de oprindelige. Hunden fik sin straf. Den blev anbragt i et kælderrum med en død høne i en snor om halsen. Den var helt forgræmmet, da den nogle timer senere blev hentet op, og aldrig siden så den til den side, hvor hønsene var.

Hver eneste søndag året rundt, så vidt det overhovedet kunne lade sig gøre, samledes vi om søndagen hos mormor på »Sømærket«.

Ni børnebørn

Vi blev efterhånden ni børnebørn, og der var liv og glade dage. »De voksne« var: mormors tre sønner, Carl, Poul og Hans, deres koner, Kate, Ågot og Bix, og min mor Lolly og min far Viggo. Efter ca. 20 års ægteskab blev onkel Carl og hans kone skilt. Hans anden kone, Ruth, kom ind i familien et par år før mormor døde.

I påsken og julen boede vi ofte alle sammen i huset. Der var en del gæsteværelser, men blev det lidt for broget, tog nogle af de voksne hjem og kom så igen næste dag. Der blev redt op til os børn i de gamle, sorte børnesenge, som havde tilhørt forrige generation, og der blev ikke altid taget hensyn til, at vi voksede. Men vi krøllede os gerne sammen, for det var synd at sige til mormor, at vi ikke sov godt. Så fandt vi naturligvis på råd, og stillede stole i forlængelse af sengene, eller lagde madrasserne på gulvet.

Om sommeren boede der så godt som altid nogle af familiemedlemmerne i huset; vi havde småbåde, en kajak, badebro og badehus.

Vi havde det dejligt.

Som en søskendeflok

Vi var i de år som én stor søskendeflok, skønt der imellem den ældste og yngste var godt 15 år. Om sommeren var det vidunderligt at lege i den store have, eller løbe over til Trørød Skov og lege røver og soldater. Om vinteren legede vi »tampen brænder« eller allerbedst mørkeskjul i det store hus. Somme tider morede vi os med at lege hoppe-stoleleg. De dejlige plysbetrukne stole bestod af dobbelt fjerderbund, og det var en kunst at få et godt

Ady Friderichsen omgivet af slægten dec. 1942 på sin 85 års fødselsdag.

Første række f.v.: Lolly Rottwitt Schmidt, Ady Friderichsen, overlæge Carl Friderichsen; bag ham Ruth Billund (gift 1943 med Carl Friderichsen).

Anden række siddende: Ady Rechnitzer, Bix Friderichsen, ingeniør, direktør Poul Friderichsen, Gunver Rottwitt Schmidt og hendes mand, Mogens (senere overlæge på Frederiksberg Hospital), læge på Frederiksberg Hans Friderichsen.

Tredie række: Aagot Friderichsen, overlæge på Gentofte Viggo Rottwitt Schmidt, Birgit

afsæt og flot at kunne lande i en anden stol. Det var utvivlsomt en meget grov behandling af stolene, der forresten overlevede det så godt, at de stadig findes. Hvis de voksne opdagede det, blev der altid ballade, men når de spillede bridge, vidste vi, de var ude af syne.

Selvfølgelig blev der altid sørget for, at én af os i den store familie sad og talte med mormor. Det var jo først og fremmest for at glæde hende, vi var kommet, og vi elskede hende og vidste, hun ugen igennem sjældent havde talt med andre end de tjenende ånder. Det gik bedst, når vi talte med hende én ad gangen. Fra helt små havde vi børnebørn lært det tegnsprog, min mormor betjente sig af. Det var anderledes og meget simplere, end det, man i dag anvender. Iøvrigt var hun usædvanlig dygtig til at læse på munden, men vi måtte naturligvis tale tydeligt og langsomt og helst stå således, at mormor havde lyset i ryggen. Kneb det, kunne vi jo altid skrive. Der lå en gammeldags skifertavle og en griffel ved hendes plads. Senere brugte man de såkaldte evighedstavler, men de var ustandselig i stykker, fordi nogle skrev for hårdt på dem. Et stykke papir var nu det bedste.

Døvesprog

De voksne kunne tale næsten flydende med mormor. Ikke mindst var hendes yngste søn ekspert i at gøre sig forståelig. Han var kun fire år, da hans mor blev døv, og husker næppe nogen sinde at have talt med hende på anden måde end med det særlige sprog.

Selv om mormor nok ikke hørte til de praktiske, forstod hun at lægge budget, sammensætte måltider og økonomisere med sine midler.

Bremer, f. Friderichsen, hendes mand Peter Eggert Bremer (senere stadsingeniør i Svendborg).

Bageste række: orlogskaptajn (senere ingeniør) Eigil Rechnitzer, Lillemor Friderichsen (senere gift med personalechef, cand. psych. Hans Suhr-Jessen), Torben Rotwitt Schmidt (senere civilingeniør), Tom Friderichsen (senere læge), Gerd Friderichsen (senere gift Sjølie), Bent Friderichsen (senere cand. polit.), Dorrit Friderichsen (senere gift med eksportchef Niels Otto Roholte) var forhindret i at være med til festen.

Og der blev ikke ruttet med midlerne. De faste udgifter var nødvendige, der var altid to piger, ekstrahjælp og gartner, omend han nok kun var der den halve dag. Jeg husker, at der på trappegangen til 1. sal var et aflåst skab, der indeholdt sukker, kandissukker, kaffe, the og andre kolonialvarer, der blev regnet til luksusvarer. Den stakkels kokkepige måtte stille med en seddel, når hun havde brug for at supplere sit forbrug. Vi syntes naturligvis, det virkede helt oldnordisk, men der var jo i vor barndom stadig mindelser fra den 1.ste verdenskrigs rationeringer.

Kokkepigens trængsler

Morfars vinkælder havde været navnkundig, for han importerede selv, som mange vel gjorde dengang. Så længe jeg kan huske tilbage, var rødvinen fra 1911. Efterhånden tyndede det jo ud i beholdningen, og der blev taget højst to flasker op til søndagsmiddagen, hvor vi ofte var 16 mennesker. De ti voksne kan ikke have fået ret meget, for de delte med de lidt større børn, der ganske vist fik vand i den ædle drik. Jeg var forresten ret gammel, før det gik op for mig, at ikke al rødvin havde grums.

Hvordan det nu gik for sig, så kunne de fleste husjomfruer gøre sig forståelige over for mormor. Særligt husker jeg, at jomfru Petersen var enestående. Hun stillede sig op foran mormor, smøgede venstre kittelærme godt op og blottede en fyldig arm, som hun skrev på. Ikke med blæk eller kridt. Med tydelige bogstaver tegnede hun med sin højre pegefinger bogstaverne. Og der stod ordet tydeligt for mormor. Vi andre var imponerede over, at en hel menu i en fart kunne sammensættes. Første ret var let og hurtigt overstået. *Suppe*, stod der på armen, det var stensikkert. Mormor elskede suppe, så det fik vi hver søndag. Vi børnebørn fik naturligvis, som skik var, indprentet, at vi skulle tage hensyn til de voksne. Med hensyn til mormor gik det let, for hvem kunne vel bære at gøre hende ked af det.

Klunkerne ryger

Jeg husker derfor, hvor i hvert fald jeg, led, da de voksne rottede sig sammen om at friske lidt op på det gamle hjem. En af mine stærke onkler tog sig af flyglet og fik det anbragt et bedre sted (syntes han).

Men det værste var nok klunkerne! Jeg ser det så tydeligt for mig: mine tanter med kæmpestore sakse. Klip. Klip. Klip. Så røg alle de tykke

Mormor kunne le så hjerteligt. Amatørbillede fra 1930.

possementsnore og drabelige kvaster af de mange gardiner og portierer. I afklippet stand fyldte de en stor kurvekuffert, der stod på loftet. De indbragte iøvrigt under krigen en pæn skilling, for da var ren uld jo en mangelvare. Tilbage stod min stakkels mormor. Magtesløs. Hun sukkede og bad for sine klunker, men intet hjalp. Dybt nedbøjet og med tårer i øjnene forsvandt hun op i sit soveværelse. Der blev aldrig mere fra hendes side talt om den historie. Nægtes skal det ikke, hjemmet havde fået en ansigtsløftning.

Iøvrigt var mormor humorist. Hun kunne le så hjerteligt, og vi søgte at fortælle hende morsomme ting. Det var en sådan fryd at høre hende le. For mormor betød disse søndage alt, for hverdagen var nok trang at komme igennem, selv om flere af hendes børn søgte at nå på et lille besøg midt i ugen, det gik jo lidt lettere, da de forskellige fik biler. Stilheden for en døv er uundgåelig, men isolation er nedbrydende. Når mormor tænkte, talte hun ofte højt for sig selv. Da var det sjældent på dansk, enten på russisk eller tysk. Hun kunne forskrækket spørge, når hun talte med os: taler jeg nu dansk?

Også var hun meget bange for at tale for højt, og på den måde blev det nødvendigt at hjælpe hende og støtte hende, og ingen kunne gøre det bedre end hendes allernærmeste.

Da mormor i 1944 døde som 87-årig, havde hun været døv i 46 år.

»Sømærket« rammen om slægten

Rammen om den store familie var ejendommen matr. nr. 2 ap under Vedbæk By, Søllerød Sogn. Huset, der oprindeligt var et lille toetagers, nydeligt hus, blev erhvervet i august 1885.

Mine morforældre havde den sommer lejet det af ejeren, snedkermester Ole Hans Nielsen Aabye, der i 1877 havde opført det af røde Frydenlundtegl. Grunden havde han købt året før af kro- og gårdejer Jens Hansen Larsen, fra hvis ejendom 2 ø, der i disse år var sket en del frasalg.

Snedkermesteren købte 2538 kvadratalen af kroejerens strandgrund, der lå nogle hundrede meter nord for Vedbæk Kro.

De påhvilende servitutter fulgte naturligvis med i købet: bl.a. forpligtede ejeren sig til at dæmpe sandflugt.

I august fik Aabye 100 kr. på hånden af morfar, der så i september erhvervede ejendommen for godt 11.000 kr. inkl. prioriteter.

Det var en meget stor glæde for ægteparret at blive husejere. Mormor elskede udsigten, der mindede hende om udsigten fra sommervillaen, hendes forældre havde i Petershof. Og naturligvis betød det meget for morfar, at bo på denne kyststrækning, han elskede fra sine sommerophold hos søsteren og svogeren. Og »Ole« kunne ligge for svaj lige uden for huset, det var måske det bedste ved det hele. Det blev ham meget magtpåliggende at erhverve mere strandgrund, idet han sikkert tidligt har haft planer om at bygge huset større. Allerede i oktober 1885 indfandt han sig til en auktion, som Marineministeriet afholdt, idet de ønskede at sælge et grundstykke, 2 bh af Vedbæk Sogn. Det lå lidt nord for 2 ap, og ville således være et kærkomment supplement. Morfar bød højst. Selv var han lidt harm over at skulle helt op på 76 øre pr. kvadratalen, en dengang uhørt høj pris. Grunden var delvis uegnet til at bebygge, som følge af servitutten vedrørende et sømærke.

Grundkøb

Marinens båke

Marineministeriet havde en baake stående her. Det var en meget kraftig høj pæl med en kæmpekugle på toppen, af tremmeværk og rødmalet, ligesom pælen. Den var et led i et system af ialt 4 baaker, der markerede en sømil ud for kysten.

Denne sømil blev anvendt af skibene til fartmålinger, bl.a. af nybygninger ved afleveringsforretninger. Da nævnte system blev nedlagt, ophævede Marinen sommeren 1931 den servitut, grunden var behæftet med.

Der findes blandt arkivernes regnskabsbøger en bog med titlen: »Specificeret Regnskab over Vedbæk«. Første side i bogen vedrører huskøbet, grundkøbet af Marinen og omkostninger vedr. ejendomskøbene. Bemærkelsesværdigt er det, at ret store poster omhandler kørsel og køb af jord. Det var af kammerherre Rosen på »Henriksholm« at de mange, mange læs jord blev købt, også synes en vognmand Jensen at have leveret jord.

Christian Pedersens Fotografiske Etablissement, Frederiksberg, forevigede 1892 denne hyggelige scene: Ady Friderichsen omgivet af tre børn: Carl, Lolly og Poul. I baggrunden: Ingrid, der havde været Lollys amme, stuepigen og kokkepigen. Til højre sidder Anders Jønsson med en af sine sønner. Billedet viser det oprindelige hus' veranda.

Alene i januar 1886 blev der leveret for 250 kr. jord. En betragtelig sum, men sikkert har det været nødvendigt at sørge for, at klitsandet blev dækket, så der kunne anlægges en have. I regnskabsbogen genkendes mange håndværkernavne, der også i dette århundrede er kendte i Vedbæk: maler Jørgensen, snedker Madsen, murer Svendsen, gartner Hindberg, smed Anthonsen og tømrermester Captyn. Gartnerregning til gartner Svendsen var i 1886 250 kr. og snedkermester Madsen fik 383 kr. for levering af plankeværk og retirade. Et badehus kostede 307 kr., en grensaks 4,50 kr., og tyve bregner 2 kr. En liste over bohave til sommerhuset findes også, og det har gennemgående været gedigne sager af eg og nød: f.eks. 1 buffet af egetræ, 110 kr., et spisebord af eg, 80 kr., 2 senge med krølhårsmadrasser og skråpuder 200 kr., en servante med marmorplade 50 kr., 6 havestole og et havebord 35 kr. Rørende er det at se, at der i maj 1887 indkøbtes et badekar til den ældste søn, Carletto (døbt Carl) for 15 kr. I september samme år bliver der indkøbt 350 jernbanesveller til brug for kystsikringen. Det var allerede dengang nødvendigt at sikre, og et bolværk af sveller var meget holdbart. (Endnu idag findes der rester af det gamle bolværk).

Vedbæk-håndværkere

Endnu et grundkøb, matr. nr. 2 bg, lagde i 1886 en bestående sti ind under 2 ap, og i maj 1893 blev huset overfor købt af murer Svendsen sammen med en sti til stranden. Murermester Svendsens ejendom, 2 ax, lå lige over for 2 ap, og der hørte en sti til ejendommen ned til vandet, 2 bp, som således blev erhvervet samtidig med huskøbet. Tilsammen blev der således tale om en ret betydelig strandgrund, stor nok til, at morfar kunne begynde at tænke på en ombygning af landhuset. Villaen overfor blev døbt »Vis à Vis«, den blev oftest udlejet, men der boede da også medlemmer af familien i huset, når der var brug derfor. Der hørte stald til ejendommen, så morfar kunne dér have udstationerede heste til ridebrug.

Genbohuset erhverves

Efter at grunden var blevet udvidet i 1893, ansøgte morfar Søllerød Sogns bygningsinspektorat om at måtte opføre et drivhus, et hønsehus og et skur langs nordre skel. Tilladelsen blev givet, og de meget nyttige

bygninger kunne opføres. Bl.a. kunne der i det rummelige skur indrettes et strandværelse med herlig udsigt lige ud til vandet, et stort materialeskur, og ikke mindst et bådskur til opbevaring af olietøj, tovværk og småbåde.

Fisker Anders Jønsson

Det var en stor hjælp for morfar, at en Vedbækfisker, Anders Jønsson, kunne gå ham til hånde med bådene. Jønsson var jo ejer af huset, som morfars søster lejede om sommeren, og således godt kendt med familien.

På stranden få meter fra »Sømærket«, lå fisker Olsens både. Også ægteparret Peter og Henriette Olsen blev knyttet nær til familien Friderichsen, de var jo næsten naboer. Børnene blev legekammerater, især blev den ældste datter Christine og min mor Lolly, begge født i 1887, meget gode venner.

Da de var ca. 80 år optog jeg en samtale på bånd imellem dem. Murermester Brandstrup, Christines mand, gav også sit besyv med, og samtalen blev et morsomt erindringsbillede fra de to legekammeraters tidlige barndom ved stranden.

Omkring 1895 begyndte morfar at beskæftige sig med det bestående hus' udvidelsesmuligheder, og han henvendte sig til arkitekt Johan Schrøder, København, der bl.a. havde bygget »Hvidøre«. Den voksende børneflok og de mange gæster krævede plads. Når generalkonsulinde Pallisen kom fra St. Petersborg, havde hun sin pige, Minna, med. Og hun rejste ofte sammen med nogle af de i Rusland boende børn og børnebørn. Så der kunne være stor invasion. Børnene kunne man nok anbringe sammen med husets egne børn, men der måtte være gæsteværelser til de voksne. I

»Sømærket« udvides

spisestuen skulle der være plads til 20 prs., der skulle være herreværelse, kabinet til mormor, dagligstue og en åben og en lukket veranda. Køkken, fadebur, anretterværelse og kælder med viktualierum, vaske- og strygerum. De fleste af værelserne på 1.ste sal skulle have balkoner, og vinduerne skulle være de såkaldte »franske«, uden midtersprosser. Alle vinduer og yderdøre med glas, skulle forsynes med skodder, ikke alene af hensyn til lukningen af huset for vinteren, men også til den kolde østenvind, der selv i sommerhalvåret kunne være barsk.

I juli 1896 afleverede Schrøder de færdige tegninger, og om- og tilbygningen kunne begynde. Bygningen blev forsynet med to tårne, hvoraf det ene var trappetårn, og det andet gav mulighed for små tårnværelser. Særligt blev loft-tårnværelset meget attraktivt med vinduer til tre sider og en herlig udsigt. Der kom endda spir på tårnene, og på reposerne var der plads til metalkrukker til agaver.

Brug for plads

Fra Italien blev der indkøbt kakler til indgangspartiet og den åbne veranda, hvor der blev anbragt italienske munkestole. Huset bar i sandhed præg af, at familien havde set mange stilarter i Europa.

Arkitekten har nok været sat på en svær opgave, og resultatet blev et ikke særlig harmonisk hus i firsernes stil med rødsten og skifertag.

Villaen blev døbt »Sømærket«. Ganske vist kunne den ses som en dominerende bygning langt ude på Sundet, men navnet må nok snarere have relation til den i haven opstillede baake.

Det rummelige hus blev en smidig ramme om forældre, fire børn, tanter, gæster og hjælpere.

I dag står huset i det store og hele, som da det efter ombygningen blev taget i brug. Fjerde og femte slægtled har nu et hjem i dette hus. Et frasalg af den nordre del af grunden blev en rimelig disposition omkring 1970, og der, hvor Marinen havde den store baake, ligger nu et dejligt hus.

Efter at »Sømærket« var ombygget i 1896-97 voksede familiens tilknytning til huset, og man begyndte nok så småt at tænke på, om bylejligheden, der på dette tidspunkt var Nørrevoldgade 11, skulle opgives.

En epokegørende sag var under opsejling: Kystbanen var ved at blive en realitet. I 1890 var Kystbaneforslaget blevet fremlagt i rigsdagen, og man havde indset, at behovet for en togforbindelse fra Klampenborg til Helsingør kunne blive stort, når udflyttertrangen således blev styrket. I 1897 blev Kystbanen en realitet. Det blev en lettelse for mange faste beboere, og i høj grad for landliggerne, der ofte boede det halve af året uden for byen. Min mor har fortalt mig, at hun og hendes bror Carl savnede den friske tur med skib fra dampskibsmolen ud for Eenrum. Mor gik de første tre år i en

Kystbanen

Dampskibet fra Vedbæk

lille fransk skole, men kom som ti-årig i Zahles Skole, og hendes bror, der var godt et år ældre, gik i Krebses Skole. De fulgtes til byen med deres far, der mødtes med de sædvanlige herrer, der dagligt tog til deres kontorer i København. De fik en god sludder, og flere af dem var min morfars gode bekendte. Der var f.eks. grosserer L. J. T. Grøn, »Rolighed«, grosserer Johannes Holm, »Sølyst«, dispachør N. L. Hvidt, »Bakkehuset«, og grosserer Carl H. Melchior, »Henriksholm«. Så var der grosserer Frantz Thestrup Adolph, Trørødvej. Senere byggede han »De norske Huse« på en dejlig strandgrund i den nordlige del af Vedbæk. Han blev Grosserer Societetets formand efter Tietgen i 1897. Det havde været morsomt for de to herrer, om de havde vidst, at grossererens dattersøn Eigil og stabslægens datterdatter Ady ca. 40 år senere blev ægtefolk. (Eigil Thestrup Adolph Rechnitzer, g. m. forfatteren til denne artikel).

Naturligvis blev det en stor lettelse for hele husstanden, at der kom jernbaneforbindelse, men der gik alligevel 10 år, før familien opgav bylejligheden og for alvor flyttede på landet. De to yngste drenge, der var født i 1892 og i 1894, Povl og Hans, kom også til at gå i Krebses Skole.

Morfars søster, Caroline Friderichsen (Caro), kom til at spille en stor rolle for familiens trivsel. Hun blev simpelthen uundværlig. Som ung havde hun været forlovet med en ung jurist Frits Dreyer, der døde af lungebetændelse. Hun sørgede inderligt over ham og tænkte aldrig senere på at gifte sig. Hendes liv blev imidlertid indholdsrigt og sikkert var hun lykkelig for at der blev givet hende overordentlig store udfordringer, idet hun til tider fuldstændigt styrede hus for mine morforældre.

Hun var meget alsidig, belæst og sprogbegavet og havde tegnetalent. Med hænderne var hun meget ferm, og det var altid hende, der syede børnenes tøj, endog drengetøjet, hun broderede , kniplede, spandt og ikke mindst fotograferede hun.

Det var en hobby, hun dyrkede med liv og sjæl, og selvfølgelig kopierede hun og fremkaldte selv. Det foregik i strandværelset, hvor hun satte skodder for vinduerne. Sørgeligt nok gik alle hendes plader tabt

engang, da stormen tog den del af havehuset, men heldigvis er de fleste af aftrykkene bevaret, en fremragende samling billeder, der har betydet, at senere slægter har fået levendegjort familiens sommerliv igennem mange år. Tilsyneladende arbejdede hun ikke med indendørsfotografering. De få der findes er ret uskarpe.

Tante Caro

Caro boede en lang periode sammen med sin tre år yngre søster, Theodora (f. 1838). De købte sammen et hus i Hørsholm, et af de såkaldte »Kavalerhuse«. Men hver sommer drog hun til »Sømærket« for at holde hus, når mine morforældre var på rejse.

Mormor rejste fra 1884 og indtil 1898 næsten hvert år til Rusland. Morfar var sommetider med, men han brugte allerhelst sin ferie på sejladser med »Ole«. Det var altid Caroline, der sørgede for, at der blev plukket bær i tide og syltet, og at huset blev forsvarligt passet, medens familien var bortrejst.

Ruslandsrejser

Til alt held var Caro en ivrig brevskriver, og igennem hendes breve kommer man tæt ind på livet af familiens daglige tilværelse. Brevene til Rusland eller til broderen, der sejler, er rørende og kærlige og afspejler et altfavnende og samvittighedsfuldt menneske. For mormor var hun en uvurderlig støtte. Udefra set, kunne det næsten virke som hun tog opgaverne ud af hænderne på husets frue, men sådan har min mormor næppe følt det.

I 1883-86-87-90-92 og 94 blev familien forøget. Til stor sorg døde den ældste pige, Ada, og senere mistede de atter en lille pige, Edith.

Mor født 1887

Det blev nødvendigt at antage en amme efter min mors fødsel 1887. Mormor kunne ikke amme, og mor tålte ikke almindelig mælk. Ammen Ingrid blev stærkt knyttet til familien, passede senere de andre små børn, og blev til sidst stuepige, indtil hun giftede sig. Da mor i 1914 blev gift, hjalp Ingrid hende til rette med husholdningen, og da mor og far skulle ansætte deres første hushjælp, var hun til stede, og hendes råd og vejledning blev en stor støtte for den unge pige, Anny, der iøvrigt var hos mine forældre som kokkepige i over fyrre år.

Caro Friderichsen var 60 år, da dette billede blev taget uden for huset i Hørsholm, hvor hun og søsteren Dora boede. Hun var altid flittig med sine hænder, dygtig til sprog og meget praktisk. At fotografere, fremkalde og kopiere var hendes store hobby. 1895.

Ingrid, mors amme

Mor lagde ikke skjul på, at Ingrid betød meget for hende som barn, og at hun holdt af hende. Ingrid forkælede mor og forvænte hende i den grad, at mor f.eks. indtil sit 16. år aldrig selv havde børstet sit lange hår. Det var først, da mor skulle opholde sig længere tid hos familien i Rusland, at hun blev nødt til selv at foretage denne besværlige proces.

Det var en skrækkelig dag, fortalte mor, da Ingrid begyndte at sige De til hende. Men Ingrid holdt på sit; når man var blevet konfirmeret, var man voksen, og så kunne man ikke sige Du, når man var tyende. Som barn opholdt mor sig meget hos Ingrid og husets andre hjælpere, og det har nok sat sine spor. Mor ejede stor retfærdighedssans, og det generede hende, at der var en så mærkbar klasseforskel. Hun talte lige godt med alle slags mennesker, og Anny, den dejlige hushjælp vi havde i mit eget hjem, har senere fortalt mig, at mor var noget af det mest menneskelige, og at hun aldrig var blevet det meste af en menneskealder i familien, hvis ikke mor havde været retfærdig og påpasselig med sine krav. Vi børn måtte aldrig tale grimt om husets hjælpere, og hvis vi f.eks. var urimelige eller frække over for dem, blev der talt dunder. Anny kom vi til at elske, og skulle nok bare os for at gøre hende fortræd. Hun døde i maj 78 i en alder af 87 år.

I visse breve fra Caro til min mormor kan man ane, at der har været en smule jalousi imellem Caro og Ingrid: »Mamsel Ingrid er i høj grad en egenrådig person, dog er hun alligevel et godt menneske, som trænger til al den kærlighed en iøvrigt bestemt madmor vil kunne give hende. Hun længes også efter din hjemkomst og det rette moderlige opsyn, som søsteren, tanten og den fremmede (her hentyder Caro til sig selv) selv med den bedste vilje ikke fuldkomment kan erstatte«, skriver Caro til sin svigerinde i Petersborg i 1888.

»Ingrid lader ikke til at have en stærk natur, så hun trives ikke, men nu har din mand begyndt at fodre Ingrid ordentligt op. Foruden de reglementerede måltider, får hun en tallerken øllebrød om morgenen og til frokost og fire jernpiller om dagen. Forhåbentlig vil det hjælpe. Hun har rigeligt

Familie og venner efter middagen på »Sømærket«, august 1904. Det er Ingrid, der byder kaffen rundt til morfar. På trappen: Poul, Hans og en kusine. Lolly var den sommer i Rusland. Caro fot.

med mælk, og nu håber jeg også hun vil føle sig mere stærk. Hun er så svag i armene, at hun dårligt kan bære lille Lolly over i parken. Carl må jo endnu køre i barnevognen. Med hensyn til Carl, så kunne hun nok være lidt venligere, men det kommer jo nok, hun har jo aldrig været med børn før.«

Ak, må man nu bagefter tænke, stakkels lille Ingrid, der endnu var svag efter en fødsel, hvor må det have været svært at skulle passe fremmede menneskers børn efter at have afleveret sin egen nyfødte. Ingrid var en ung svensk pige, der var »kommet galt af sted« med en garder. Hun blev forsmået, og så ingen anden udvej end at lade sin lille søn komme i pleje hos fremmede.

Som læge kom morfar i forbindelse med hende, og ordningen med ansættelse som amme i hans hjem, blev etableret. Ingrid kastede al sin kærlighed på lille Lolly, der naturligvis blev en slags erstatning for hendes eget barn, som hun sjældent så. Dog kan man læse i Caros breve, at Ingrids dreng og »pleje« er på besøg i Vedbæk, og at alle børnene leger sammen nede ved stranden, hvor der var opstillet store gymnastikapparater.

I 1890 faldt dybe skygger over familielivet. Da mor var knap tre år gammel, hendes bror Carl var fire og deres lille søster, Edith, ét år gammel, drog hele familien til Rusland. Min morfar var ikke glad for, at de rejste med så små børn, men der var jo et stadigt ønske fra min mormors side, om at komme til sit elskede land. På hjemrejsen, der foregik over Finland, blev de to piger syge, de var blevet smittede med difteritis. Den lille pige, Edith, døde umiddelbart efter hjemkomsten til Danmark. Morfar reddede i sidste øjeblik Lolly ved at foretage en Traceotomi, et indgreb, hvorved man ved et indsnit nedenfor strubehovedet på halsens forside skaber en kunstig forbindelse fra luftrøret ud til luften.

Difteritis-dødsfald

Det blev et meget langt sygeleje; Lolly kunne næsten ikke spise og blev meget svag. Såret havde vanskeligt ved at læges, og stemmen var en smule beskadiget, så hun derefter havde en ret svag stemme, der var lidt hæs.

Ingrid blev i hjemmet, indtil børnene voksede op. Så giftede hun sig med en enkemand, Alsted, der selv havde to sønner. Men mor gav hun ikke

Vinteren 1890 blev dette billede taget af familien. Ady Friderichsen med lille Edith. Familien rejste den sommer til Petersborg og hjemturen gik over Stockholm. Her blev Edith og Lolly smittet og fik difteritis. Broderen Carl undgik sygdommen, men Edith døde og Lolly måtte opereres i sidste øjeblik og lå meget længe syg.

slip på. Jeg tror aldrig hun syntes, mor blev voksen nok til at klare de huslige pligter uden hendes håndsrækning.

Fritidsliv

Fritidslivet i Vedbæk var af stor betydning for børnenes sundhed. Morfar var jo militærlæge, og utvivlsomt en meget kærlig far, men ikke så lidt streng.

Børnene skulle tidligt lære at svømme og at bakse med de små både, der lå på strandbredden. Drengene fik sejl på køljollerne, men mor holdt mest af at ro. Hun blev stærk og smidig, og hun har fortalt, at hun med lethed kunne bære min høje mormor mange gange rundt om spisestuebordet. Hun var vokset fra sin svaghed efter operationen, men som voksen fik hun desværre meget alvorlige mavesår, der var ved at tage livet af hende. Først da man indlod sig på at operere, blev hun rask, men da var hun over 50 år. Ikke destomindre ønskede hun oftest at glemme, at hun havde denne sygdom, og til langt op i årene kunne hun med lethed svømme flere kilometer. Hun elskede også at bygge stengærde i sommerhuset, og endnu den dag i dag må jeg undre mig over, hvorledes hun dog har båret sig ad med at slæbe store sten på plads.

Morfar havde bestemte betingelser m.h.t. kosten. Der skulle dagligt indtages levertran, amerikansk olie fik man søndag efter kirketid, og der skulle hver morgen spises en ordentlig portion øllebrød med fløde. Det var en god ballast til at starte den lange skoledag på. Grøntsager var der rigeligt af i haven, æg og frugt også.

Da sønnerne blev gamle nok til at tage på langtur med deres far, stak alle de fire mandfolk til søs i sommerferien. Langturen var oftest en skærgårdstur, og det er morsomt nu så mange år efter at kunne følge ruten igennem de logbøger, morfar omhyggeligt førte. Mor var rasende over at skulle efterlades i Vedbæk sammen med alle kvinderne, og forstod overhovedet ikke, hvorfor det kun var hendes tre brødre, der fik lov til at komme med på de lange ture. Mormor var ikke glad for at sejle. »Tænk, der er kun et brædt imellem os og det kolde vand«, skal hun have sagt. Men hun tog dog med

Fra familiealbummet.

Tre raske drenge, Hans, Carl og Poul, på rotur med deres far. 1902. Caro fot.

Den ældste i flokken, Carl, er stor nok til at måtte have sejl på sin båd. 1899. Caro fot.

Morfar lagde stor vægt på, at børnene skulle være stærke og smidige. Et solidt gymnastikapparat blev sat op på stranden. Det blev meget benyttet af børnene og deres kammerater. 1900. Caro fot.

på de kortere ture, f.eks. til Hveen, men så måtte man tage vejrguderne i ed, for blæste det op, var hun hundeangst.

Det var især min ældste onkel, Carl, der nød godt af, at der var muligheder for at have heste opstaldede. Han tog lange rideture i omegnen, ofte sammen med venner fra nabolaget. Mor red dog også, men der er intet, der tyder på, at hun var en ivrig rytterske. Derimod kom hun til at holde meget af at stå på ski, for da hun blev gammel nok, tog hendes far hende hvert år med til Holmenkolle i Norge, hvor han elskede at være. Det gav lidt kompensation for, at hun ikke kom med på langturene med »Ole«. Der kom en del ungdom i hjemmet. En særlig god ven var Erik Falkenberg, hvis forældre om sommeren boede på »Rosenlund«. Erik var især ven med Carl og mor, der sejlede meget sammen med ham.

Vintersport i Norge

Side 51.
Fra familiealbummet.

»Ole« var et rummeligt og gæstfrit skib. Hele familien nød solen en stille dag i august 1908. F.v.: ældste søn Carl, mormor, Hans, Poul, Lolly og i baggrunden morfar. Caro fot.

»Vi kommer snart igen«, synes morfar at forsikre sin kone. Alt er klart til at tage på langtur juli 1907. Caro fot.

»Farvel, vi ses igen!« Atter på langfart juli 1910. Billedet tog Caro fra badebroen. Den forladte kone og mor har sikkert knust en tåre. Hun var altid bekymret, når de fire mandfolk skulle på langtur. Caro fot.

Lidt nord for »Sømærket« boede stabslæge Grønlund, og hans døtre blev mors gode veninder, men mest knyttede hun sig til Elisabeth Ahlefeldt, datter af Theodor og Christine Ahlefeldt, der var flyttet til Strandvejsvillaen »Flakvad« i Rungsted, hvor de kom til at bo hele året. Fru Ahlefeldt, der var født Mosaeus, var meget musikalsk og i hjemmet blev der flittigt musiceret. Mors veninde, der endnu lever, fortæller, at hun på »Sømærket« har spillet trio med Carl og hans ven Mouritzen. I hendes hjem kom også Finn Høffding, hvis søster Aagot blev gift med mors bror, Poul, der nok må have været den kønneste af alle børnene, men også den mest rebelske. Det var altid ham, der fandt på gale streger og engang lokkede han i bogstaveligste forstand sin lillebror Hans på glatis. Han mente, det kunne være uhyre spændende at spadsere en tur til Hveen på isen. De udrustede sig med lidt kiks og et par appelsiner og drog af sted medbringende husets lille grævlingehund »Jip«.

Det skete hverken værre eller bedre, end at isen brød op, og drengene befandt sig sejlende på en isflage langt ude på Sundet. Poul mente, de to sagtens kunne svømme i land, men den mere besindige lillebror turde ikke hoppe i det iskolde vand, og desuden var der jo den stakkels hund, der ikke kunne klare sig. Inde fra land havde man observeret, at to små prikker og et

Side 53.
Fra familiealbummet.

Caro forstod at samle familien, når der skulle tages billeder fra hverdag og fest. Her er familien samlet på »Sømærket«s åbne veranda august 1901. Caro fot.

Bryllupsdagen d. 22. september var altid en festdag for familien. »Firkløveret præsenterer sig for far og mor«, har Caro skrevet under dette billede fra september 1907. F.v. Poul, Carl, Lolly, Hans. Caro fot.

Carl er blevet student og tog året efter filosofikum. Juli 1906 står han her med Poul og Hans i haven i Vedbæk. Caro fot.

Idyl på græsplænen. Mor syede selv sit tøj. De mindre brødre underholder hende. August 1904. Caro fot.

Mormor'enke 1920

eller andet gult befandt sig drivende på det åbne vand. Kikkerterne kom frem, og så fik man travlt. Der kom gode naboer til hjælp, for fisker Olsen satte resolut en båd i vandet og fik bjerget de eventyrlystne drenge.
Poul havde med stor interesse studeret forskellige artikler om flyvningens kommende muligheder i menneskehedens interesse. Han fik som halvstor skoledreng lyst til at forsøge sig som flyver, og udrustet med moderens store sorte paraply sprang han ud fra en af altanerne. Det forløb ikke særlig godt, og hans far har sikkert givet ham en alvorlig tordentale.

Interessen for flyvning havde han dog ikke mistet ved dette mislykkede første forsøg.

I 1916 rejste han til Chicago for der at uddanne sig som ingeniør. Han følte trang til at melde sig som frivillig, og meldte sig som flyver i Canada 1917. Her og i Texas blev han uddannet og endelig sendt til Skotland til videre uddannelse. Han blev optaget i Royal Flying Corps, det senere Royal Air Forces. I Skotland blev han udtaget som flyvelærer og skulle have været sendt til fronten, men i august 1918 styrtede han ned med sin solomaskine. Han var den syvende flyver, der var styrtet ned lige før afrejsen til fronten, de andre maskiner brændte op og ingen af piloterne overlevede. Det var et mirakel, at Poul ikke blev dræbt, endskønt han blev hårdt kvæstet. Hans maskine var ikke mere ødelagt, end at den kunne undersøges. Teknikkerne fandt en lille mekanisme anbragt således, at maskinen var dømt til at styrte ned i ca. 200 meters højde. Tre tyske spioner, som havde meldt sig til korpset, blev anholdt og skudt. Poul gennemgik en række operationer, bl.a. måtte det ene øje fjernes. Efter lang tids sygeleje kunne han vende tilbage til sit hjem i Vedbæk. Året efter blev han viet i Frue Kirke til Aagot Høffding, og det unge par boede en række år på »Vis à Vis«, hvor deres to sønner Bent og Tom blev født. Det blev til stor glæde for mormor, at den unge familie kom til at bo over for »Sømærket«. Hendes mand var død i 1920 og de trofaste svigerinder var også døde. Alle børnene var flyttet hjemmefra, så der var blevet meget stille i det ellers så livlige hus, bortset fra de store familiesøndage og i ferierne.

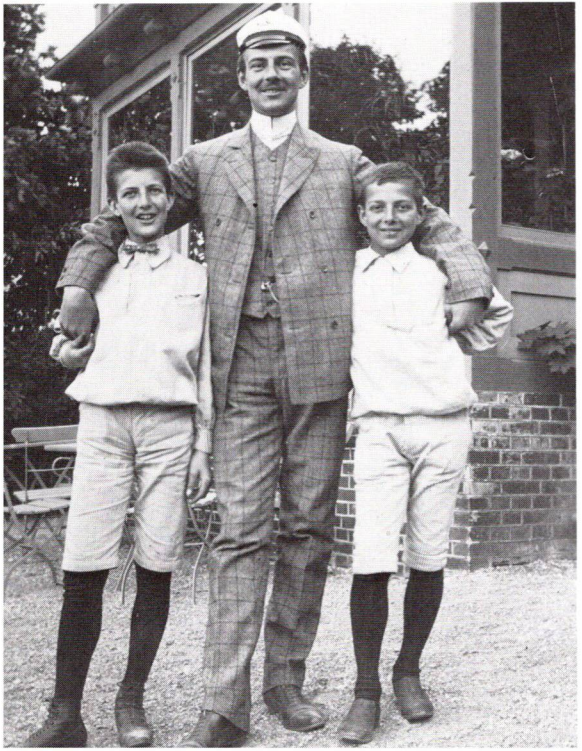

Poul Friderichsen blev under 1. verdenskrig optaget i Royal Flying Corps. Kort tid efter dette billede er taget, styrtede han ned med sin solomaskine. Han overlevede styrtet, men måtte gennemgå mange operationer. 1918.

Mine forældre var blevet gift lige før første verdenskrig brød ud. Far var læge og søn af ejeren af den charmerende Æskemosegård ved Sjælsø (nu nedrevet), hans farfar havde haft Esrumgård og var desuden klædehandler. Far var det man vel kalder en ug-dreng og hans arbejdskraft var enorm. Han startede med at have en stor huslægepraksis på Frederiksberg, samtidig med, at han var hospitalslæge. Han var videnskabeligt interesseret, men gav sig ikke nok tid til at forske, ud over at han skrev disputats og fagartikler. Han blev specialist i otolaryngologi, havde, efter at have opgivet sin huslægepraksis, privatklinik på Rådhuspladsen. Til sin død i 1953 var han overlæge på Københavns Amtssygehus i Gentofte.

Et par måneder efter at morfar var død, blev min yngste onkel, Hans,

Ady og Carl Friderichsens sidste bryllupsdag 1919. De står omgivet af sønnerne Poul og Carl, datteren Lolly og hendes mand Viggo, svigerdatteren Bix og sønnen Hans. Barnebarnet Mogens, søn af Lolly og Viggo, er også med. I januar 1920 døde Carl Friderichsen.

Omkring 1935 blev dette billede taget af mor og datter: Kate Friderichsen og familiens yngste datter · Dorrit.

gift med Bergliot Haugland, født i Norge og datter af en norsk ørelæge. Onkel Hans blev ligesom broderen børnelæge, gennem et langt liv har han haft praksis på Frederiksberg, og hans patienter nyder endnu godt af hans store menneskelige evner. I 1970 mistede han sin kone, kaldet Bix. Det kan ikke undgås, at en så fast sammentømret familie som her er tale om, bliver dybt berørt af familiedødsfald. I den nære kreds er mange nu gået bort.

I 1921 blev min ældste onkel, børnelægen, overlæge, dr. med. Carl Friderichsen, viet til filmskuespillerinden Kate Riise. (»Kan disse øjne lyve«, og »Lille Dorrit«, spillede hun bl.a. for Paladium). Hun er datter af nu afdøde fotograf Frederik Riise, Vimmelskaftet.

Ægteskabet blev opløst under 2. verdenskrig, og onkel Carl giftede sig med Ruth Billund, datter af arkitekt B. Billund, Fredericia. Min onkel blev læge for kongehusets børn, ja for mange af kongehusets medlemmer, og endnu har han sin privatpraksis på Grønningen i København.

Det kan vel ikke undre, at jeg i min barndom syntes, vi kun var omgivet af folk, der talte lægefag. Der var dog en forfriskende undtagelse: onkel Poul, der var sprudlende livlig og altid fuld af nye ideer. Han var en tid

administrerende direktør for De forenede Automobilfabrikker, og i en lang årrække boede familien derfor i Odense, hvor de gæstfrit tog imod os alle.

Jeg kunne have lyst til at gå tilbage i tiden, til dengang morfar og mormor var værtsfolk for de mange gæster, der gik ud og ind i deres to hjem.

I en »vært-bog« indførte min praktiske morfar en masse detaljer om deres selskabelighed. Uden på notebogen stod: påbegyndt 1. januar 1884. Og på første side i bogen: »Notebog over forskellige narrerier, som livet kan føre med sig.« En nok lidt mærkværdig og tilsyneladende misvisende betegnelse, men narrerier må dække over noget, der forekom at være festligt og glædeligt.

Den gamle notesbog

I alle fald er bogens blade tæt beskrevne med lister over indbudte gæster, bordplaner, menuer, vine og regnskaber over selskabeligheden.

Optegnelserne holder op foråret 1898, netop da mormor blev meget syg efter det alvorlige fald, der førte til hendes døvhed. Alvoren blev så stor, at morfar øjensynlig ikke længere har følt trang til at føre bogen om glade fester. Sporadisk har mormor senere indført optegnelser om fester, bl.a. plan over min mors forlovelses- og bryllupsfest.

En sådan bog rummer naturligvis mange kendte og ukendte navne. Den kan give et morsomt indtryk af, hvem der kom i hjemmet, og hvem man i det hele taget følte sig knyttet til.

Som f.eks. denne liste over venner og bekendte, der blev underrettet om min mors fødsel nov. 1887:

Husets venner

Professorinde Aarestrup. Captain Barfred. Adjunkt Rudolf Bay. Godsejer E. Beck. Grosserer Borchsenius. Enkefru Nicoline Fabricius. Grosserer Funch. Proprietær Gasmann. Dr. Eiler Hansen. Høiesteretsadvokat Halkier. Proprietær Holm. Frøknerne A. og L. Holm. Enkefru Hvidt. Captain Nic. Jacobsen. Contoirchef Jacobsen. Oberstlieutnant Kirchhoff. Consul Konow. Frk. Sine Jantzen. Pastor Hviid Nielsen. Commandørinde Petersen. Fabrikant Simmelkier. Captain Thalbitzer. Fru Cederfeldt de Simonsen. Hr. W. A. Tutein. Lieutnant Tutein. Etatsrådinde Tutein.

Morfar holder herremiddag for lægevenner og officerer fra Garden, hvor han var overlæge. Juli 1902. Caro fot.

Justitsrådinde Kofoed. Enkefru Mørch. Korpslæge Raaschou. Dr. med. Poulsen (Korpslæge). Overlæge, dr. med. Sørensen. Kaptain Rung. Grosserer Langballe. Grosserer Joh. Holm.

En lang liste på venner og bekendte, hvoraf nogle var meget nært knyttet til hjemmet. Bl.a. var grosserer Vett, Magasin du Nord, og hans kone, Caroline, nok familiens bedste venner. Fru Vett var født Langballe, og hun var i slægt med min oldefar i Rusland.

Af bordplanen fremgår det, at der var tyve mennesker til dåbsfrokosten, der dog ikke foregik i Vedbæk, men i den daværende bylejlighed i Rådhusstrædet.

Om vinteren boede familien Friderichsen i København indtil de i 1907 flyttede til Vedbæk hele året og indrettede hjemmet med indboet fra lejligheden, Nørrevoldgade 11. Billedet er taget et års tid inden denne lejlighed blev opgivet. Fra venstre: Poul, Lolly, tante Caro og Hans.

Carl Friderichsen i sit arbejdsværelse Nørrevoldgade 11. Alle møblerne blev taget med til Vedbæk, da familien i 1907 flyttede derud hele året.

I sandhed liflig mad:

Selskabsmad

Klar suppe med asparges. Fiskerand med østers (indkøbt 50 stk.) og champignon og fiskefilet. Kalveryg med trøfler. Dertil kastaniemos. Slikasparges. Agerhøns. Brød og ost. Is og frugt. Gode vine og 6 flasker champagne, (a 5.50 kr.). Hvidvinen kostede f.eks. 3.00 kr. og madeira. 4.00 kr. pr. flaske.

Uhrhøns og hjerper

Når man ser menuerne igennem fra tiden omkring 1890, lægger man uvilkårligt mærke til, at der af og til serveres uhrhøns og tjur, man møder også ryper på menuen, og røget gåsebryst synes at have været en lille mellemret. En timballe af hjerper lyder dejligt, og ville i dag nok ikke være muligt at fremstille.

Mormor tog på sin stille og lidt passive måde del i festlighederne. Hun fulgte med sin mand til de officielle selskaber i kongehuset. Hun holdt i de år af at klæde sig smukt på, og sikkert har selskabstøjet, hun medbragte i sit udstyr måtte holde for i en del år, for de tykke silker forgik ikke så let. Omsyning har nok været nødvendig, da jævnlige graviditeter uvilkårligt må have forandret skikkelsen. Men var man tilstrækkeligt snøret, kunne meget jo skjules. Mormor har omtalt over for sin datter, hvor frygteligt det var at skulle klare en hel middag med gode miner til slet spil. Snørelivet klemte og trykkede, og hun sad kun og drømte om at kunne linde på korsettet. De var da også knap kommet inden for deres egen gadedør, før hendes mand skyndte sig at snøre livet op, for hans kone var besvimelsen nær.

Snørelivets svøbe

Mormor var høj og rank, lidt kraftig af bygning, men aldrig overvægtig. Hun bar sit hoved meget smukt, og førte sig stateligt. På pigeskolen i Petersborg havde eleverne haft undervisning i at gå og stå smukt, og frem for alt at have en smuk holdning. De skulle bl.a. gå med en stok tværs over ryggen, med armene bag om stokken. Det kan man kun gøre med en meget rank ryg. De skred hen over gulvet med tunge byrder på hovedet, også det kan man kun gøre, hvis rejsningen er rigtig.

Herreværelset på »Sømærket« efter at møblerne fra bylejligheden gjorde sit til at skabe et hyggeligt helårshjem. 1910. Caro fot.

Mormor syntes, hendes børnebørns holdning var under al kritik, og jeg, der var den ældste af pigerne, blev ofte forsynet med en stak telefonbøger på hovedet, som jeg så uanfægtet og ubesværet skulle balancere med, alt imens jeg blev beordret mange gange rundt om spisebordet.

Børnebal

Min første balkjole var syet af en hjemmesyerske, der kom på »Sømærket«, og som nok har boet i Vedbæk. Mormor gik meget op i dette mesterværk, der var syet af tykt, changerende grønligt taft, der stammede fra en af mormors selskabskjoler fra Rusland. Hun var med til mit første børnebal, og anbefalede mor at arrangere kotillon. Vi fik fat i en spændende gammel slæde, som blev helt dækket med blomsterbuketter til damerne og papordner til herrerne. Så vidt jeg husker, gjorde den stor lykke. Mormor og mor har i alle fald moret sig dejligt, og har nok mindedes deres egen ungdom.

Familien fra Rusland kom efter mormors fald og efterfølgende døvhed endnu oftere til Danmark, og engang, da mor var 17 år, bad de om at måtte tage hende med tilbage.

Mor i Rusland 1904/05

Hun tilbragte et halvt årstid i Petersborg omkring 1904-05, de år, hvor den Russisk-Japanske Krig skabte store vanskeligheder for Rusland og utilfredsheden blandt akademikerne atter blussede op. Det militære nederlag fremkaldte en revolution i St. Petersborg med massedemonstrationer, uroligheder og strejker. Der opstod imidlertid en splittelse inden for oppositionen, hvorved regeringens stilling lettedes. Alt blev tilsyneladende ved det gamle, men gnisten, der senere fik den store revolution til at bryde ud i lys lus i 1917, lå og ulmede.

Mor har næppe mærket meget til den uro, der ulmede i den russiske hovedstad på det tidspunkt, og hun var iøvrigt taget tilbage til Danmark, inden krigen sluttede.

Alligevel har hun opfattet, at noget var i gære blandt ungdommen. Hun har fortalt, at hendes onkel, børnelægen, der var gift med hendes mors søster Julie, var meget opbragt, engang han havde opdaget forbudte bøger i sønnernes værelser.

Forbudt lekture

Lolly går på billedhuggerskole hos Elna Borch i København. Her sidder hun i strandhuset og modellerer sin bror Poul. Juni 1907. Caro fot.

Mor kunne ikke undgå at høre, at han talte om, at de, ved at læse sådanne bøger, var med til at ødelægge Ruslands fremtid. Mor blev meget nær knyttet til en af disse fætre, Boris, der nogle år senere blev fundet død i en klippeafgrund i Schweiz. Mors fætre og kusiner i Rusland vedblev at holde kontakten vedlige med deres tante Ady i Vedbæk, helt op til 2. verdenskrig. Siden da har der overhovedet ikke været nogen forbindelse med den eventuelt eksisterende slægt. En af min mors kusiner, Ady Pallisen, var blevet gymnasielærerinde i Moskva. Af hendes breve fremgik det tydeligt,

at hun tog afstand fra den tid, hun selv var vokset op i og mere sympatiserede med det nye regime.

Jeg husker iøvrigt, at mor og min svigerfar, viceadmiral Hjalmar Rechnitzer, ofte diskuterede hendes ophold i Rusland. Han havde særlig interesse for netop tiden omkring 1904-1905, idet han som ung premierløjtnant i 1909 havde skrevet en lille afhandling: »Søkrigsoperationerne i den Russisk-Japanesiske Krig 1904-05.«

Krigen 1904/05

En af mors slægtninge i Rusland havde været admiral på en russisk krydser »Aurora«, der undslap til Manilla og desarmeredes. Det var et af de få krigsskibe, der ikke sank. Af 14.000 mand faldt eller druknede 5.000. 6.000 blev krigsfanger og 3.000 undslap. Af japanernes 18.000 deltagere, dræbtes kun 116 mand og 565 blev såret.

Efter at mor var hjemkommen fra Ruslandsopholdet, bad hun sine forældre, om hun måtte lade sig uddanne som billedhuggerinde. For at komme ind på Akademiets billedhuggerskole måtte hun først dygtiggøre sig, og derfor blev hun, da hun var godt 18 år, elev hos billedhuggerinden Elna Borch, hvis atelier lå på hjørnet af Vestervoldgade og Stormgade.

Mor måtte bo i København, da hun fik optagelse på Akademiets billedhuggerskole for kvinder. Hendes far var meget stolt, da hun som den eneste af 15 det år kom ind. Hendes lærer blev professor Schultz.

»Det var egentlig utroligt, at far tillod mig at stå og modellere nøgne mandlige modeller«, har mor sagt. »Han var på mange måder meget gammeldags, men fandt det helt naturligt, at jeg ville gå kunstnervejen.«

Mor på billedhuggerskole

Hjemme i Vedbæk havde mor fået indrettet atelier i strandhuset, og der lavede hun forskellige arbejder, som endnu eksisterer. Bl.a. et relief af Elisabeth Ahlefeldt, en portrætbuste af faster Caro, et relief af de to brødre, Hans og Poul, en portrætbuste af fisker Anders Jønsson. Den sidste står nu i bronce på Søllerød Kommunebiblioteker i Vedbæk.

I 1912 blev mine forældre forlovede, og mor fik aldrig afgang fra Akademiet. Hun modellerede enkelte arbejder, bl.a. portrætbuster i årene efter sit bryllup. Men først da hun omkring 1933 atter søgte ind på

I januar 1939 blev jeg forlovet med Eigil Rechnitzer og i august samme år blev vi gift. Her er vi på badebroen i Vedbæk juni 1939.

Akademiet, kunne hun igen koncentrere sig om sin kunst, og havde da også et par ting på Charlottenborgudstillingen. Men selv var hun meget utilfreds over, hvor lidt hun havde præsteret på det kunstneriske område, og det nagede hende ofte, at det var så svært både at være gift og som mor have store pligter, og så have kræfter til overs til at være udøvende kunstner. Hun nærede dyb og sand interesse for kunsten.

Husets sjæl

Et hus kan aldrig blive andet end en ydre ramme om sine beboere. Det er de mennesker, som bor i det, der får huset til at leve. Selv det smukkeste hus kan virke dødt og trist, mens en ramponeret gammel kasse kan lyse af hygge og liv. Hvis et hus igennem sine beboere har fået sjæl, så er der noget værdifuldt at værne om.

Sådan følte mor det var med huset i Vedbæk, og det blev til, at mine forældre overtog det i december 1944.

Det var nok ikke så ligetil, i hvert fald var det helt bogstaveligt umådelig vanskeligt at varme dets sjæl op. Isvinteren bød de nye beboere velkommen. Sundet frøs til, og østenvinden jog isnende gennem revner og sprækker i det gamle hus. Med taknemmelighed kunne mor konstatere, at de skodder, hendes far havde anskaffet, var uvurderlige. Og Larsen, den hjælpsomme gartner, var stadig på pletten: kom ved mørkets frembrud og lukkede skodder. Kom om morgenen og åbnede dem. Det sparede godt på det knappe brændsel.

Men først da forårssolen begyndte at varme, bankede husets hjerte igen, omend svagt.

Venten på fred

Den angstfulde venten på fred. Det frygtsomme håb. Det var godt at stå sammen. Det hjalp at være mange. Der var flyttet tre generationer ind i huset den vinter. Mine forældre, deres yngste søn, min bror Torben, og heldigvis også Anny, familiens hjælp siden 1916. Også jeg og vor lille pige flyttede ind. Jeg havde måttet opgive vores lejlighed, da min mand, der dengang var orlogskaptajn, gik under jorden. I længere tid havde jeg måttet bo forskellige steder, var til sidst flyttet ind i mine forædres hus i Hellerup, for så endelig at få et nyt hjem i det rummelige hus i Vedbæk.

Om aftenen føltes samværet dobbelt vigtigt. Når vi mødtes ved den varme kaminild, hvor opsavet, gammelt træ fra plankeværker og lysthuse gav en livgivende varme, da begyndte huset langsomt at leve. Og da knopperne på det store kastanietræ nær stranden sprang ud, da hækken grønnedes, og bøgen med et blev grøn, da lød budskabet fra London. Det blev fred. En fanfare af jublende stemmer. En strøm af mennesker med danske flag. En far der kom hjem.

En far kommer hjem

Og husets hjerte slog, så alle kunne høre det. Og nye generationer svaler kom og fandt lugen i gavlen åben.

Engang kan andre måske fortælle videre på historien om det gamle hus ved stranden.

Kobberstik med Søllerød-motiver

Af Erik Sinding

Historie

Indtil fotografiet, og snart derefter moderne reproduktionsmetoder blev opfundet, var man henvist til at anvende grafiske blade, når bøger skulle illustreres. Kobberstikket, der blev opfundet i Tyskland i det 15. århundrede, har altid været anset som den fornemste grafiske billedform. Normalt udførtes kobberstikket af en fagkobberstikker, der ved anvendelse af en gravstikkel graverede motivet ned i en kobberplade. Ved eventuelt yderligere at anvende den såkaldte akvatinte-ætsning, var det muligt at tone stikket fra det næsten hvide til dybsort. Inden trykningen, som fandt sted i en kobbertryks-presse, påførtes kobberpladen trykfarve, som trængte ned i det graverede motiv. Papiraftrykket, altså kobberstikket, var et såkaldt dybtryk. Trykningen var imidlertid en stor belastning for de bløde kobberplader, som snart blev nedslidte. Med englænderen Charles Heaths opfindelse af stålstikket i 1820, hvor man udnyttede princippet om afhærdning og efter gravering genhærdning af en stålplade, var der skabt et mere holdbart trykkemedie, som muliggjorde trykning i langt større oplag. Da stålstik fremstilles på samme måde som kobberstik, er begge billedformer medtaget i nærværende afhandling.

Blandt de talrige billeder af historisk-topografisk interesse som eksisterer med motiver indhentet fra Søllerød, findes en del kobber- og stålstik. Sådanne er, hvad enten de er udtaget fra splittede bøger eller oprindelig fremstillet som dekorationsblade, gennem de senere år blevet et yndet samlerobjekt. Ved identifikation skal man imidlertid være opmærksom på, at der i de sidste årtier har fundet genoptrykning sted af mange gamle topografiske værker. Illustrationer fra sådanne er ikke originalgrafik men reproduktioner.

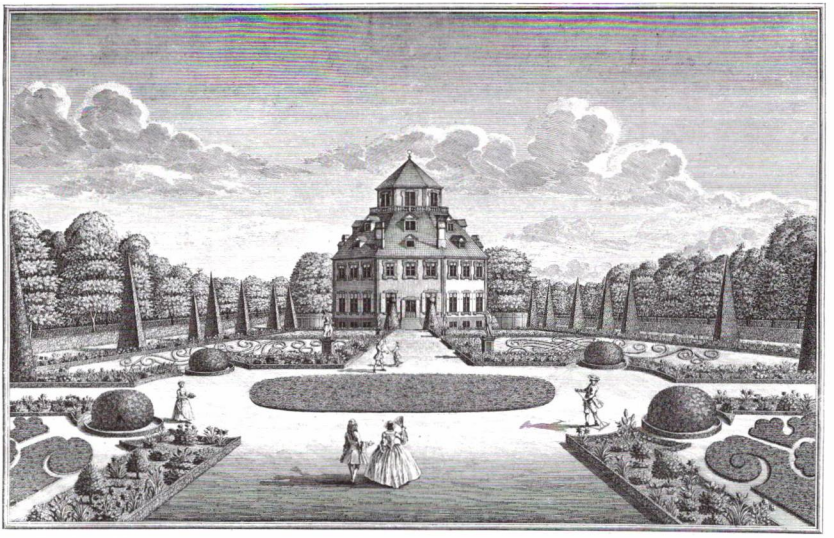

J. J. Bruun: Prospect af det Kongel. Lysthus Frydenlund imod Haven. 1749. Kobberstik. Fra »Den danske Vitruvius«. (Fig. 1)

Den danske vitruvius

I 1746 udsendte hofbygmester Laurids de Thurah (1706-1759) første bind af foliværket »Den danske Vitruvius« indeholdende 120 kobberstukne plancher af slotte og bygninger i København. I 1749 fulgte andet bind med 161 plancher af tilsvarende uden for hovedstaden. Tekster i begge bind samt på plancher er affattet på såvel dansk som fransk og tysk. I andet bind af dette monumentalværk inden for dansk bogkunst findes tre plancher af Frydenlund. Først en generalplan, derefter en grundtegning med facader, og sidst, men ikke mindst, et prospekt (fig. 1).

Desværre kender man i dag ikke navnene på alle de kobberstikkere, som under de Thurahs kyndige vejledning har udført de mange plancher.

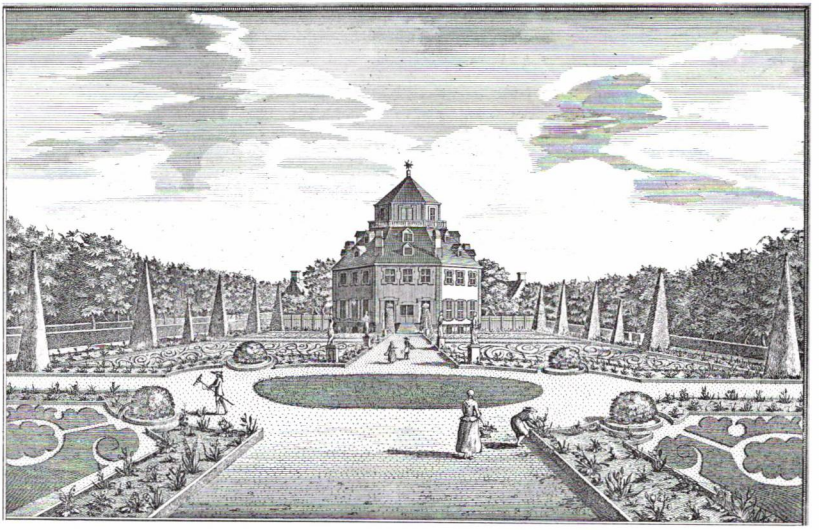

J. J. Bruun: Prospect af Det kongelige Lyst Slott Frydenlund at see fra midten i Haugen, Anno 1755 i Sædland. Kobberstik af H. Quist. Fra »Novus Atlas Daniæ«. (Fig. 2)

Derimod er det en kendsgerning, at Johan Jacob Bruun (1715-1789) har leveret de mange forlæg, som er anvendt ved fremstillingen af prospekterne. Bruun, der var postmestersøn fra Slagelse, kaldte sig for »Cabinet-skildrer«, idet han havde indledt sin kunstneriske løbebane som miniaturemaler, men egentlig var han vel en af vore første landskabsmalere. I tusch, akvarel og gouache har han udført mere end tusinde prospekter, hvoraf en stor del er bevaret i offentlige samlinger. Trods den omfattende produktion har Bruun imidlertid altid kæmpet med økonomien, og gentagne gange søgte han offentlige embeder for at sikre sig en mere sikker levevej. Først i 1764 lykkedes det ham at blive kongelig embedsmand, idet

han fik ansættelse som inspektør ved en salpeterfabrik i Hillerød, hvor han boede til sin død.

Bruuns prospekt i Vitruvius er dog ikke hans første Frydenlund-motiv. På Rosenborg hænger en gouache dateret 1741. Denne, eller måske en skitse hertil, har sikkert været modellen til det forlæg Bruun har udført til kobberstikket fra 1749. Han havde nemlig for vane hen ad vejen at rette sine arbejder til, alt efter som træer og buske voksede eller der blev ændret på bygninger eller haveanlæg.

Efter udgivelsen af »Den danske Vitruvius« og »Hafnia Hodierna« havde de Thurah planer om at udgive et nyt værk omfattende købstæder og sogne for derved at have skabt en fuldstændig Danmarksbeskrivelse. Også i dette projekt var J. J. Bruun involveret, og han foretog adskillige rejser i Københavns omegn og i provinsen for at tegne prospekter.

I 1753 besøgte han Søllerød, hvor han tegnede Søllerødgaard og i 1757 udførte han tre prospekter af generalbygmester de Thurahs nyopførte landsted Holtegaard. Imidlertid havde de Thurah allerede dengang opgivet at være bogtilrettelægger.

Derimod var Bruun fast besluttet på at gennemføre udgivelsen af et Danmarksværk for egen regning. Han ajourførte stikkene fra Vitruvius og lod disse, sammen med nye arbejder, stikke af Hans Quist (1733-1810). I tiden fra 1753 til 1761 arbejdede Bruun med disse forlæg, der resulterede i udgivelsen af »Novus Atlas Daniæ«, som oprindelig var planlagt i to bind, men som desværre aldrig blev til mere end et etbindsværk indeholdende 60 kobberstik. Prospektet af Frydenlund (fig. 2) er dateret 1755 og ligesom de fleste kobberstik i bogen stukket af Quist. Der eksisterer altså to kobberstik af Frydenlund stukket efter forlæg af Bruun, fra henholdsvis 1749 og 1755. Undertiden udbydes der også et kobberstik af Frydenlund, som skal være fra omkring attenhundredtallet. Dette er korrekt, men her er ikke tale om et stik efter et nyt forlæg af Bruun. Forklaringen er helt enkelt følgende: Efter Bruuns død i 1789 købte kobberstikkeren og forlæggeren G. L.

Novus Atlas Daniæ

Tekstfeltet til J. J. Bruuns udgave af Frydenlund. (Fig. 2a)

Tekstfeltet til Lahdes udgave af Frydenlund, hvor »Anno 1755 i Sædland« er fjernet. (Fig. 2b)

Lahde pladerne til Bruuns prospekter. De blev i årene 1799-1806 genudsendt under titlen »Danmarks Kiøbstæder og Slotte i Kobbere af Bruun«. Inden trykningen havde Lahde, der altid tilstræbte at være aktuel, dog omhyggeligt fjernet dateringen på Bruuns plader. Det er derfor let at afgøre, om det er et prospekt af Bruuns egen eller af Lahdes udgave, man har foran sig. (Sammenlign fig. 2a og 2b).

Her bør vel indskydes den bemærkning, at de omtalte tegninger fra 1753 og 1757 af henholdsvis Søllerødgaard og Holtegaard findes på Øregaard-museet. De er desværre aldrig benyttet som forlæg til kobberstik.

I det kongelige Biblioteks billedsamling findes et udateret kobberstik af Krudtmøllen i Raadvad (fig. 3). Det menes at stamme fra midten af syttenhundredtallet. Da dette stik er udførligt omtalt i den første Søllerødbog fra 1942 på siderne 55-56, skal der henvises dertil.

Fra de Conincks tid på Dronninggaard findes to kobberstik udført af Heinrich August Grosch (1763-1843). Det ene har han tegnet stående på Kaninholmen, så man ser Dronninggaard og parken omkring lysthuset

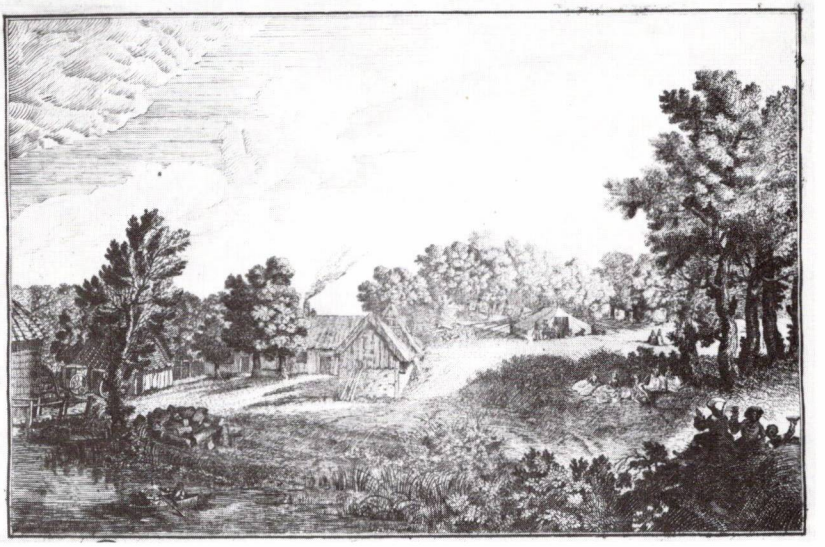

Ukendt kunstner: Krudtmøllen i Raadvad. u.å. Kobberstik. (Fig. 3)

Vennershvile (fig. 4). På det andet ser man de to såkaldte borghesiske fægtere, som var opstillet i parken ved Vennershvile – i baggrunden ses Kaninholmen (fig. 5). Begge stik, er forsynet med fransk tekst, der oversat er benyttet som illustrationstekst.

Om H. A. Grosch vides, at han er født i Lübeck som søn af en cand. theol. Han gik på Akademiet i København i tiden 1790-94, oprindelig for at uddanne sig som maler, men han fattede større interesse for kobberstikket og blev derfor faggrafiker. Allerede i sin elevtid udførte han en række holstenske prospekter som kobber- og akvatintestik. Han fik Akademiets »Lille Sølvmedalje« og udstillede i årene 1794-96 en række danske landskabskobberstik på Charlottenborg. Derefter rejste han til Norge for at

H. A. Grosch: Udsigt over Dronninggaard, landejendom beliggende i Københavns omegn og tilhørende hr. købmand Fred. de Coninck. Huset set fra sydsiden taget fra halvøen over for huset. Ca. 1790. Kobberstik. (Fig. 4)

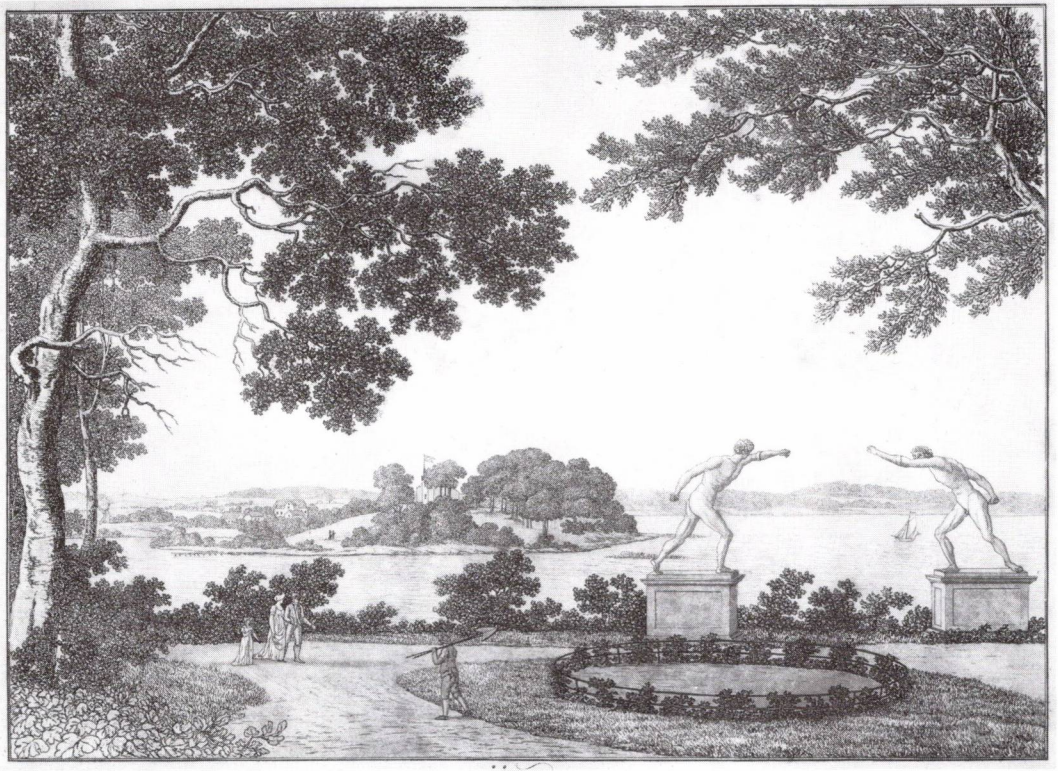

H. A. Grosch: Udsigt fra Dronninggaard, landejendom beliggende i Københavns omegn og tilhørende hr. købmand Fred. de Coninck. Halvøen Luknam (Kaninholmen) over for huset taget fra gladiatorernes forbjerg. Ca. 1790. Kobberstik. (Fig. 5)

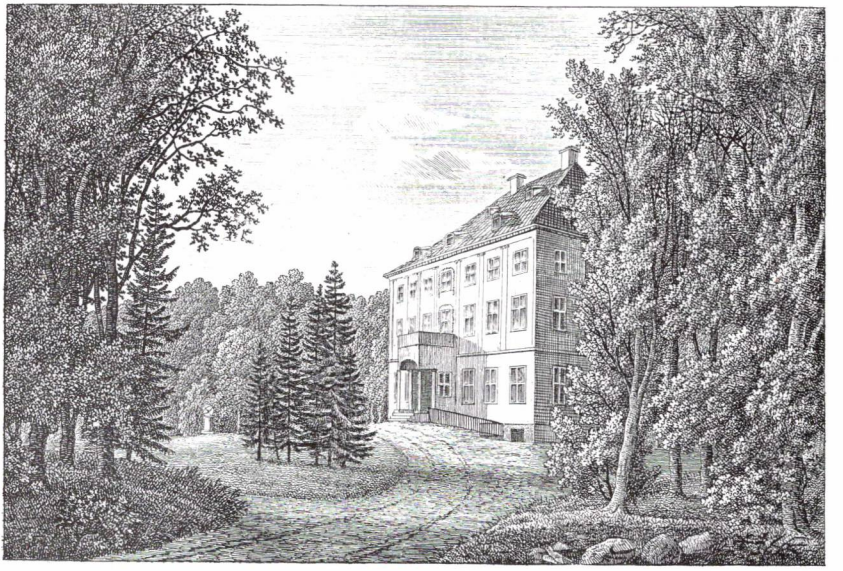

S. H. Petersen: Dronninggaard. 1819. Kobberstik. Fra »Danske Egne«. (Fig. 6)

tegne forlæg til prospekter, som skulle supplere en serie, som han stak efter forlæg af C. A. Lorentzen og Erik Pauelsen. Sidstnævnte har som bekendt udført de kendte Dronninggaardbilleder. I 1810 flyttede han til Norge, hvor han senere oprettede en kunstskole. I en bog, der blev udgivet i Oslo i 1929, om sønnen, arkitekten og stadskonduktøren Chr. H. Grosch, findes en fortegnelse over H. A. Grosch's grafiske arbejder. Desværre leder man forgæves efter Dronninggaardstikkene. Heller ikke i kataloger over udstillinger på Charlottenborg kan der indhentes oplysninger, som kan afsløre en nøjagtig datering af de to stik. Sammenligner man derimod disse med et af prospekterne fra Holsten, er der en påfaldende lighed i stilen. Alt tyder

S. H. Petersen: Udsigt over Fuursöe til Dronninggaard og Birkeröd. 1821. Kobber- og akvatintestik. (Fig. 7)

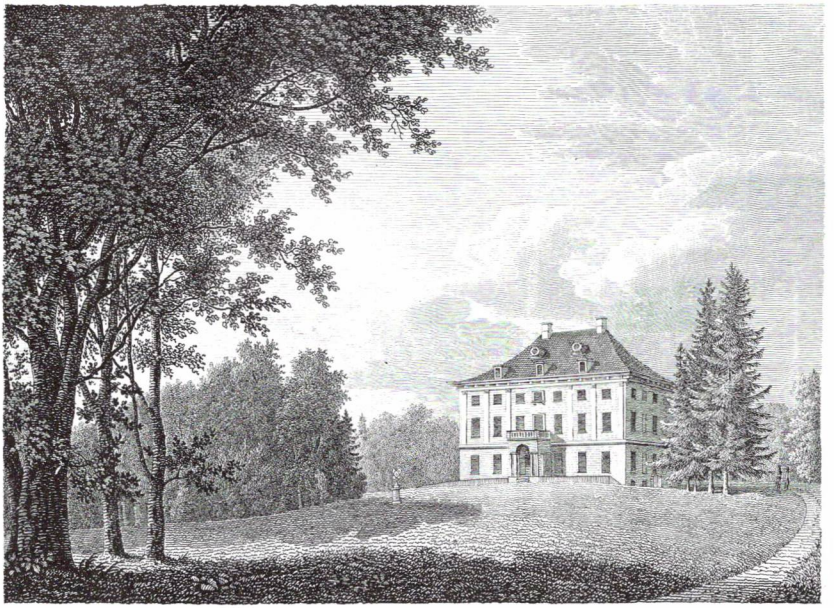

S. H. Petersen: Dronninggaard. 1832. Kobberstik. Fra »Dansk Atlas«. (Fig. 8)

på, at de to Dronninggaardbilleder er elevarbejder og således må være stukket i begyndelsen af 1790-erne.

Man skal et godt stykke ind i det 19. århundrede, før der atter fremstilles kobberstik med motiver fra Søllerød. En kunstudøvende sagfører fra Fredensborg, Søren Henrik Petersen (1788-1860), der havde opgivet sin advokatvirksomhed for at uddanne sig til kobberstikker på Akademiet, udsendte i 1819 et stik af Dronninggaard (fig. 6). Dette indgik i hans lille topografiske værk »Danske Egne«, som udkom i tiden fra 1819 til 1823.

Danske Egne

I 1821 fulgte et kobber- og akvatinteblad »Udsigt over Fuursöe til

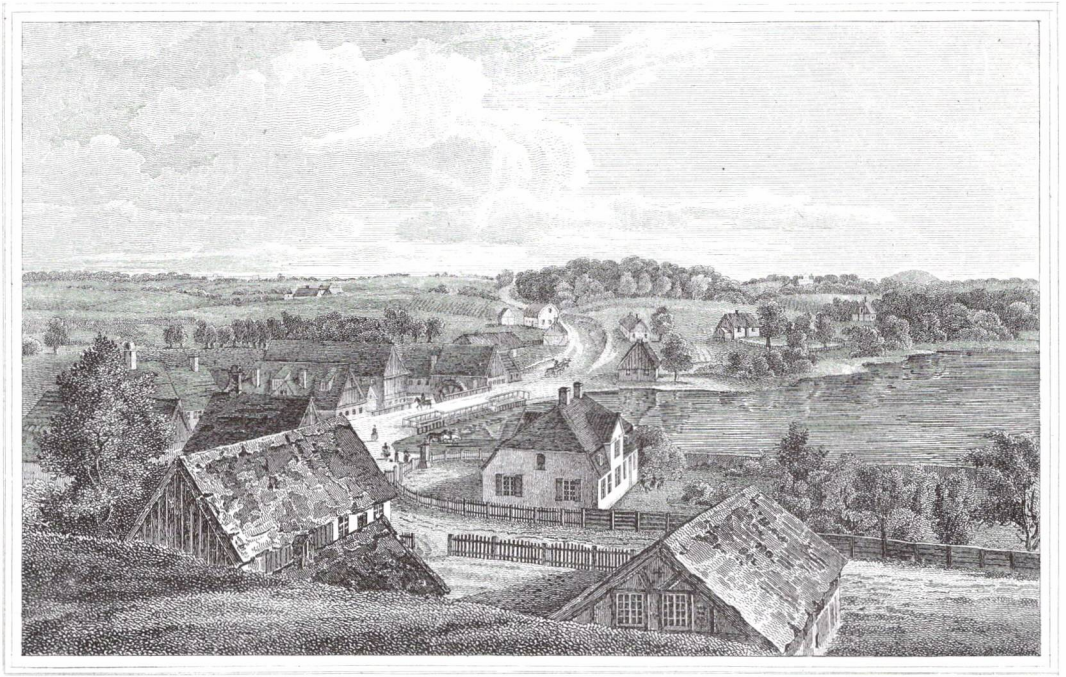

H. G. F. Holm: Nye Mölle. 1823. Stålstik af W. H. Lizars. Fra »Denmark Delineated«. (Fig. 9)

Dronninggaard og Birkeröd« (fig. 7). Efter nogle studierejser i udlandet fik også S. H. Petersen lyst til at udføre en Danmarksbeskrivelse, med det hovedformål at skildre landet på Frederik den Sjettes tid.

Dansk Atlas

Af en subskriptionsindbydelse fremgår det, at S. H. Petersen, ligesom i sin tid J. J. Bruun med »Novus Atlas Daniæ«, agtede at udsende kobberne efterhånden som de blev fremstillet. I 1831 udsendtes første stik, og i 1832 udsendte han et nyt blad af Dronninggaard (fig. 8). »Dansk Atlas«, ikke at forveksle med Pontoppidans »Den danske Atlas« var dog for stor en

H. Harder: Sölleröd. 1823. Stålstik af W. H. Lizars. Fra »Denmark Delineated«. Billedet er udførligt beskrevet i Søllerødbogen 1976. Motivet er anvendt på Søllerødkaklen 1978. (Fig. 10)

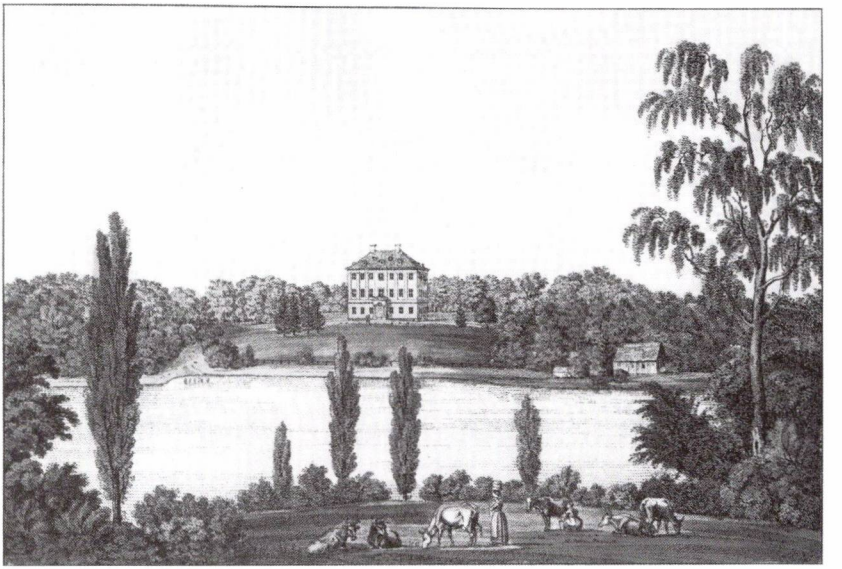

H. G. F. Holm: Dronninggaard. Ca. 1826. Kobberstik af J. Holm. Fra »Sjællands yndigste Egne«. (Fig. 11)

opgave for S. H. Petersen. I 1835 gav han op efter at have udsendt 66 enkeltblade samt 8 blade med facadeopstalter. Den talentfulde kunstner og kobberstikker forsøgte flere gange at fortsætte udgivelsen, men »Dansk Atlas« blev aldrig til mere end et etbindsværk. Da Petersen havde opgivet sine prospekter, gav han sig i stedet til at stikke kobberplader til Flora Danica-værket.

Samtidig med S. H. Petersen levede der i København en kunstner ved navn Heinrich Gustav Ferdinand Holm (1803-1861). Han var søn af kobberstikkeren Jens Holm (1776-1859). H. G. F. Holm, der af eftertiden

H. G. F. Holm: Raadvaddam i Dyrehaugen. Ca. 1828. Kobberstik af J. Hom. Fra »Sjællands yndigste Egne«. (Fig. 12)

bedst er kendt under navnet Fattigholm, kaldte sig oprindelig perspektivtegner men afsluttede sin kunstneriske løbebane med betegnelsen landskabsmaler.

Under sine vandringer uden for voldene besøgte han bl.a. Nymølle, som han tegnede stående på en høj skrænt i Ravnholm skov. Denne tegning (fig. 9), plus et par andre fra Nordsjælland, solgte han til professor A. Andersen-Feldborg, der som stålstik lod dem udgive i sin engelske Danmarksbeskrivelse »Denmark Delineated«, som udkom i Edinburgh i 1824. Blandt de stålstukne prospekter i bogen findes også eet af Søllerød (fig. 10), udført efter forlæg af maleren Hans Harder (1792-1873). Såvel dette som

Denmark Delineated

de øvrige illustrationer er stukket af den engelske kobberstikker W. H. Lizars (1788-1859) og trykt i London 1823.

Om det var glæde over at se sine arbejder i den engelske bog eller kampen for det daglige brød, der blev drivkraften for Fattigholm skal være usagt – og dog – »Fattig«-navnet kunne tyde på, at det har været det sidste. I alle tilfælde fortsatte han sine vandringer rundt på Sjælland for efter naturen at tegne forlæg til kobberstik, som faderen Jens Holm stak. I perioden 1825-1830 blev der udført 20 kobberstik, som blev solgt i 5 hefter á 4 stk. Blandt disse kobberstik findes to fra Søllerød, henholdsvis af Dronninggaard (fig. 11) og Raadvaddam i Dyrehaugen (fig. 12). Senere, i 1838, lykkedes det Holm at få sine 20 stik yderligere suppleret med 3 og med tekst på dansk, tysk, engelsk og fransk udgivet i bogform under titlen »Sjællands yndigste Egne«. En del af oplagene af såvel hefter som bog var koloreret af H. G. F. Holm. Desværre er det ikke muligt at fastslå trykkeår for de enkelte stik. Der må allerede dengang have været stor interesse for Fattigholms arbejder, for en del af prospekterne, bl.a. Raadvaddam, blev genoptrykt få år efter at bogen var udgivet. Disse tryk er imidlertid af ringe kvalitet, da kobberpladerne på daværende tidspunkt var meget nedslidte.

Sjællands yndigste Egne

Litografiens gennembrud i Danmark i 1830-erne blev imidlertid kobberstikkets død. Det var nu muligt at fremstille billeder, ikke alene som bogillustrationer men også til brug som vægdekoration, til en pris, der lå langt under, hvad det kostede at fremstille kobberstik.

I efterfølgende fortegnelse over kobber- og stålstik er medtaget, hvad der i dag kendes med Søllerød-motiver. Hvor intet andet er anført findes de i Søllerød Kommunes Byhistoriske Arkiv på Hovedbiblioteket i Nærum.

FORTEGNELSE OVER KOBBER- OG STÅLSTIK

De i parentes anførte mål angiver billedfeltets størrelse i cm, højden×bredden.

J. J. Bruun:

1. Frydenlund. 1749. Kobberstik. (26×40).
   Fra »Den danske Vitruvius« Bd. II, 1749.
   (Faksimileudgave 1966).
2. Frydenlund. 1755. Kobberstik af H. Quist. (17×24).
   Fra »Novus Atlas Daniæ«, 1761.
   (Faksimileudgave 1970).

H. A. Grosch:

3. Dronninggaard set fra Kaninholmen. Kobberstik. (26×36).
4. Haveparti ved Dronninggaard. Kobberstik. (26×36).

S. H. Petersen:

5. Dronninggaard. 1819. Kobberstik. (13×19).
   Fra »Danske Egne«, 1819-23. Betegnet: SHP fec.
6. Udsigt over Fuursöe til Dronninggaard og Birkeröd. 1821.
   Kobber- og akvatintestik. (27×34).
7. Dronninggaard. 1832. Kobberstik. (11,5×15,8). Ubetegnet.
   Fra »Dansk Atlas«, 1831-35.
   (Faksimileudgave 1974).

7a. Findes også i kopi (11,5×16,5) udført af kobberstikkeren Rasmus Nicolai Nielsen i 1837 med følgende tekst: »Rosenblade Nr. 14. Dronninggaard. R. N. Nielsen. Sculp.«.

7b. Yderligere eksisterer der en kopi (10×15,5). U.å. Betegnet: A. Hansen sc.

H. Harder:

8. Sölleröd. 1823. Stålstik af W. H. Lizars. (11,5×16).
   Fra »Denmark Delineated«, 1824.
   (Faksimilieudgave 1976).

H. G. F. Holm:

9. Nye Mölle. 1823. Stålstik af W. H. Lizars. (9,5×15,5).
   Fra »Denmark Delineated«, 1824.
   (Faksimileudgave 1976).
10. Dronninggaard. Ca. 1826. Kobberstik af J. Holm. (10,5×16).
    Fra »Sjællands yndigste Egne«, 1838.
    (Faksimileudgave i farver 1968).

11. Raadvaddam i Dyrehaugen. Ca. 1828. Kobberstik af J. Holm. (10,5×16).
Fra »Sjællands yndigste Egne«, 1838.
(Faksimileudgave i farver 1968).
Endvidere i »Cosmorama«, 1843.

Ukendt kunstner:

12. Krudtmøllen i Raadvad. Kobberstik. (20×32).
Det kongelige Biblioteks billedsamling.

Grafiske betegnelser:

Delinavit, (del.) = har tegnet.
Fecit, (fec.) = har gjort.
Sculpsit, (sculp.) = har graveret.

Bronzehalsringe fra Trørød

Et offerfund fra slutningen af yngre bronzealder

Af Svend Aage Knudsen

Når der skrives bronzealderhistorie for Søllerødegnen, og for så vidt for talrige andre egne af landet, er det de mange gravfund, som dominerer billedet. Derimod er de egentlige vidnesbyrd om bosættelse og erhverv desværre overalt yderst sjældne.

Men det er ikke alle vore genstande fra bronzealderen, som er fundet i så veldefinerede omgivelser, som en grav i reglen er det. Ofte er de fremkommet tilfældigt ved arbejde på marker og i moser. At de engang er havnet der, er ikke altid lige indlysende. Fundomstændighederne er sjældent så veloplyste, at man direkte ud fra dem kan slutte sig til motivet for sådanne nedlæggelser.

Man kan skelne mellem nedlagte værdidepoter og offerfund, samt de tilfældigt tabte genstande. Det er dog umuligt at skelne skarpt mellem de daværende motiver bag disse nedlæggelser af kostbare bronzer. Der forekommer dog en række fund, især fra yngre bronzealder, som synes at følge bestemte regler for nedlægningssted og for udvalget af genstande. I langt de fleste tilfælde findes disse fund i fugtige områder ved en sø, i en mose eller tæt ved et vandløb. Såvel fundforholdene, som det ofte meget traditionsbetonede indhold af bestemte genstande, synes at antyde, at der har været tale om faste offerskikke. Det er et sådant fund denne artikel i det følgende skal belyse.

Fundet

Under efterårsgravning i sin have gjorde ingeniør Ebbe Schousboe fra Trørød i 1961 et fornemt mosefund fra slutningen af yngre bronzealder. Der var tale om to næsten ens bronzehalsringe med store ovale ornamente-

rede smykkeplader, snoede ringlegemer og begge forsynet med et fast hagelukke, som afsluttes i store spiraloprulninger. Trods halsringenes voldsomme og barokke udseende, er de et udtryk for et fornemt kunsthåndværk, og de giver os gennem detaljerede studier et spændende indblik i yngre bronzealders mode og mesterlige bronzestøbningsteknik.

I en senere sammenhæng vil vi vende tilbage til den vanskelige opgave at tolke bronzealderens mark- og mosefund. Men blot for at placere Trørød-fundet i den rette kulturelle sammenhæng, skal der her omtales nogle enkelte forhold omkring yngre bronzealders almindelige kulturudvikling.

Gravskik og offerskik

I begyndelsen af yngre bronzealder viger den mandslange grav lidt efter lidt pladsen for ligbrændingsskikken med de små gravkister eller urnegrave. Dette betyder også, at den ældre bronzealders rige udstyr af våben og smykkesager efterhånden erstattes af ret ensartede og ofte tarvelige gravgaver i form af mindre smykker og toiletsager. Pincet og ragekniv bliver mandens faste tilbehør. Kvinderne medgives mindre smykker som for eksempel nåle af ben og bronze, og små tynde fingerringe af bronzespiraler. Hele vort kendskab til den yngre bronzealders oldsagsformer og kunsttraditioner ville med denne radikale ændring i gravskik have været meget fattig og unuanceret, hvis ikke netop mark- og mosefundene i vidt omfang kan supplere materialet. Denne fundgruppe er langt talrigere og mere righoldig end tidligere, og repræsenterer næsten enhver art af genstande lige fra simple lerkar, til rige våben og smykker. Gennem hele yngre bronzealder indeholder en stor del af disse nedlæggelser kun kvindesmykker såsom bælteplader, hængekar, bøjlenåle, halsringe m.m. Men også sammensatte fund af både smykker, våben og redskaber er ret almindelige, hvorimod fund helt uden smykker er sjældne. I sidste halvdel af yngre bronzealder aftager antallet af sammensatte smykkefund, og det bliver i stedet for mere og mere almindeligt kun at nedlægge halsringe. Det er fremkomsten af en ny offerskik, som bliver særlig almindelig i den sidste fase af yngre bronzealder. Halsringfundet fra Trørød er en tidlig repræsentant for denne specielle skik.

Fig. 1. Fundstedet for halsringene var umiddelbart til venstre for drivhuset. Udsigt mod nordøst over Schousboe's have. Marts 1978.

Svine Sø mose, hvor halsringene blev fundet.

Omkranset af skov, morænebakker og villahaver, ligger der nord for Højbjerg i Trørød en delvis bevokset mose. Ifølge et kort over Søllerød sogn, udført efter Matrikulens minorede kort i 1889, har der her ligget en mindre sø med navnet Svine sø. Med anlæggelsen af den regulerede Kighanerende afvandes mosen i dag så meget, at der kun er enkelte vandfyldte huller tilbage i den centrale og sydvestlige del af mosen. På fugtige årstider kan betydelige dele af mosen dog oversvømmes. I ældre tid har Svine sø sandsynligvis stået i nær forbindelse med Gissø lidt længere inde i landet, sydvest for Højbjerg. Som sagt afvandes hele området i dag af Kighanerenden, som har udløb i Øresund nord for Enrum, men denne

moderne regulering følger dog i grove træk et oprindeligt bækløb. Da mange af villahaverne i området er lagt ud i mosen, er topografi og vegetation noget mere kultiveret end det oprindelige mosemiljø, som der endnu findes få rester af mod sydøst og ned mod Højbjerg.

Fundhistorien

Fundet kom tilveje under følgende omstændigheder. I forbindelse med efterårsgravning i den sydlige del af haven til Kastanievej 5, stødte Schousboe's søn på en mængde sten i ca. 30 cm dybde. De lå i mosetørv og dækkede et lag af formuldede trærester. Der blev afdækket et ca. 2 m² stort område belagt med større og mindre sten, uden at der i øvrigt blev konstateret noget bemærkelsesværdigt.

Knogler og irret metal

Derefter foretog Schousboe en nedgravning et lille stykke fra det stenlagte område. Her dukkede først nogle knoglestumper op, og derefter et lille stykke irret metal. Det ca. 25 cm tykke muldlag blev fjernet, og i den øverste del af et ca. 30 cm tykt lag mosetørv afdækkedes de to bronzehalsringe. De lå direkte ovenpå hinanden med de store spiralsnoninger vendende nedad. Det kunne konstateres at ringene var ret medtaget af forvitring, og de lå brudt i flere stykker. Desværre blev ringene taget op inden Nationalmuseet blev hidkaldt, så da museumsinspektør Th. Mathiassen to dage efter fundet foretog en mindre eftergravning på fundstedet, fremkom der ikke yderligere oplysninger til forståelse af fundet.

Fundoplysninger er vigtige

Det er desværre sjældent arkæologer får lejlighed til at iagttage og undersøge denne fundtype urørt på nedlægningsstedet. Det er fund, som næsten altid kommer uventet, og vi kender alle den eventyrglans, der præger beretninger om guldringe på harvetænder, om drængraveres spadestik ned i dynger af pragtvåben, eller om væltede træer, der blotlægger rige værdidepoter fra bronzealderen. Hvor der overhovedet er den

Fig. 2. Kort over Svine Sø mose med fundstedet af de to bronzehalsringe. Omtegnet efter Søllerød Kommunes tekniske kort i 1:4000.

Fundstedet. Matrikel 5 al. Ca. kote 8,75 m.

»Mosebred«. Gennemgående mørk tørveholdig humus. Kote 8,75 m til 10 m.

Sumpet, tilgroet mose. Bevokset med birk, pilekrat samt i områder rørsump.

Mindre vandfyldte mosehuller.

Kighanerenden med afvandingsgrøfter.

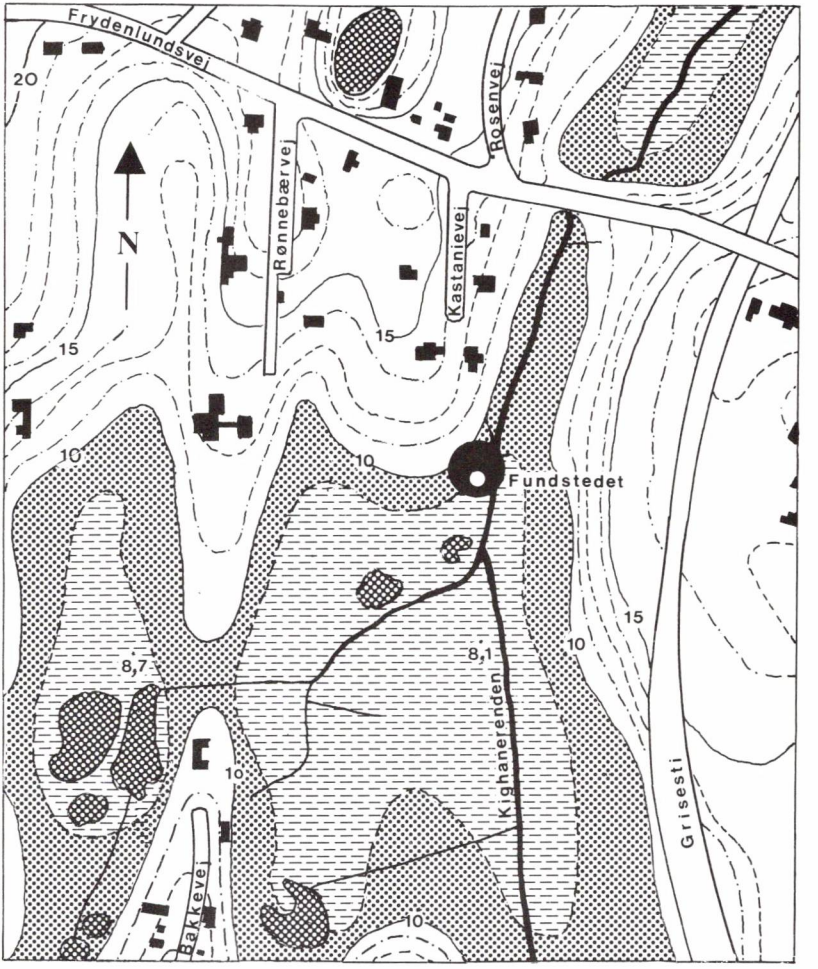

Ækvidistance 1,25 m. 1:4000

100 50 0 m 100 200

mindste mulighed for at hente oplysninger om fundforhold, vil det derfor altid være af stor betydning, hvis oldsagerne kan ligge mest muligt urørte, indtil en sagkyndig undersøgelse kan finde sted.

Nedlagt i en sø eller mose

Det er dog altid alligevel besnærende når finderen, som i Schousboes tilfælde, har gjort gode iagttagelser om fundsituationen – og også har nedskrevet dem. Ifølge denne beskrivelse lå halsringene uforstyrrede i en stærkt omdannet tørv. Umiddelbart ovenfor fundstedet er der en markant terrænstigning og ligeledes en tydelig ændring i jordbundsforholdene. Her består jorden af en let gruset havejord med ler ned til en dybde af ca. 1 m. Under denne moræneler følger en ren undergrundssand. Alt synes således at godtgøre, at halsringene er blevet nedlagt tæt ved bredden af en daværende sø eller mose.

Okse og får

Sammen med halsringene blev der, som nævnt, fundet nogle knoglefragmenter. Blandt de zoologisk bestembare stykker var der 2 halshvirvler og 2 fragmenter af en overarmsknogle fra tamokse, samt et stykke af en mellemfodsknogle fra får. Hvorvidt disse knogler kan være nedlagt samtidig med halsringene, er der ikke sikkerhed for i fundoplysningerne. På den anden side er dyreknogler dog ret almindelige i forbindelse med denne type fund, og kan vidne om et vist rituelt islæt omkring nedlæggelsen.

Halsringene blev afleveret som danefæ. Efter endt konservering er fundet blevet deponeret på Søllerød Museum, hvor det nu findes udstillet.

Beskrivelse

De to bronzehalsringe præges af en ensartet formgivning og bærer en næsten identisk ornamentering.

Begge halsringe består af et ensidigt snoet ringlegeme, som løber jævnt over i de spidsovale smykkeplader. Disse forenes i et imiteret kroglukke, som afsluttes i to spiraloprulninger. Kroglukket har ikke kunnet åbnes, og det må opfattes som en reminiscens fra ældre ringtyper, hvor lukket oprindelig var funktionsdygtigt. Smykkepladerne er ornamenteret med det samme hovedmotiv bestående af to modvendte stiliserede skibsfigurer,

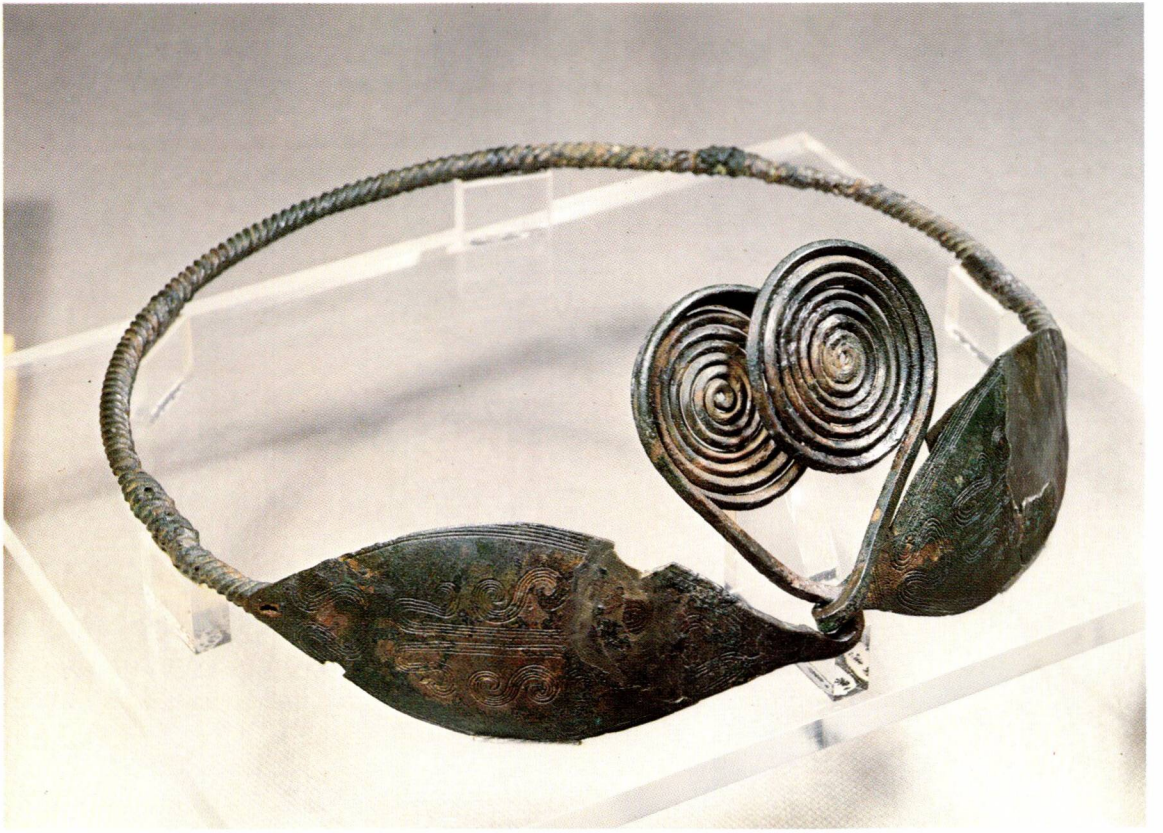

Fig. 3. Halsring 1, som den nu findes udstillet på Søllerød Museum. Ca. 1:2 af naturlig størrelse. Lennart Larsen fot.

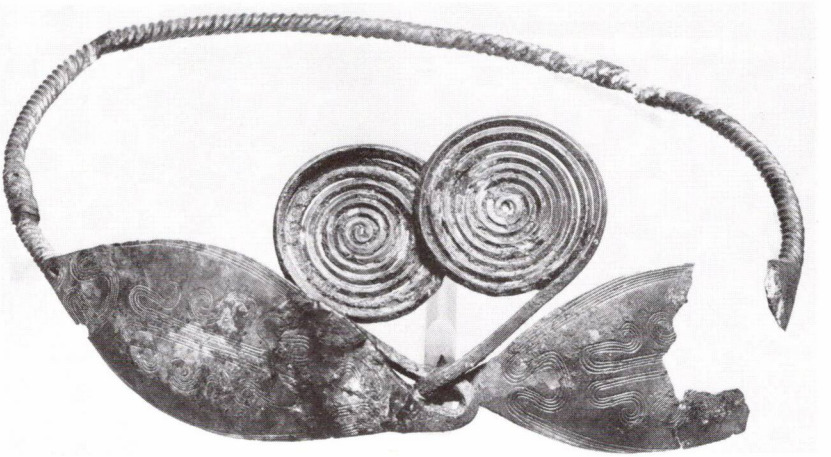

Fig. 4. Halsring 1 efter en foreløbig konservering. Ca. 2:5. Lennart Larsen fot.

en S-figur over hver skibsmidte, samt en kantbort af parallelle linier som indramning af hele motivet.

Visse træk ved de to halsringe skal dog fremhæves for at skildre deres detailforskelle i udseende og konstruktion. For at lette beskrivelsen, anvendes fremover betegnelserne »halsring 1« og »halsring 2«.

Halsring 1

Det trinde snoede ringlegeme til halsring 1 er massivt støbt. Det er tykkest ved smykkepladerne, ca. 0,72 cm, og aftager så i tykkelse indtil ca. 0,65 cm. Ringens diameter varierer fra 24,2 cm til 25,7 cm, og formen er nærmest cirkulær. Som det fremgår af farvefotografiet, skråner smykkepladerne og spiralsnoningerne indad mod ringmidten.

Bronzen har en grønbrun patina, og er lettere korroderet, især på smykkepladerne. Halsringen var brækket i flere stykker, men er nu sat sammen. Enkelte manglende fragmenter til smykkepladerne er erstattet af voks.

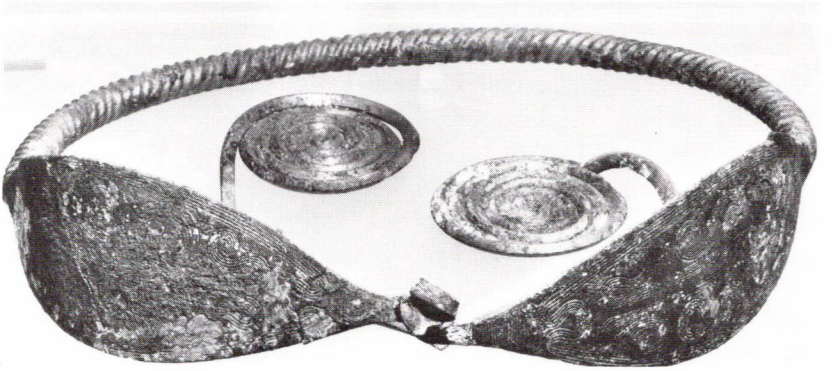

Fig. 5. Halsring 2 efter en foreløbig konservering. De afbrudte spiraler findes nu fæstnet på kroglukket, men har ikke kunnet genskabes i den oprindelige form. Ca. 1:2. Lennart Larsen fot.

Halsring 2

Ringlegemet til halsring 2 er 1,1 til 1,3 cm tykt. Det er hulstøbt og i et korrosionshul ser man tydeligt en indre lerkerne, som den snoede ring er støbt omkring. Ringens form er oval, med den største diameter på 23,5 cm på tværs tæt ved smykkepladerne. Fra kroglukket til den fjerneste yderkant af ringen er diameteren 19,5 cm. I modsætning til halsring 1, står smykkepladerne mere stejlt, hvilket godt kan være tilsigtet, hvis halsringen med den noget mindre diameter skulle kunne gå ned over hovedet.

Patinaen er mørk brungrøn, og bronzen er særlig på smykkepladerne svært angrebet af korrosion, som gør overfladen helt grynet, hvorved helhedsindtrykket af den ellers ret præcise ornamentik sløres. Stykket er gennemgående bedre bevaret end halsring 1, bortset fra at spiralerne var brækket af og deformeret så meget, at dette parti ikke har kunnet rekonstrueres i den oprindelige form.

Eminent teknik

Bronzealderens støbeteknik præges af meget høj kvalitet og variation. De mange genstandsformer af bronze, hvad enten det er våben, redskaber,

prydgenstande eller smykker, afspejler et håndværk, hvis mestre beherskede stort set alle støbetekniske finesser. Det hele startede forsigtigt og beskedent i første del af ældre bronzealder, men teknikken udviklede sig, gennem de ca. 1300 år bronzealderen varede, til et højtudviklet kunsthåndværk, som i vores industrialiserede og automatiserede tidsalder kun kan aftvinge beundring og respekt.

Støbt i »á cire perdue«

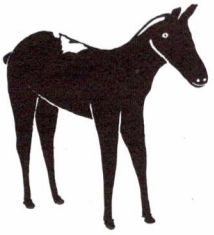

På grundlag af en række vidnesbyrd, som senere skal beskrives nærmere, har det kunnet fastslås, at de to halsringe fra Trørød er støbt ud i et, og at støbemesteren sandsynligvis har anvendt den såkaldte »á cire perdue« teknik, som direkte oversat betyder »med tabt voks«. Der er tale om en hul form, som ikke har været indrettet til at skilles ad, men måtte slås itu, når det støbte emne skulle tages ud. Metoden blev i bronzealderen blandt andet anvendt ved støbning af hesten til Trundholmvognen, til støbning af små menneske- og dyrefigurer, bæltedåser, en lang række smykker, og ikke at forglemme, lurerne, som repræsenterer noget af bronzealderens mest eminente støbearbejde. I nyere tid oplevede metoden sin glansperiode hos de store renæssancemestre, hvor næsten al monumentalkunst fremstilledes med »á cire perdue« teknikken.

Rekonstruktion

Metallurg Uffe Andersen fra Støberiafdelingen på Teknologisk Institut i Tåstrup har bistået med betydningsfulde støbetekniske oplysninger. Ved den følgende rekonstruktion af støbemetoden, tages der udgangspunkt i halsring 1 fra Trørød, men der kunne med hensyn til grundprincipperne være tale om talrige andre genstandsformer.

1 Først modelleredes halsringen i voks. Sandsynligvis har man fremstillet de enkelte dele for sig. Da metoden bedre end nogen anden egner sig for gengivelse af fine detaljer, kan ornamenteringen også have indgået i voksmodellen.

2 Den næste fase har været samlingen af de enkelte modeldele.

3 Voksmodellen kunne nu forsynes med indløbskanaler til bronzen. Der kunne være tale om såvel hovedløb som forgrenede sideløb. Sandsynligvis

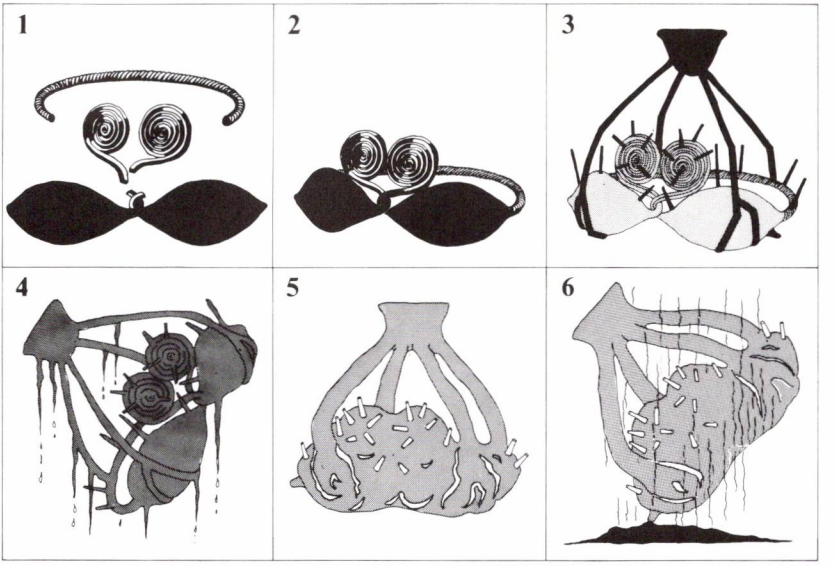

Fig. 6. Rekonstruktion af proceduren ved fremstillingen af en lerform til halsringstypens støbning i »á cire perdue« teknikken.

3 har et emne af denne art haft stigende støbning, hvilket vil sige, at indløbene har været tilsluttet modellens nederste del. Disse indløbskanaler fremstilledes ligeledes i voks, påkittedes modellen, og samledes i en vokskegle, som senere blev formens såkaldte støbekop. Øverst på formmodellen påkittedes små tynde voksstænger, som skulle tjene til udluftningskanaler for de gasser, som opstår under støbningen, samt give afgang for den luft, som den indløbende bronze fortrænger. Nederst på formmodellen kunne påkittes en eller flere afløbskanaler til den senere udsmeltning af voksen.

4 Når hele dette monstrum af voksstænger og halsringsmodel var færdigt, skulle det overpensles eller dyppes i en vælling af finslemmet ler. Det har været en meget vigtig fase under fremstillingen af formen, idet det siden hen skulle blive denne lerkappe, som dannede støbehulrummet med alle dets detaljer.

5 Som støtte og isolering af formen kan den derefter være blevet pålagt en grovere lermasse, den såkaldte støbeformskappe. Det kan have været en lervælling iblandet f.eks. kvartssand. Det er sandsynligt, at en sådan støbekappe helt har omsluttet og dækket såvel indløbskanaler som støbeemne. For overskuelighedens skyld er dette ikke gengivet på rekonstruktionstegningen, men det fremgår af tegneserien.

6 Så snart formen var tør, kunne den opvarmes for at udsmelte voksen gennem afløbene i bunden af støbeformen. Når dette afløb var lukket og de mange udluftningskanaler var perforeret, var formen klar til støbning.

Dokumentation

Selv om det naturligvis ikke er muligt at få dokumentation på denne teoretiske rekonstruktion ud i de yderste detaljer, er der dog flere forskellige vidnesbyrd, som kan bekræfte at »á cire perdue« teknikken har været benyttet ved støbningen af de her omhandlede halsringe. Et væsentligt indicium er, at der ikke på et eneste sted har kunnet konstateres sammenstøbninger af de enkelte halsringspartier. Der findes heller ikke det ringeste spor efter støbesømme, som kunne indicere støbning i en »ægte« form, f.eks. en delt form bestående af en over- og underform. Fra Tyskland og Sverige kendes derimod formfragmenter af ler, beregnet til støbning af denne ringtype i en delt form. Desuden er der på nogle svenske og også enkelte danske halsringe af denne hovedtype, på bagsiden af smykkepladerne blevet konstateret vandrette støbesømme, samt spor efter sammenstøbning af den snoede ring og smykkepladerne.

S-formet sammenløb

Det er ikke ualmindeligt i forbindelse med støbning i hule forme, at der

Fig. 7. Rekonstruktion af en lerform til halsringstypens støbning i »á cire perdue«.

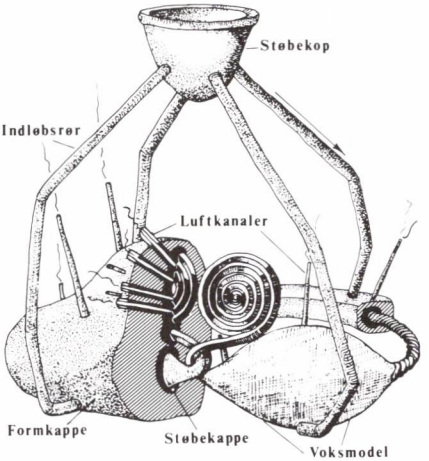

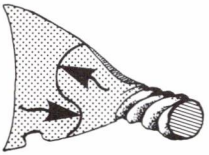

kan fremtræde spor efter sammenløb af to modløbende bronzestrømme. Da de sjældent vil havde den samme størkningsgrad, og da der altid vil ligge en tynd bræmme af forskellige urenheder og metalilter foran bronzestrømmen, skyder de ind over hinanden i stedet for at flyde sammen. Derved dannes et typisk S-formet sammenløb, som tydeligt kan iagttages på bagsiden af halsring 1's venstre plade, lige ved overgangen til den snoede ring.

De snoede ringe

Begge de snoede ringe er typiske »á cire perdue« arbejder. Riflingen i de envejs snoede ringe er uden tvivl frembragt ved vridning af en firkantet voksstang. Snoningerne er meget regelmæssige og giver et ret plastisk indtryk med runde bløde konturer. Halsring 2's snoede ring er hulstøbt ved hjælp af en indre lerkerne. Man kunne umiddelbart tro, der har været tale om at skulle spare på den dyrebare bronze, men en teknisk forklaring synes at være mere sandsynlig. Når bronzen størkner i den hule form, vil det være ledsaget af en vis sammentrækning, det såkaldte størkningssvind. Dette kan manifestere sig som sugninger, enten i form af forsænkninger

Fig. 8. S-formet sammenløb, hvor to bronzestrømme er mødtes. Halsring 1, den venstre plades bagside.

Fig. 9. Støbefejl på halsring 1. En såkaldt gasblæsning i den tykke overgang mellem plade og ring.

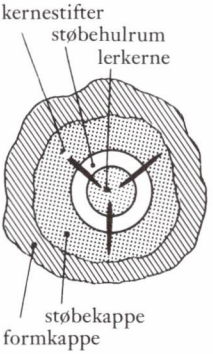

eller dybe sugetragter. Da fænomenet ofte vil kunne opstå i svære dele af støbningen, har man netop for at forhindre dette forsynet den tykke ring med en lerkerne. I denne lerkerne må der have været indsat små kernestifter af bronze, som har raget så meget ud gennem ringens voksmodel, at de kunne få hæftning i støbeformsleret. Sådanne bronzestifter har kunnet holde kernen svævende i støbehulrummet, når voksen udsmeltedes. Som det er tilfældet med denne ring, vil lerkernen blive siddende inde i ringen, når der er anvendt »á cire perdue« teknik. I de tilfælde hvor denne halsringstype er støbt i flere enkeltdele, for til slut at blive sammenstøbt, er lerkernen derimod oftest fjernet.

Gasblæsninger

Når en støbning ikke kan komme af med gasser og formluft gennem luftkanalerne, kan der opstå såkaldte gasblæsninger. De manifesterer sig i det støbte emne enten som små blærehuller eller store blæsninger. Sådanne gasblæsninger kan iagttages på begge halsringene, blandt andet på forsiden af halsring 1's venstre plade, i det tykke parti på overgangen

Fig. 10. Støbefejl på den hulstøbte ring, halsring 2. Små blærehuller i bronzen efter gasudvikling i den indre lerkerne. Det store hul er en moderne beskadigelse, hvorved ringens lerkerne er blotlagt.

mellem pladen og den massive ring. På figur 9 ses dels en ret stor og dyb gasblæsning, samt flere mindre blærehuller.

Små blærehuller

Nu har lerkernen i halsring 2 kunnet forhindre eventuelle sugninger, men til gengæld er bronzen gennemperforeret med små blærehuller efter gasblæsninger. Antagelig er de opstået da lerkernen blev stærkt ophedet under støbningen, hvorved organiske bindemidler i leret har afgivet gas. Fra et ca. 10 cm stort udsnit af den snoede ring fjernest fra smykkepladerne, har gassen åbenbart ikke kunne slippe bort gennem formens luftkanaler, og som det fremgår af figur 10, er bronzeringen især på ydersiden og undersiden fyldt med små blærehuller. Det store hul i ringen er derimod

en moderne korrosionsbeskadigelse. Det er i øvrigt takket være dette hul, at det har været muligt at iagttage den indre lerkerne.

Reparationer

Halsring 1's snoede, massive ring er allerede i bronzealderen blevet repareret to steder. Resultaterne er mådelige, og den ene reparation må betegnes som nær mislykket, idet bronzen i stedet for at smelte fint sammen med ringens brudflader er blevet til en koksagtig klump. Den anden reparation, som her gengives på figur 11, er teknisk set lykkedes noget bedre, og brudfladerne er støbt fint sammen med den ca. 2½ cm lange reparationsstøbning. Rent æstetisk er reparationsarbejdet derimod ikke særlig pænt. Det har især knebet med at få genskabt forløbet af den regelmæssige rifling, og desuden fremtræder reparationen som en kraftig fortykkelse af ringen. Metalanalyser har påvist, at bronzelegeringen til denne reparation indeholder ca. dobbelt så meget bly og kun godt halvt så meget tin, som det er tilfældet for legeringen i resten af halsringen.

Spiralerne

Endelig bør det nævnes, at de store spiraloprulninger også kan betegnes som typiske »á cire perdue« arbejder. Ved formgivningen har man sikkert anvendt lange firkantede voksstænger, ca. 0,45 cm tykke, hvor det er stængernes kanter, der danner spiralernes skarpe profilering. Trods forsøget på at imitere »ægte« spiraler, har det, på grund af de ret tætte snoninger, ikke kunnet undgås, at enkelte partier er sammenstøbte. Sandsynligvis skyldes dette, at støbeformsleren har haft vanskeligt ved at trænge ind imellem snoningerne, så formdelen her ikke har udgjort et ubrudt støbehulrum. På alle spiralerne findes der mindre sammenstøbte partier, og på halsring 1's højre spiral flyder de tre inderste snoninger helt sammen, så profileringseffekten forsvinder.

Afrunding

Den massive ring og den hulstøbte ring med lerkernen, er støbeteknisk set det eneste, der adskiller de to halsringe. Selv om vi kan formode, at en del halsringe af denne hovedtype kan være fremstillet ved hjælp af den her beskrevne teknik, bør det understreges, at der også findes gode vidnesbyrd om andre metoder. Blandt andet dokumenteret gennem undersøgelser af en del svenske eksemplarer, hvorimod der ikke er foretaget tilsvarende

Fig. 11. Reparation på den snoede ring til halsring 1.

sammenhængende studier af danske halsringe, med specielt sådanne tekniske forhold for øje.

Bronze

En bronzelegerings vigtigste bestanddele er som bekendt metallerne kobber (Cu) og tin (Sn), men ofte indgår også f.eks. bly (Pb). Ved at blande kobber og tin fremkommer en legering, som er mere modstandsdygtig, og samtidig lettere at arbejde med end rent kobber, bl.a. fordi tin sænker legeringens smeltepunkt. Jo lavere et smeltepunkt man ønskede, jo mere tin kom man i støbemassen. Den bedste legering opnås ved et tinindhold på 7-14 %, og det er også den mest almindelige mængde i analyserede bronzealdergenstande.

Metalanalyser

Ved hjælp af metalanalyser, hvor mængden af en bronzelegerings vigtigste komponenter bestemmes, er det ofte muligt at forklare væsentlige

Fig. 12. SEM-laboratoriet på Teknologisk Institut. A. Scanningmikroskopet. B. Manøvrepult med oversigtsskærm og kamera. C. Røntgenanalysator med dataskærm. D. Computerterminal.

støbetekniske forhold. Et godt eksempel herpå er de store bronzelurer, som er lavet af flere rørstykker, og sammenholdt af påstøbte forbindelsesringe. For at undgå opsmeltning af bronzen i rørstykkerne, er smeltepunktet for ringenes legering gjort lavere ved at gøre dem meget tinholdige. Metalanalyser har påvist op til 2 til 3 gange så meget tin i forbindelsesringene som i rørstykkerne.

METALANALYSE AF TRØRØD-HALSRINGENE

af Jens Balling Jensen og Svend Aage Knudsen

Det primære formål med at få foretaget en metalanalyse af de to halsringe fra Trørød, har netop også været at skaffe en bekræftelse på den beskrevne støbeteknik. At der altså virkelig har været tale om en helstøbning i »á cire perdue«. Almindeligvis foretages en metalanalyse ved kemiske metoder, men som den følgende sammenhæng skal beskrive, er der i den moderne elektronik udviklet en metode, hvor det ved hjælp af røntgenanalyse er muligt at identificere og mængdebestemme grundstoffer i et emne. Metoden er endnu så ny, at den kun i nogle få tilfælde tidligere er anvendt i arkæologisk sammenhæng. Ved metalanalyser af oldsager vil metoden dog sikkert kunne få stor betydning, fordi der kræves en meget lille mængde analysemetal, i forhold til de mere materialerøvende vådkemiske metoder.

SEM-mikroskopet

Billederne figur 21-23 er i modsætning til de øvrige billeder i denne artikel optaget ved hjælp af et scanningelektronmikroskop (SEM) på Teknologisk Institut i Tåstrup. Ved at benytte elektroner i stedet for synligt lys til at gengive en overflades udseende opnår vi en række fordele. Skarphedsdybden ved f.eks. 1000 x forstørrelse er 1/10 mm eller 100 gange større end ved at anvende et lysoptisk mikroskop, opløsningsevnen er 1/1.000.000 cm ved 30.000 x forstørrelse og endelig kan forstørrelsesgraden frit vælges imellem ca. 20 og 100.000 gange. Det er en kombination af disse faktorer, der gør SEM så overlegent til undersøgelse af fine detaljer i alle faste overflader.

For at kunne undersøge en prøve i SEM må den imidlertid opfylde visse krav. 1) Prøvens overflade skal være elektrisk ledende. I modsat fald må den pådampes et tyndt lag kul eller guld. 2) Prøven må helst ikke være mere end 20 mm høj og ikke større end en 1-krone, hvis den uden besvær skal

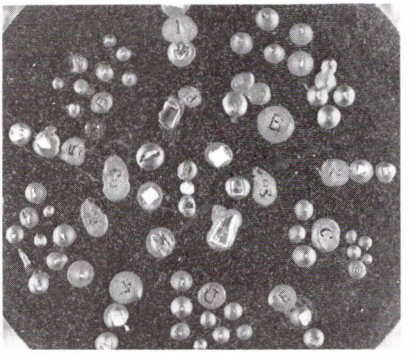

Fig. 13. Makrobillede af bronzeprøverne på kulskive. I midten ligger kontrolprøver af f.eks. rent kobber og tin. 2,5:1. Foto SEM-laboratoriet.

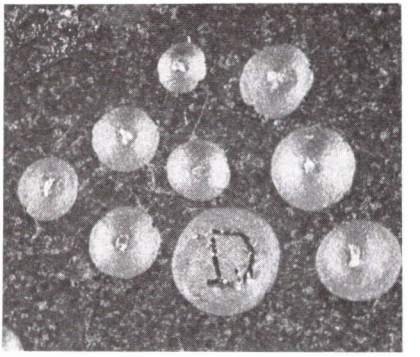

Prøven D. Bronzeprøver fra halsring 2's snoede ring, monteret i spektralrent kullim. 10:1. Foto SEM-laboratoriet.

kunne placeres og flyttes inde i mikroskopet. Hvis prøven er for stor, og det ikke er muligt at undersøge et brudstykke af den, kan man i stedet vælge at undersøge et aftryk af overfladen, – et såkaldt replica, der f.eks. kan være fremstillet af siliconegummi.

Elektroner

SEM-billederne dannes ved hjælp af de elektroner, som forlader prøveoverfladen. De overføres til en katodestråleskærm, hvor de benyttes til at opbygge et billede på lignende måde som i en TV-modtager, og de endelige SEM-billeder fås ved at affotografere billedet på denne skærm. Billederne lider af en enkelt mangel. De fremtræder altid i sort/hvide nuancer.

Røntgenstråling

Når et emne, – og her er et replica ikke nok, – beskydes med elektroner som i SEM, afgiver overfladen ikke alene elektroner, men også en røntgenstråling som er karakteristisk for indholdet af grundstoffer. Strålingens bølge-

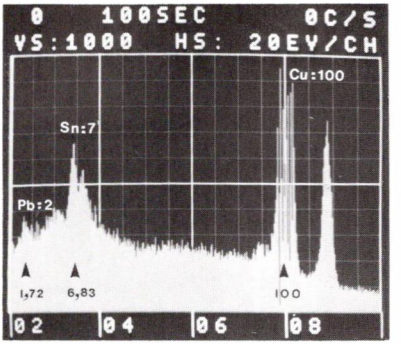

Fig. 14. Venstre smykkeplade

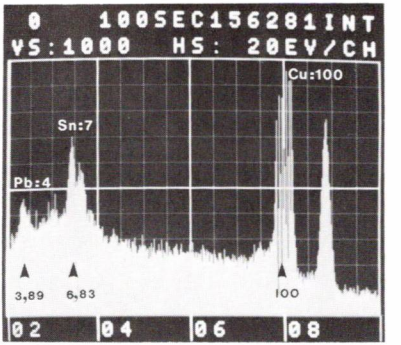

Fig. 15. Snoet ring.

Analysespektrum fra røntgenmikroanalyse af prøver fra halsring 1. Energiværdierne er kun angivet for kobber (Cu), tin (Sn) og bly (Pb).

længde og energi afhænger af den elektronopbygning, som hersker i grundstoffernes atomer. Da denne opbygning er forskellig fra grundstof til grundstof, kan den afgivne stråling benyttes til at identificere grundstofferne i prøven.

Analyse-spektrer

Røntgenstrålingen behandles i et analysatorsystem, som sorterer strålingen efter energi, og præsenterer den på en billedskærm i form af et analysespektrum, lig dem der her gengives på figur 14-18. Som et fingeraftryk kan vi benytte dette til at sammenligne forskellige steder af samme emne. Den vandrette akse angiver placeringen af de forskellige grundstoffer, medens højden af de enkelte toppe repræsenterer den opsamlede røntgenstråling (energimængde) fra disse. Ønsker vi disse kvalitative resultater omdannet til kvantitative %-indhold, må spektrene viderebearbejdes i en computer. Denne del af analyseprogrammet vil imidlertid først være fuldstændig udbygget og gennemprøvet engang i slutningen af indeværende år. Resultaterne præsenteres derfor i det følgende relativt i forhold

til indholdet af kobber, som repræsenteres ved en opsamlet energimængde på 100.

Bronzeprøver

Til analyserne blev der udtaget boreprøver fra udvalgte steder af halsring 1 og 2, dels fra de snoede ringe og dels fra smykkepladernes bagside og endelig fra den vellykkede af reparationerne på halsring 1. Prøverne havde et tværmål på nogle få 1/10 mm og de enkelte spåner vejer omkring 1 mikrogram. På grund af faren for at komme til at arbejde med prøver, som ikke er repræsentative for bronzelegeringens gennemsnitlige sammensætning, er der analyseret på flere prøvespåner fra hvert enkelt prøvehul.

Resultater

Af figur 14 og 15 fremgår det, at det relative indhold af tin er det samme både i smykkepladen og i den snoede ring fra halsring 1, medens indholdet af bly er mere end dobbelt så stort i ringen, som i smykkepladen. Præcis de samme forhold gør sig gældende for halsring 2.

Sammenligner vi nu smykkepladerne fra de 2 halsringe, finder vi at det relative indhold af tin i pladen fra halsring 2 er ca. 1/3 større end i pladen fra halsring 1, medens indholdet af bly i plade 1 er mere end dobbelt så stort, som i plade 2. En sammenligning af de snoede ringe fra de to halsringe viser de samme forhold, som er fundet for pladernes vedkommende.

Bly i legeringen

At analyseresultaterne for bly i de snoede ringe er dobbelt så høje, som dem vi finder for de respektive smykkeplader, er imidlertid ikke ensbetydende med en tilsvarende forskel i de gennemsnitlige blymængder i disse. De kan blot afsløre det forhold, at blyet under størkningen i pladernes tynde tværsnit er udskilt som separate, små kugler, medens blyet ved den langsommere størkning i de snoede ringes større tykkelse er udskilt i et sammenhængende netværk. De samme størkningsforhold gør sig ikke gældende for tin og kobber.

Konklusion

Sammenfattende viser resultaterne, at de to halsringes smykkeplader og snoede ringe i begge tilfælde er støbt af helt den samme bronzelegering. Som et klart udtryk herfor har vi de målte energimængder for f.eks. tin,

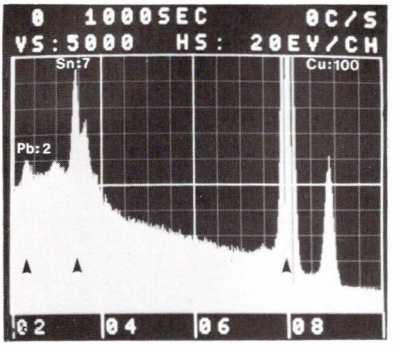

Fig. 16. Halsring 1.

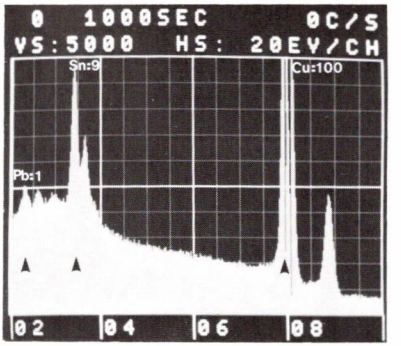

Fig. 17. Halsring 2.

Røntgenmikroanalyse af prøver fra bagsiden af smykkepladerne.

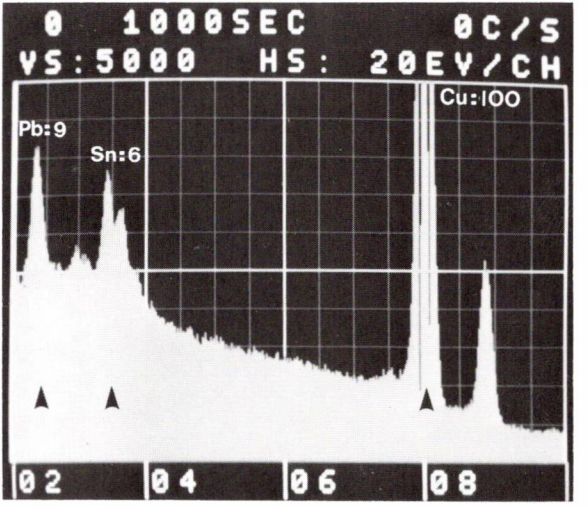

Fig. 18. Røntgen mikroanalyse af reparation på den snoede ring, halsring 1. Normalstørrelse af de affotograferede analysespektrer.

der for halsring 1's vedkommende i begge tilfælde er 6,83 og for halsring 2 er 9,15. Hvis halsringene havde været støbt i flere enkeltdele, f.eks. de snoede ringe og smykkepladerne for sig, ville dette uden tvivl have været afsløret ved metalanalysen. Men vore muligheder for at afsløre kendsgerningerne er naturligvis begrænset af de informationer, som er nedlagt i de to halsringe.

Den analyserede reparation på halsring 1, indeholder lidt mindre tin og 2-3 gange mere bly end selve den snoede ring. Til sammenligning er den målte energimængde for tin fra reparationen 5,74 i forhold til de 6,83 for resten af halsringen. Dette afklarer dog ikke, hvorvidt der er tale om en reparation af en støbefejl eller et egentligt brud.

▼ markerer de udvalgte steder for bronzeprøverne.

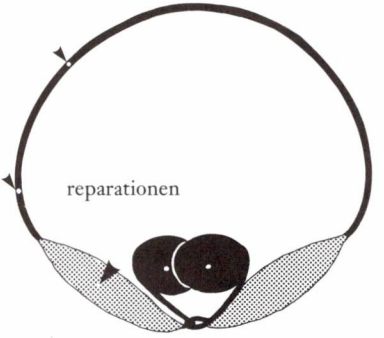

Halsring 1

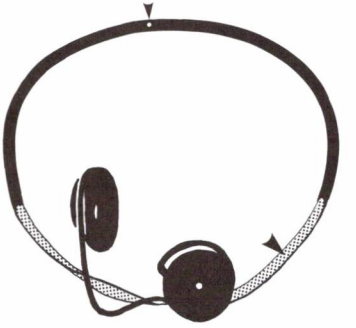

Halsring 2

Det er relativt lidt, vi ved om de reelle teknikker bag fremstillingen af bronzegenstandenes ornamentik. Der er endnu aldrig foretaget en tilbundsgående undersøgelse af danske bronzesagers ornamentik ud fra en teknisk synsvinkel. I reglen har der været tale om enkeltstående analyser, hvilket også er tilfældet i denne sammenhæng.

Ciselering

I den arkæologiske litteratur er det almindeligt at møde beskrivelsen, at ornamenteringen af bronzegenstande er foregået ved ciselering. Det vil sige ved punsling, mejsling eller f.eks. skæring i metaloverfladen. Man har dog været opmærksom på at visse former for fladeornamenter kunne være udført allerede ved støbningen. Den sirlige spiralornamentik fra ældre bronzealders storhedstid opfattes almindeligvis som værende indpunslet i metaloverfladen. I den samme stilfase forekommer plastiske ornamenter med fordybede felter til udfyldning med f.eks. harpiksmasse. Denne form for ornamentering er støbte, og den dybe reliefvirkning er sandsynligvis blevet fremstillet i voks og støbt i »á cire perdue« teknikken.

Støbte ornamenter?

Skønt punslingsteknikken er vel repræsenteret på mange genstandsformer, kan den sikkerhed, som præger støbeteknikken, også ofte have været udnyttet ved fremstillingen af de liniære ornamenter. I forbindelse med »á cire perdue« støbeteknikken forekommer det næsten urimeligt, hvis man ikke udnyttede metodens muligheder fuldt ud til præcist at genskabe et ornament indridset i voks. Desværre er formfragmenter fra »á cire perdue« støbning i sagens natur meget sjældne, idet formen jo må slåes itu for at få bronzegenstanden ud. Det er derfor ikke muligt ad den vej at få klare vidnesbyrd om sådanne støbte ornamenter, hvorfor den eneste kilde bliver indgående studier og analyser af selve ornamentlinierne. Under detailstudier af ornamentikken på halsring 1, blev det konstateret, at alle cirkelformede linier, hvadenten det var på skibsfigurernes stævnslyngninger eller på kantbortens indadbuede bølger, står meget skarpe og rene i linieførin-

gen. Den mistanke blev vakt, at disse ornamenter måtte være støbte, og ikke indpunslede i metalpladerne.

Den videre analyse af ornamentikken på halsring 1 er foretaget i nært samarbejde med metallurg Jens Balling fra laboratoriet for scanning-elektromikroskopi på Teknologisk Institut i Tåstrup. Ligeledes har metallurg Uffe Andersen fra støberiafdelingen under Afdelingen for industriel metallurgi medvirket ved beskrivelsen af analyseresultaterne. Det har været et meget spændende og frugtbart samarbejde.

Aftryk i siliconegummi

Af to udvalgte ornamentpartier blev der fremstillet afstøbninger i en type siliconegummi, som hverken kemisk eller fysisk indvirker på bronzen. Siliconen er ca. et døgn om at hærde, men slipper derefter uden videre overfladen af næsten et hvilket som helst stof. Som det også vil fremgå af det udvalg af fotografier, som medtages her i artiklen, gengiver afstøbningen selv de allerfineste detaljer i emnet.

Det vil føre for vidt detaljeret at beskrive samtlige analyseresultater, men i stedet for skal vi koncentrere os om et ornamentparti fra den højre smykkeplade. Der er tale om et udsnit omkring skibsfigurernes venstre stævne samt en del af den indbuende bølge på kantborten. For en ordens skyld bør det lige nævnes, at aftryksmotiverne naturligvis fremtræder spejlvendt.

Cirkelbuer

På trods af en vis korrosion i bronzens overflade fremtræder ornamentikkens enkeltheder meget tydeligt, og den omtalte klare og sammenhængende linieføring i alle cirkelbuer erkendes endnu mere markant på afstøbningen. Cirkeludsnittene fremstår som selvstændige partier med små knæk eller spring i linieføringen, hvor de forbindes med lige linier. Selv om de fire linier i cirkeludsnittene ikke er helt koncentriske, synes de alligevel at være dannet ud fra et fælles centrum. Endelig ser den enkelte linie i cirkelbuerne ud til at være lavet ved en sammenhængende bevægelse, uden brud eller hak. Der er meget, der tyder på, at disse buer er fremstillet med en eller anden form for passeranordning, hvilket ikke mindst forekommer rimeligt, når man til sammenligning har de uregelmæssige og dårligt nok

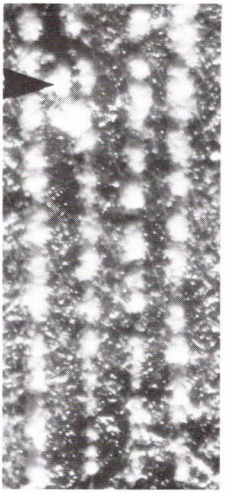

ca. 8:1

ca. 3,5:1

Fig. 19. Makrofotos af ornamentparti på venstre plade til halsring 1. Emnet er et siliconeaftryk med pådampet kulstof. Foto J. Balling.

parallelle »lige« linier i f.eks. figurernes kølstreger. De synes ikke ligefrem at være lavet efter en lineal.

Lige linier

På den makrofotografiske optagelse af siliconeaftrykket fremstår et ganske interessant indtryk af de lige linier. Som det bl.a. ses af figur 19 fremtræder de som perler på en snor, som om ornamentet er sat hak for hak, hvilket står i klar modsætning til cirkelbuernes sammenhængende linier. Den umiddelbare konklusion på disse punktvis dannede linier, kunne være, at der er tale om punselslag i den hårde metaloverflade. Ved flere forsøg skulle det ikke desto mindre vise sig, at nøjagtig det samme mønster dannedes ved indridsning i en kunstvoks, hver gang graveringsinstrumentet hoppede let på grund af ophobet voks foran æggen. Det har ofte været sagt, at en sådan indridsning af linieornamenter i voks vil frembringe små grater ved kanterne, som vil afsløre sig i forbindelse med en eventuel

2:1

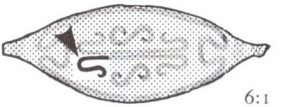

6:1

Fig. 20. Ornamentdetalje af skibsfigurs stævnparti på halsring 1's højre smykkeplade. Foto af originalpartiet og foto fra mikroskopundersøgelsen af siliconeaftrykket.

støbning. Det behøver dog ikke at være tilfældet, hvis der vælges et instrument med den rette ægform, så den fjernede voks i stedet for at blive presset op til siderne, løber som en spån foran æggen.

Spring i linieføringen

Det er en meget stor hjælp til forståelse af ornamenteringsteknikken, at arbejdet er så unøjagtigt udført. Næsten overalt hvor cirkellinier møder lige linier, ses tydelige spring i linieføringen. Mest markant tegner dette sig på det stævnparti, som her gengives på figur 20. På den makrofotografiske optagelse af siliconeaftrykket erkendes det endog meget tydeligt, hvordan cirkellinierne overlapper med de lige linier. Linieforskydningen er konsekvent, for var fejlen først engang lavet, måtte den gentages, hvis ikke de lige linier skulle løbe sammen. Og mere heldigt for denne konklusion kan det næsten ikke være, når det netop er, hvad der er sket ved indridsningen af den yderste kølstreg. Som det fremgår af afbildningerne løber de to yderste kølstreger sammen og kølen fortsættes i kun tre streger. Desværre

mangler denne smykkeplade en stor del af den højre side, så vi ikke kan få at vide, hvordan dette problem blev løst i den anden ende af figuren.

Analyse af ornamentaftryk

Vi har set hvorledes det ved hjælp af SEM-røntgenanalyseudstyret på Teknologisk Institut er muligt at foretage metalanalyser. Men som omtalt i indledningen til dette adsnit, kan SEM-mikroskopet også benyttes til mere almindelige mikroskopiske undersøgelser. Dette skal illustreres med en analyse af ornamentaftrykket, for om muligt ad den vej at få mere at vide om ornamentikkens fremstillingsteknik.

For at kunne analysere siliconeaftrykket, måtte det pådampes et lag guld og kulstof, så det blev elektrisk ledende, og ved hjælp af elektronbestrålingen kunne et hvilken som helst område på prøvens overflade afsøges. Som tidligere omtalt transmitteres denne bestråling til en billedskærm, som kan affotograferes, for derigennem at kunne beskrive og dokumentere resultaterne af undersøgelserne. Der er intet mystisk ved et elektronmikroskop, og de såkaldte SEM-billeder er som regel forholdsvis lette at tolke, da de i udseende minder om det, man kan se i et almindeligt stereomikroskop.

Til illustration af undersøgelsen udvalgte vi et parti på den indadbuende bølge på kantborten, idet ornamentet her står ret velbevaret uden større

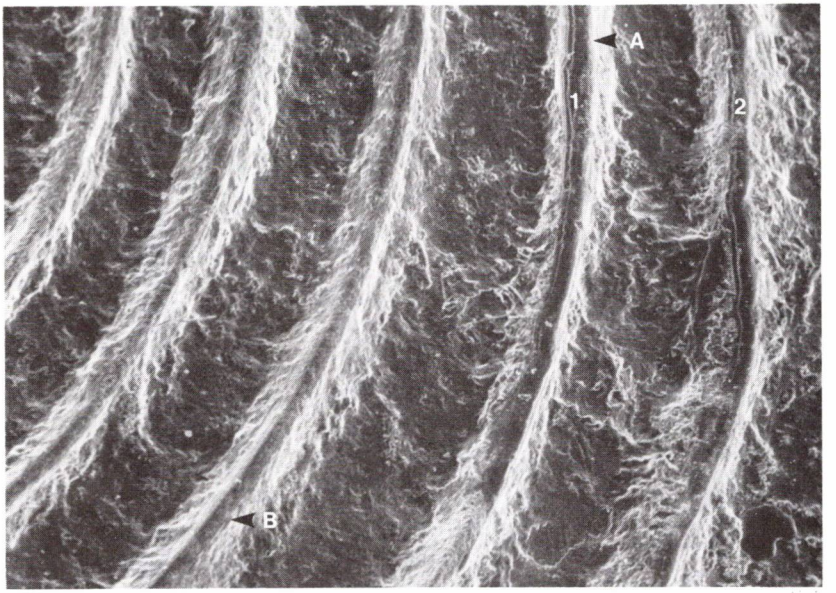

Fig. 21. Transmissionsbillede fra elektronmikroskopet. Et udsnit af de fem linier i kantbortens indadbuede bølge. 20 × naturlig størrelse. Foto SEM. Teknologisk Institut.

korrosioner. Hosstående figurer viser med al tydelighed SEM-teknikkens formidable gengivelseseffekt. En enkelt ornamentlinie er under en ½ mm i henholdsvis bredde og dybde. Ja faktisk er vi på SEM-billederne i stand til at måle den gennemsnitlige bredde til 0,46 mm.

Ingen tegn på punsling

I en 20 ganges forstørrelse, fremstår ornamentlinierne ubrudte og tydeligvis med helt ens proportioner. Ifølge de metallurgiske eksperters udsagn kan disse ornamenter umuligt være indpunslet i bronzen. Det ville have givet sig tilkende med helt andre uregelmæssige spor, såsom skarpe rids, indhak i ornamentkanterne, samt frembragt deciderede destruktive

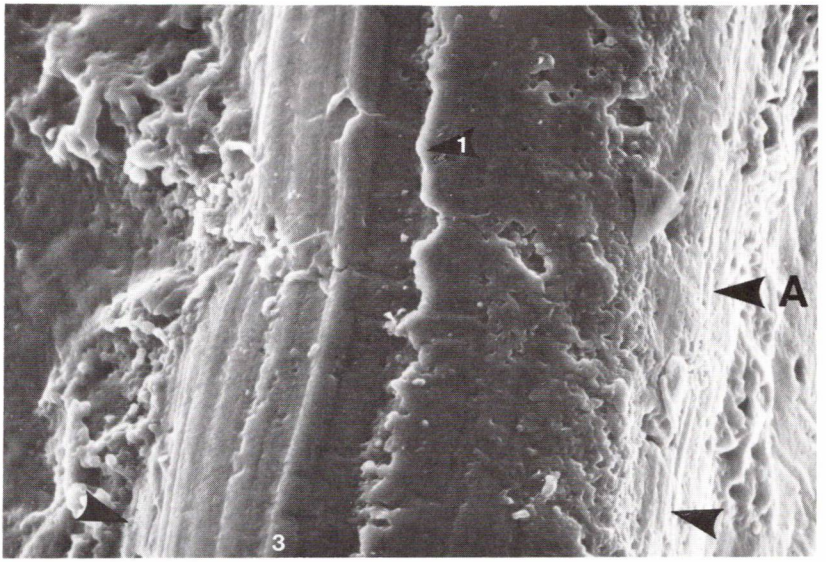

Fig. 22. Detailforstørrelse af en ornamentlinie, som på figur 21 er markeret med A. 300× naturlig størrelse. Foto SEM. Teknologisk Institut.

zoner i den krystalstruktur, som legeringen er opbygget af. Det er ikke nødvendigvis spor, som kan iagttages med det blotte øje, men i hvert fald spor, som ville have ladet sig afsløre gennem sådanne analyser.

Spor efter indridsning

I de to ornamentlinier til højre på figur 21, ses i motivets øverste halvdel, to ujævne hvide linier (1 og 2). Ved en nærmere undersøgelse kunne det afsløres, at der må være tale om et spor efter den samme grat på et eller andet indridsningsinstrument. Sporet er kun ca. 1/100 mm bredt, men viser sig i store forstørrelser utrolig ens i både form og proportion. At dette spor må være frembragt i et materiale med yderst ringe slideffekt på indridsningsinstrumentet, synes at være oplagt. De helt identiske struktu-

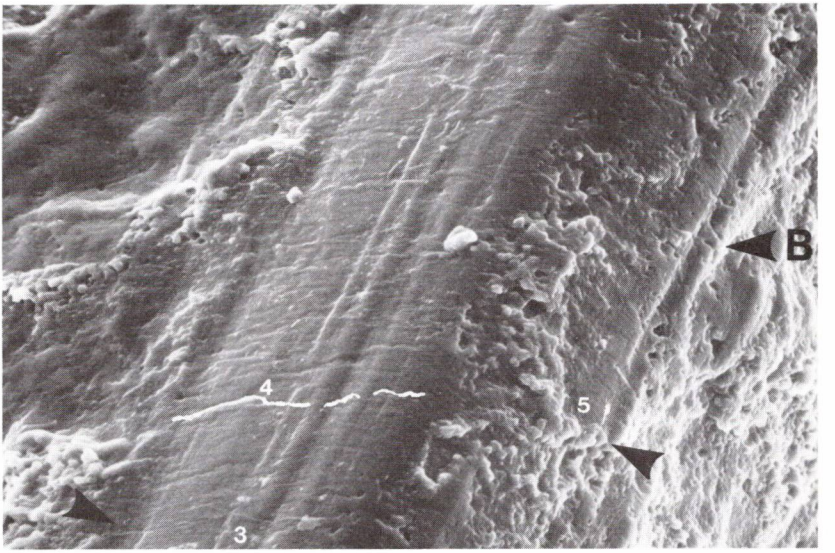

Fig. 23. Detailforstørrelse af en ornamentlinie, som på figur 21 er markeret med B. 300× naturlig størrelse. Foto SEM. Teknologisk Institut.

rer i begge ornamentlinier kan under ingen omstændigheder være opstået ved punsling i bronzen. Dertil er den alt for hård.

Identiske linier

To detailpartier af ornamentlinierne, som er mærket med henholdsvis A og B, gengives her i en 300 ganges forstørrelse. I ornamentlinierne fremstår en række bløde parallelle linier (3), som for fleres vedkommende er næsten identiske på de to detailpartier. De må indicere en tilsvarende æg på et eller andet indridsningsinstrument, og sandsynligvis angiver de kun små ujævnheder i æggen. I betragtning af den store forstørrelse kan der teoretisk set blot være tale om gengivelsen af tilsvarende slibningsspor på æggen.

Støbestruktur

På detailparti B ses et uregelmæssigt ordnet mønster af bølgende linier, som løber på tværs af ornamentets indridsningslinier. Sandsynligvis skal dette mønster tolkes som korroderet støbestruktur, hvor det især er bronzelegeringens blødere bestanddele, som har været udsat for nedbrydning. En sådan linie er på figuren fremhævet med en hvid tuschoptrækning (4).

Tæringer i bronzen

Flere steder ses store grubetæringer, som totalt bryder ornamenternes bløde indridsningslinier, hvilket har kunnet dokumentere, at disse linier ikke kan være opstået ved moderne slid, f.eks. ved rengøring af ornamenterne i forbindelse med konserveringen. En sådan grubetæring er på detailparti B markeret med (5).

Konklusion

Som resultaterne vil have antydet, har denne undersøgelse rokket ved en gammel og anerkendt teori om indpunsling af ornamenter i bronzers overflade. Det må dog understreges, at de her beskrevne analyser, kun kan dokumentere det modsatte specifikt for halsring 1 fra Trørød. Først hvis der kan inddrages et mere repræsentativt materiale bestående af vidt forskellige liniære ornamenttyper fra et bredt udvalg af genstande, vil analysemetoden kunne stå sin endelige prøve. Analysemetodens store nøjagtighed i gengivelse af mikrospor i en emneoverflade, samt metallurgernes erfaring med tolkninger af alle former for strukturer og sekundære spor i metaloverflader, giver helt nye spændende muligheder for arkæologiens beskrivelse af metalhåndværk i oldtiden.

Den skiftende mode

Bronzealderens ornamentkunst afspejler en skiftende modeudvikling, hvor hjemlige traditioner spiller en stor rolle for udviklingen, men inspirerende påvirkninger udefra er konstant med til at skabe fornyelser i det nordiske bronzehåndværk.

Gennem de ca. 1300 år bronzealderen varede, undergår ornamentikken vedvarende stilforandringer. Det har dog været muligt at ane visse karakteristiske epoker eller stadier, hvor bestemte udformninger og elementer i ornamentikken er næsten enerådende. Det vil føre for vidt her at komme

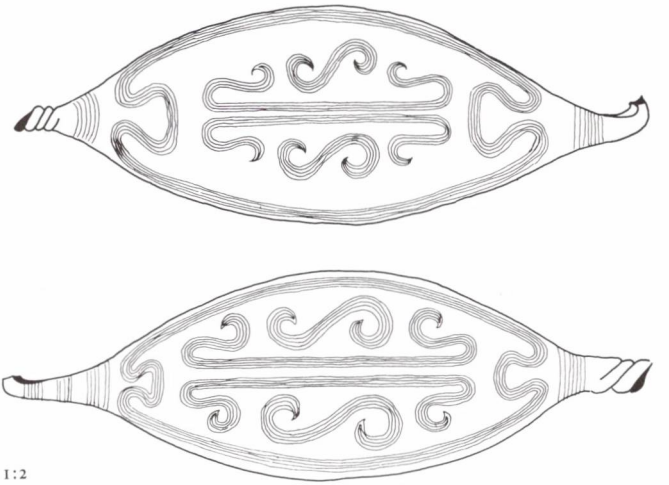

Fig. 24-25. Skematisk gengivelse af ornamentikken på smykkepladerne til henholdsvis halsring 1 og halsring 2. Tegningerne gengiver motivindholdet og proportioner, men ikke ornamentikkens detaljer i linieføringen.

ind på denne udviklings enkeltheder. Blot skal det som eksempel nævnes, at ældre bronzealders storhedstid kendetegnes af den såkaldte spiralornamentik, og i yngre bronzealder udvikles den såkaldte bølgebåndsornamentik, som også er blevet kaldt »bronzealderens barokstil«. Det er en ornamentik præget af streng lovmæssighed og stærk sans for symmetri. Når et motiv eller bestemte ornamenteffekter først var blevet tilpasset en genstandsform, blev de gentaget uden store afvigelser gennem en lang periode.

Næsten ens

Det er i denne periode ornamentikken på Trørød-halsringene hører hjemme. De ovale smykkeplader bærer et næsten helt identisk motiv, eller indeholder i hvert fald de samme elementer. Symmetrien er dominerende i

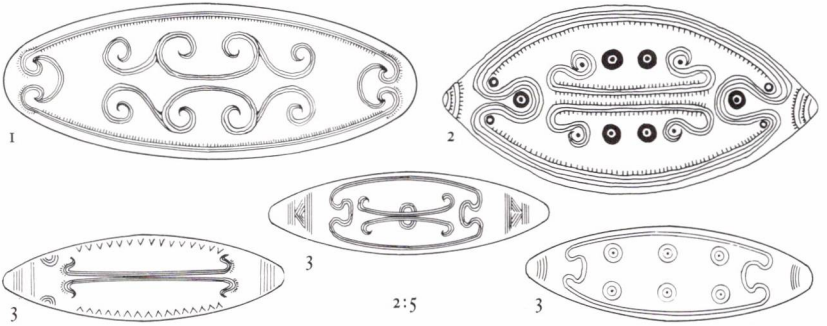

Fig. 26. Eksempler på ornamentmotiver fra halsringe med ovale smykkeplader. 1. Skåltorp, Halland, 2. Fjellerup, Fyn, 3. Verst, Ribe amt. Disse tre smykkeplader hører til den halsringsform, som figur 22 er benævnt »B«.

hele motivet, hvis centrale figur er to stærkt stiliserede skibsfigurer med køllinierne mod hinanden og højt svungne stævne. Over skibsmidterne er anbragt løse S-spiraler. Som en kantbort indrammes ornamentet af parallelle linier med afrunding ved pladeenderne i indadbuende »bølger«. For at fuldende pladernes fladedækkende udsmykning afsluttes de af parallelle lige eller let krumme liniebundter.

Fladedækkende ornament

Selv om de to halsringes mønstre er næsten ens, er der dog enkelte nuanceforskelle, som gør, at helhedsindtrykket af halsring 2's motiv er et mere gennemarbejdet og sammenhængende ornament. Der er opnået en bedre fladedækkende effekt ved, at de indadbuende bølger er gjort mindre, så skibsfigurerne blive længere og derigennem når bedre ud til kantborten. Også S-spiralerne har kunnet gøres større. Endelig dannes halsring 2's motiv helt igennem af 5 linier, hvor skibsfigurerne på halsring 1 kun har 4 linier.

Desværre er smykkepladerne på halsring 2 så korroderede på overfla-

den, at det ikke har været muligt at foretage en mere omfattende analyse af selve ornamenternes detaljer.

Mange paralleller

Talrige halsringe af denne hovedtype bærer dette ornament, og som det fremgår af eksemplerne figur 26, findes der næsten identiske paralleller til motiverne på Trørød-ringene. Som det også vil fremgå kan hovedmotivet dog varieres og kombineres på forskellige måder med andre elementer, som for eksempel cirkler, punkter og små V-tegn. Et gennemgående træk er dog i langt de fleste tilfælde de stiliserede skibsfigurer.

Skibsbilledet

De første skibsfigurer på bronzesager dukker op allerede i ældre bronzealder. På det tidspunkt er der ikke tale om et liniært ornament, men i reglen om mere naturalistiske afbildninger af bronzealderskibet. Derimod optages skibsbilledet i midten af yngre bronzealder til de her beskrevne stiliserede figurer af flerliniede bånd med højt løftede, slyngende stævne. Motivet vinder særlig stor yndest på rageknivens velegnede aflange flader.

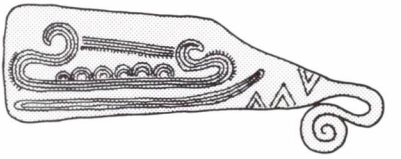

Fig. 27. Ragekniv fra gravfund ved Skjelhøje, Viborg amt. Skitsering af ornamentikken. 1:2.

Helleristninger

Skibsfigurer er et gennemgående motiv på bronzealderens helleristninger. I Danmark forefindes i sagens natur kun regulære helleristningsfelter på Bornholm, og henved 2/3 af de danske skibsfigurer stammer da også herfra. Fra resten af landet har vi en del skibsfremstillinger på helleristningssten, og fra Søllerødegnen kendes hele to skibsfigurer. Ved Enrum er der fundet et fragment af en større helleristningssten, som desværre kun har bevaret stævnpartiet af en skibsfigur, samt 7 skåltegn, et hjulkors og et kredstegn. Derimod foreligger der en velbevaret skibsfigur på en helleristningssten fundet i Jægersborg Dyrehave nær Rådvad.

Fig. 28. Fragment af helleristningssten fra Enrum, ca. 1:8.

Fig. 29. Skibsfigur fra helleristningssten fundet i Jægersborg Dyrehave, ca. 1:8.

Datering af helleristninger

Ved at sammenligne mere eller mindre identiske figurer fra daterede bronzegenstande med helleristningsfigurer, er det på det grundlag blevet forsøgt at tidsfæste bronzealderens klippekunst. Til denne form for krydsdatering har netop skibsfigurerne været meget benyttede, og f.eks. menes eksemplaret fra Jægersborg Dyrehave, at kunne dateres til begyndelsen af yngre bronzealder.

Fig. 30. Halsring 1's venstre smykkeplade. Lennart Larsen foto.

Typologi og relativ datering

For at kunne danne et troværdigt billede af oldtidens kulturhistoriske udvikling, er det grundlæggende at kunne placere fundene i en indbyrdes tidsfølge, – i en relativ kronologi.

Bronzealderens relative kronologi er især baseret på detaljerede typologiske studier af de mange bronzegenstande, men en lang række forhold omkring fundomstændigheder udgør også et væsentligt grundlag.

Den typologiske metode arbejder ud fra tesen, at menneskelige produkter er underkastet ganske bestemte udviklingssystemer. En typeudvikling sker som resultat af langsomme ændringer i tidens kunstneriske smag, der sker tekniske forbedringer og fremmede påvirkninger vinder indpas og

Fig. 31. Halsring 2's højre smykkeplade. Lennart Larsen foto.

sammenblandes med gamle traditioner. Ved betragtning af karakteristiske træk hos en bestemt genstandstype er det derfor muligt at følge den skiftende modes indflydelse på en genstands form, udsmykning og funktion. I dag arbejder arkæologien praktisk talt ikke mere med de rene typologiske studier, men kombinerer typologiske iagttagelser med dokumenterede fundoplysninger, fundsammenhænge, regionale og geografiske forskelle i materialet, samt vigtige forhold omkring genstandes kombinationer i de forskellige fundgrupper.

Oscar Montelius

De klassiske typologiske studier og bronzealderens relative kronologiske inddeling i perioder I til VI blev skabt af den svenske arkæolog Oscar

Montelius i slutningen af 1800-tallet. Mange af hans systemer og resultater er stadig det grundlag, bronzealderforskningen videreführer og forbedrer.

Sluttede fund

Det vil føre for vidt i denne sammenhæng detaljeret at beskrive grundlaget for Montelius's typeinddelinger. Det bør dog påpeges, at han som kontrol af den rene typologiske metode benyttede de såkaldte »sluttede fund«. Dermed menes genstande, som er nedlagt samtidigt. Der er i første række tale om gravfundene, hvorimod der f.eks. i forbindelse med mark- og mosefundene kan være større muligheder for fejlslutninger, hvis et sådant fund repræsenterer flere nedlæggelser på samme sted over et længere tidsrum.

Datering i år

På den følgende side gengives bronzealderens relative kronologi baseret på Montelius's typologiske inddeling af de vigtigste genstandsformer. Periodeinddelingens absolutte kronologi og tidsskalaen er derimod baseret på nyere arkæologiske resultater, og korrigeret med anvendelse af C^{14}-dateringer, som blandt andet rykkede bronzealderens begyndelse tilbage fra 1500 f. Kr. til 1800 f. Kr.

Baroktid

Yngre bronzealders smykker gennemløber en udvikling, som starter i naturlige og velproportionerede former, men efterhånden overskrides al fornuft i størrelse og form. Som det fremgår af »Montelius's typologiske udviklingsrække«, gælder det f.eks. bøjenåle og hængekar, men det viser sig også hos de her beskrevne halsringe. Man har ikke uden grund ofte kaldt perioden for bronzealderens »baroktid«, noget som også viser sig i tidens svulmende bølgebåndsornamentik.

Moden skifter

Fra hele yngre bronzealder kendes mere end en halv snes forskellige halsringstyper. De indgår dog ikke alle i en lang sammenhængende udviklingsrække. Da først den store barokke halsringstype, som Trørød-ringene er repræsentanter for, går af mode, afløses denne af forskellige ringtyper, som for fleres vedkommende udvikler sig formmæssigt mere eller mindre uafhængigt af hinanden.

Fig. 32. Montelius' typologiske udviklingsrække for et udvalg af bronzegenstande.

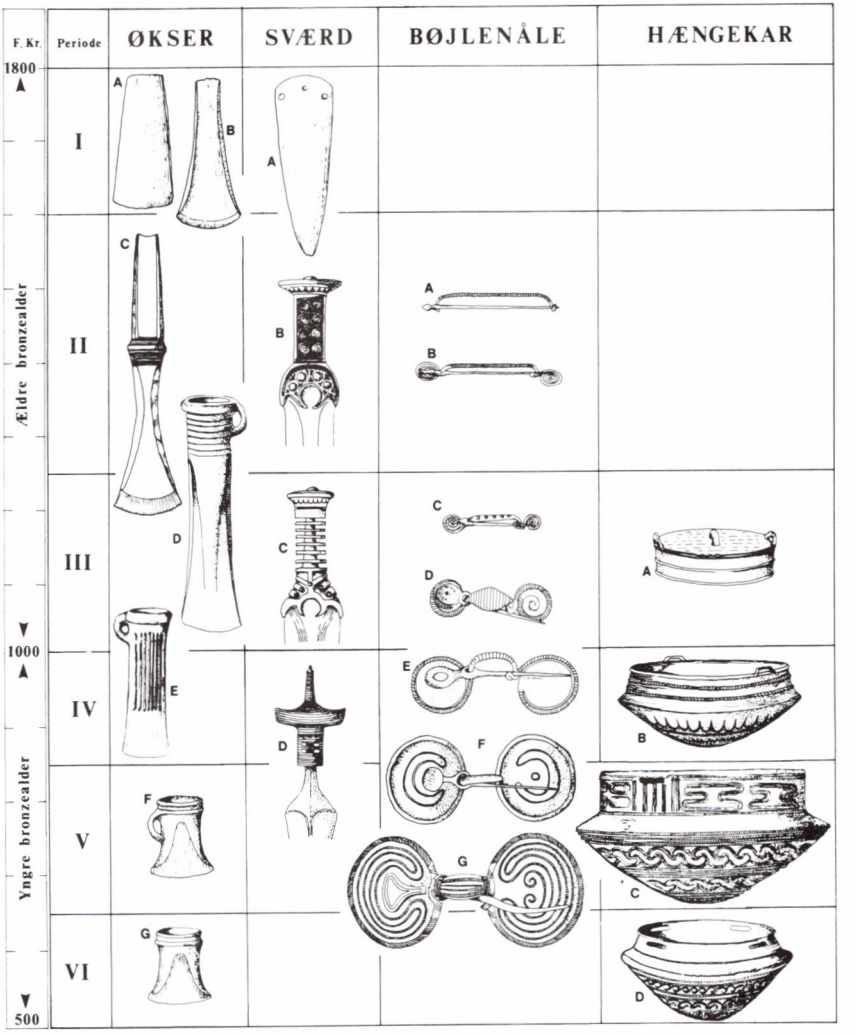

Skemaet er en ret forenklet gengivelse af bronzealderens typologi.
Idet der f.eks. kunne være tale om sluttede fund med smykker læses skemaet således:

Bøjlenåle af type A og B findes aldrig sammen med hængekar.

Bøjlenåle af type C og D findes sammen med hængekar af type A.

Men hængekar af type A findes aldrig sammen med bøjlenåle af type E-G.

O.s.v.

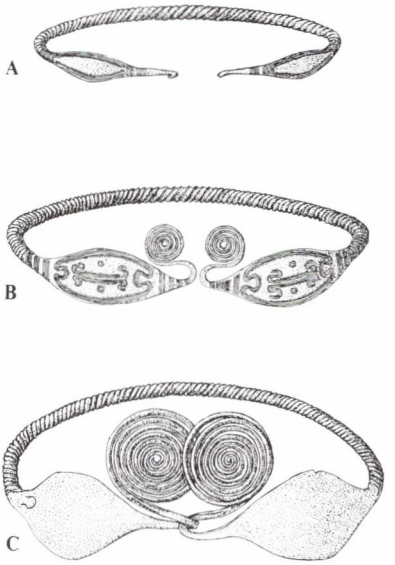

Fig. 33. Halsringstyper. Bogstaverne henviser til kortet fig. 34. (Ørsnes del).

Den udviklingsfase hvor Trørødringene hører hjemme, starter med en simpel ringtype med små ovale plader og kroglukke. Efterhånden bliver den snoede ring tykkere, kroglukket forsynes med spiraloprulninger og pladerne bliver større. Formen udsmykkes ofte med det velkendte motiv bestående bl.a. af to modvendte stiliserede skibsfigurer.

Og endelig vokser ringtypen sig ud over al fornuftig grænse i størrelse og form, til eksempelvis den her beskrevne halsringsform. Trørød-ringene hører dog ikke til de mest voldsomme eksempler på denne overudvikling.

Ca. 8-600 f. Kr.

Disse halsringstyper udvikledes i bronzealderens periode V, men den store halsringstype forekommer dog også i fund fra periode VI, på samme tid som de omtalte nye halsringstyper vinder indpas.

Udbredelse

Kortet på næste side viser de tre beskrevne halsringstypers udbredelse i Danmark. De forekommer både enkeltvis, nedlagt parvis eller nedlagt sammen med andre genstandsformer, fortrinsvis smykker. Det er blandt andet disse sammensatte fund, som danner et godt udgangspunkt for den relative datering af de enkelte halsringstyper.

Bronzealderforskningen opfatter i reglen de rene ringfund som offernedlæggelser, og betragter groft set de blandede fund som depotfund, uden at det helt afvises, at nogle af disse fund muligvis bør tolkes som offerfund. Til brug for kortet er denne skelnen især benyttet for at kunne adskille de rene ringfund fra de sammensatte fund med halsringe.

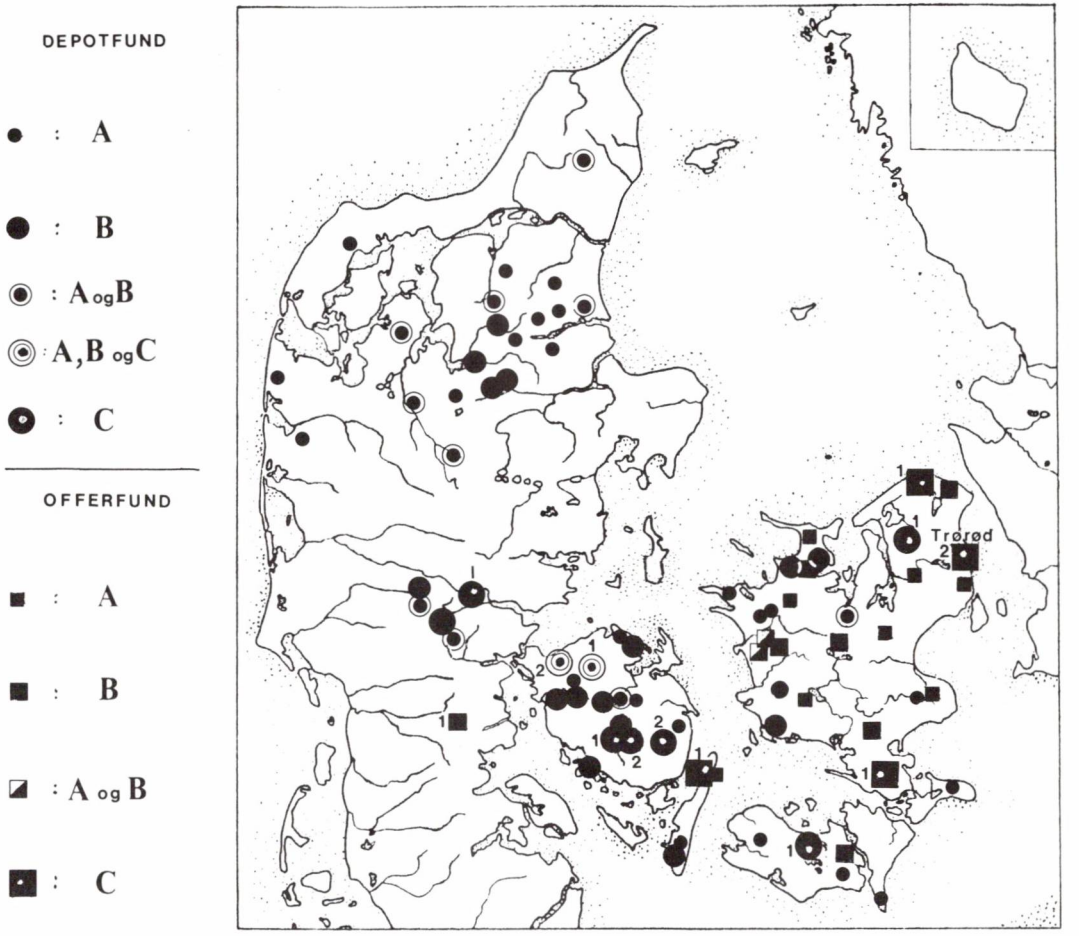

Fig. 34. Udbredelseskort over halsringstyperne A-C på figur 33. Hver signatur repræsenterer et fund. Antallet af ringe i de enkelte fund er kun anført for type C.

Lidt om hvad kortet fortæller

Af kortets signaturer vil det fremgå, at de to »ældste« typer ofte er fundet sammen både i depot- og offerfund. Kun i to depotfund fra Nordvestfyn, er alle tre halsringstyper fundet sammen. Det bør blot lige omtales, at et af disse fund, fra Skovhøjrup i Brenderup sogn, indeholdt ikke færre end 6 næsten hele bronzehalsringe, samt fragmenter til flere simple halsringe med kroglukke. Deraf var der to halsringe af samme form som Trørød-ringene. Til fundet hørte desuden et fragment af en bronzespiralring, fragmenter af spiralarmringe, 2 bronzenåle samt et bronzesegl. Med et par enkelte undtagelser fra Sydøstjylland, fremgår det ligeledes, at både de rene ringfund og den store halsringsform især er knyttet til øerne. Endelig ses det, at de rene ringfund har tyngdepunkt på Sjælland.

Som tidligere berørt er det en vanskelig opgave at tolke de mange mark- og mosefund. Om yngre bronzealders godt og vel 300 depotfund, findes kun reelle fundoplysninger om henved ¼ af fundene. Det er dog sådan, at disse funds indhold og nedlægningsmåde undertiden kan give os nogle vage indtryk af nedlægningsmotiverne. Nogle forskere har valgt at betragte sammensatte smykkenedlæggelser i sø eller mose som resultat af kultiske handlinger. Dels kan disse fund ofte være ledsaget af dyreknogler, som måske kan indicere offerhandlinger, og dels har fundenes placering jo ikke just været praktisk med en senere afhentning for øje. Sådanne fund består meget ofte af ret velbevarede genstande, såsom hængekar, hals- og armringe, bæltesmykker og dragtnåle.

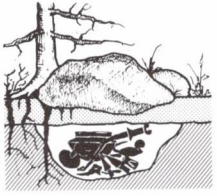

Som en kontrast til disse nedlæggelser på våde, ret ufremkommelige steder, findes der også en række fund, som er nedgravet ved store sten, i stendynger eller f.eks. i kanten af en gravhøj. Deres indhold er ofte mere blandet og kan bestå af både våben og smykker, af gamle itubrudte genstande og af helt nye sager. Der kan tænkes at være tale om værdidepoter, – om bortgemte skatte, som ejermanden aldrig fik hentet. Sagerne blev måske blot gemt bort for en kortere tid, for senere at skulle omsmeltes og omstøbes til nye smykker og redskaber.

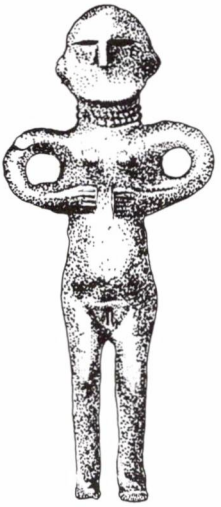

Fig. 35.
Halsringe fra bronzealderens slutning. Såkaldte Wendelringe, med vekslende vridning.
1:3. (Ørsnes del).

Fig. 36. Kvindefigur fra Viksø, Nordsjælland. 2:3. Figuren bærer om halsen to snoede halsringe.

Som tidligere omtalt vinder en ny offerskik indpas i bronzealderens slutning. Det er de rene halsringsofre. De just beskrevne halsringstyper markerer indledningen til denne skik, men særlig almindelig bliver den først med de efterfølgende ringtyper, som her gengives med et par enkelte eksemplarer. De rene halsringsofre indeholder ofte et halsringspar, men kan også rumme flere ringpar.

Gudinde?

Almindeligvis tolker man disse halsringsnedlæggelser som ofringer til en frugtbarhedsgudinde, som menes gengivet i nogle små plastiske bronzestatuetter, hvis eneste påklædning ofte kun er halsringe. Sådanne figurer kendes i flere forskellige udformninger fra Danmark, Sverige og Pommern. Karakteristisk ved disse figurer er en tydelig fremhævning af det kvindelige køn, samt at de næsten altid bærer en eller to halsringe. Enkelte tolkninger er endog gået så vidt, som til at betragte disse bronzestatuetter, som de fjerneste udløbere af de idoler, som kendes fra Hellas og Orienten, og som fremstiller frugtbarhedens gudinde Astarte. Det er dog nok at gå

Fig. 37. Bronzehalsring fra Øster Hæsinge på Sydvestfyn. Et meget velbevaret og præcist udført eksempel på den beskrevne halsringsform. Ca 1:3. Foto Lennart Larsen.

lovlig langt med tolkningsforsøgene. Når vi har at gøre med oldtidens religiøse og kultiske handlinger, bevæger vi os ofte på grænsen af de rene hypoteser.

Desværre for denne sammenhæng er det ikke de store barokke halsringe, som symboliseres på de små bronzefigurer. Der er snarere tale om de yngre halsringstyper, de såkaldte Wendelringe.

Hvordan er de blevet båret?

På grund af den overvældende størrelse, må typer som Trørød-ringene have været yderst upraktiske at bære om halsen. Det er nok heller ikke sandsynligt, at de har været båret til daglig, men kan derimod have været særlig pynt ved specielle lejligheder. Ringene menes at have været båret

med lukket i nakken, og med de store spiraloprulninger vendende opad. For mange ringes vedkommende forhindrer smykkepladernes og spiralernes indadskrånende stilling simpelthen, at de har kunnet være båret anderledes. Det er dog også ret almindeligt, at smykkepladerne viser tydeligt slid på de nederste partier, hvilket kan være opstået ved, at pladerne har hvilet på nakken.

At de kunne have været båret som diademer, har også været foreslået, men det er en ret umulig tanke, når man tænker på, at halsring 1 fra Trørød er nærmest cirkulær og har en diameter på mere end 25 cm. At der virkelig, trods mange urimeligheder set med vore øjne, er tale om halsringe, synes også at kunne forklares ud fra den udviklingsrække, som formen sætter punktum for.

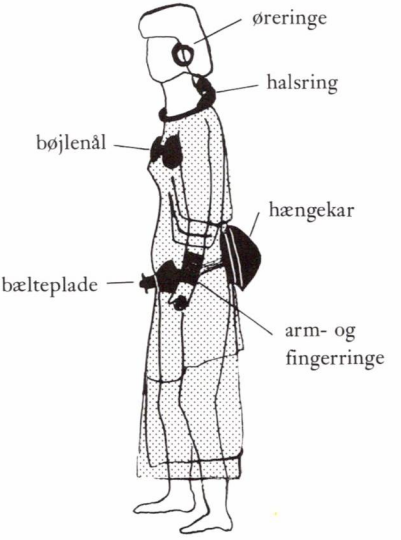

Tegningen gengiver nogle af de kvindesmykker, som optræder samtidig med de store halsringe.

(Hvor intet andet er anført er tegningerne udført af Sv. Aage Knudsen)

»Studenterhytten« på Søllerød Kirkegård

Af Sigurd Granild

Mangen, som har haft sin gang på Søllerød kirkegård før 1975, må have bemærket den såkaldte Studenterhytte, bl.a. fordi den lille muntre hytte med sine hvide mure og sit græstørvtag virkede fremmedartet midt i gravriget.

Når man fra Søllerød kirkes tårn gik ad den brede gang vestpå, ca. 140 skridt, lå hytten til venstre i vinkelen der, hvor en stikvej ud til Søllerødvej drejede fra, sydpå. Nu hedder området afdeling 6 omkring numrene 19, 20, 21 o.s.v., og der ligger allerede grav ved grav. Der er en del mennesker, som i grunden savner Studenterhytten, køn og malerisk som den var, også ved vintertide, da der kunne hænge meterlange istapper ned fra tagskægget.

Inden mindet om Studenterhytten er helt forsvundet, vil det være passende at riste en lille rune og bringe et par billeder, for selv om det er en bagatel med en kort levetid, gemmer Studenterhytten dog også en historie, oven i købet fra en bevæget periode i studenterverdenen, da det såkaldte Tidehverv dukkede op.

»Danmarks kristelige Studenterforbund«

Det var »Danmarks kristelige Studenterforbund«, som den gang havde velmagtsdage med 800-1100 medlemmer, der gik ind for ideen »Søndagshytten«, som den egentlig hed. At den kom til at ligge i Søllerød, hang uden tvivl sammen med, at den daværende sognepræst her, Eduard Eilschou Holm (fra 1922 til 1931), havde to sønner, hvoraf den ene var student og med i Studenterforbundet, Johannes Eilschou Holm (senere provst, formand for Præsteforeningen og viceborgmester i Frederiksberg kommu-

Studenterhytten på Søllerød Kirkegård fot. af Leif Hansen, Holte, i 1950'erne.

ne), som formidlede aftalerne mellem forbundet og præst og menighedsråd. Broderen Fr. Vilh. Eilschou Holm (senere generalsekretær for Indenlandsk Sømandsmission, præst ved Lutherkirken m.m.), blev student tre år senere, men fulgte naturligvis med helt fra begyndelsen. På stedet var der ikke dengang kirkegård. Det hørte til præstegårdsjorden og lå i landlig idyl.

I »Sursum Corda« redegøres for »Studenternes Søndagshytte«

I Studenterforbundets blad »Sursum Corda« (i det følgende S.C.) for april 1923 finder vi det første signal til »Studenternes Søndagshytte«, en artikel skrevet af stud. teol. K. Olesen Larsen (en af Tidehvervs senere

bannerførere), som dengang boede på Regensen. Artiklen gør rede for formålet og forarbejdet med hytten: Man vil gerne ud på landet og holde hvil med kammerater om kaminen og foretage excursioner i den skønne omegn. Der omtales forhandlinger med Søllerød menighedsråd og kirkeministeriet om leje af et stykke af præstegårdsjorden på 25 år. Arkitekt Lønborg Jensen har venligst udarbejdet tegninger til huset, og arbejdet skal hovedsagelig udføres af medlemmerne selv under kyndig vejledning. Murene skal opføres af ler, som er langt det billigste og kan stå i over 100 år. Primitiv, men hyggelig skal hytten være med soveplads til 24 mandlige studenter. Forbundets kvindelige medlemmer må dog en gang imellem låne hytten. Bygningens opførelse vil koste 4.200 kr., hvoraf man har tegnet 1.600 kr. i andele på 25 kr. Studenterne opfordres til at tegne andele og melde sig til nogle arbejdsdage, ligesom andre bidrag modtages. Hver andel er på 25 kr. – at betale med 5 kr. månedligt. Arbejdet begynder den 3. april 1923. I komiteen findes stud. teol. Niels Lund, stud. teol. Th. Lønborg Jensen, cand. mag. Kr. Mikkelsen, stud. teol. P. Wandall og K. Olesen Larsen.

Opførelsen påbegyndes 1. april 1923

Her øjnes en sammenhæng med det lokale også deri, at arkitekt Lønborg Jensen netop i den tid var i færd med at opføre Lundtofte Kirke. Den tekniske bistand ved hyttearbejdet var hans søn, stud. teol. Th. Lønborg Jensen (senere præst, sluttede i København, Hellig Kors kirke). Den unge Lønborg Jensen var tidligere tømrer og fagmand i tagkonstruktion, ligesom han havde studeret den primitive forhistoriske, men solide byggemåde med lerstampede vægge. Man kan forstå på samtidige udtalelser, at det var ham, der var sjælen i byggeriet, idet han sled tidligt og silde, også når ingen andre gad. Uden ham var det næppe kommet op at stå. En selvforglemmende indsats!

Nævnes skal også, at præstefruen, fru Eilschou Holm, sørgede for kaffe til de arbejdende, som selv havde medbragt klemmer.

Som et kuriosum kan nævnes, at studenterne for at tjene penge til hytten

påtog sig at være ligbærere ved kirken, iført mørkt tøj og sort studenterhue, for en betaling af 6 kr. pr. mand pr. gang.

Sognepræsten Eilschou Holm havde en varm kærlighed til Grønland og gjorde ikke så lidt for grønlændere, idet der bl.a. boede unge grønlandske studerende i præstegården. Disse tog også del i hyttebyggeriet. Den ene var Otto Rosing og den anden Augustinus Lynge, som udskar den Minervas ugle, der sad over indgangen til hytten. (Augustinus Lynge blev siden præst i Godthåb, Grønland. Han var blandt de omkomne, da skibet Hans Hedtoft gik ned).

Man kan forstå, at arbejdet gik med liv og lyst i begyndelsen. Leret til murene blev gravet op på stedet, hvor hytten stod. Til at stampe væggen brugtes en bjælke med et håndtag for enden, som oplyst af en deltager, stud. teol. Waage Beck (senere provst i Skagen). En mediciner, Anders Christensen (kaldet »Øl-Anders«, senere en tid i Østerlandsmissionens tjeneste som læge i Nebk i Syrien, og efter hjemkomsten overlæge i Lemvig), deltog også i byggeriet. En anden mediciner, Holm, hjalp dog kun med det finere arbejde, »fordi han var kirurg!«

Blandt medicinerne kan også nævnes Børge Heiberg (senere overlæge i Holbæk), og der har uden tvivl været flere bygningsmænd end de nævnte.

Økonomien anstrengt

Men man kan forstå, at det kneb med kontanterne. I Sursum Corda, september 1923, læser vi: »Alle de, der har tegnet sig for bidrag eller aktier til hytten, bedes snarest indbetale dem. Før sommerferien blev arbejdet med fundamentet og skorstenen færdig og desuden det meste af tømmerarbejdet. I den egentlige sommerferie lå arbejdet stille, men den 20. august blev det igen optaget, og nu gælder det murenes rejsning, taget og inventaret. Men der er endnu stærkt brug for arbejdskraft og bidrag. Byggesummen bliver 6.000 kr., hvoraf endnu 2.000 kr. mangler. Medlemmer, der måtte have dertil egnede forbindelser, opfordres indtrængende til at skaffe os tilbud på 270 m^2 gulvbrædder, 24 primitive, solide madrasser og 30 do. stole til billig eller nedsat pris«.

En levende skildring af situationen finder vi i S.C. oktober 1923, hvor Poul Wandall skriver, at byggeriet har »gået sin sikre (om end langsomme) gang, men er dog nu så vidt fremskredet, at vi håber at kunne holde rejsegilde engang i oktober«, og han fortsætter: »Vi, der har arbejdet derude, er vist enige om, at det har været et umådelig morsomt og spændende arbejde at være med til, og er vist alle kommet til at beundre Lønborgs englelige arbejdsledelse, præstefruens uudtømmelige kaffekande (gad vide, hvor mange hektoliter kaffe »Søndagshytten« har slugt) og i det hele den enestående hjælpsomhed og forståelse, vi har mødt hos Eilschou Holm. Men vi er endnu langtfra færdige med »Søndagshytten«. Særlig dem, der endnu ikke har hjulpet med, vil vi meget bede om ikke at svigte på det sidste stykke vej. Vi mangler endnu det indvendige arbejde på huset, og vi mangler endnu ca. 2.000 kr. (og endnu har kun 40-50 af Forbundets studerende medlemmer hjulpet med det økonomiske)«.

Økonomien har været anstrengt, hvad tydeligt fornemmes ved gentagne, indtrængende opfordringer i bladets februar- og martsnumre 1924. I decembernummeret viser Forbundets regnskab et tilgodehavende hos »Søndagshytten« på 400 kr. Men søndag den 29. marts 1925 blev »Søndagshytten« i Søllerød indviet ved en meget vellykket festlighed. Den har i foråret og forsommeren 1925 været i fuld brug og må, som det bemærkes »efter den sidste erhvervelse (vi har fået 6 lænestole forærende) siges at være meget nær ved fuldkommenheden«. Medlemmerne opfordres til at tegne sig på liste til hvert week-end- ophold. Prisen for logi lørdag aften til mandag morgen 75 øre om vinteren, 50 øre om sommeren, for kost ca. 2 kr. pro persona, »Så det er en ren forretning at tage derud, da man jo sparer kosten i København og eftermiddagskaffe«. Samtidig gøres der opmærksom på en temmelig stor gæld for »Søndagshytten«.

Indvielse af »Søndagshytten« d. 29. marts 1925

Livet har, navnlig i den første tid, udfoldet sig levende i Søndagshytten, hvor det foregik i »Hallen«, hvor der langs nordsiden var 24 køjer, som kunne slås op om dagen, og et fast bord til den anden side, samt for østenden et køkken og et lederværelse og et par smårum.

Medlemsbladet beretter, at bazaren i Søndagshytten den 14. oktober 1925 gav et overskud på 1.057,90 kr. og giver iøvrigt måned for måned program for hytten i al korthed og med betoning af, at der trænges stærkt til penge. Som program for juni 1926: »Søndag den 30. maj Kvindelig week-end; søndag den 6. juni hytten åben for alle. Hver onsdag aften åben. Onsdag den 2. juni koncert, den 23. juni Sct. Hansblus. 31. maj-6. juni er hytten åben for mandlige studenter. Man vil i denne tid kunne forene det nyttige med det behagelige, idet der kl. 9-12,30 og kl. 2-5 vil være læsero i hallen (idet konversation og anden støj henvises til at foregå udendørs) mens der i øvrigt vil være fuld personlig frihed med hensyn til ture, samvær o.s.v. De, der alligevel rejser bort midt i juni, vil kunne spare leje af værelse i byen. Komiteen håber, at mange vil bruge hytten på denne måde, da det jo omtrent er den bedste tid af året at benytte den. Plænerne vil til den tid være betrædelige«.

Hyttelivet en art fortsættelse af »Nyborg Strand«-møderne

S.C. september 1926 anbefaler hytten således: »Livet i hytten kan bedst karakteriseres som en fortsættelse af det fornøjelige og kammeratlige samvær på Forbundets sommermøde. En forskel mellem »Nyborg Strand« og »Søndagshytten« findes der dog: Medens man der kun nyder, er man her også ydere – eller bør være det, da hytten ikke har lønnede kokke eller tryllekunstnere. At nyde er at yde – og at yde er at nyde«. Man aner, at det har knebet en del med ydelse fra studenternes side.

Diskussionerne har til tider bølget voldsomt – ikke mindst foranlediget af dem, der siden dannede »Tidehverv«. Pastor N. I. Heje nævnes udtrykkelig som diskussionsindleder, og fra en anden lejlighed huskes, at biskop V. Ammundsen holdt foredrag og diskuterede voldsomt med Olesen Larsen.

Hyttebyggeri og hytteliv af den art hører umiskendeligt sammen med idealisme, som Studenterforbundet var så rigt på i disse store år – med store skikkelser, bl.a. Olfert Richard og hans K.F.U.M.ere og international (amerikansk) inspiration. Det blev »Søndagshytten«s skæbne, at blive til netop i de år, da omslaget kom, anti-idealismen brød igennem, og

Tidehverv betegnede et teologisk »ungdomsoprør« med bidende skarpe, også personlige udfald mod tidens fejrede, kristne førerskikkelser. Adskillige af de studenter, der var med om og i hytten, var de, som i tiden fremover tegnede Tidehvervs skarpe linie, som har forlængelse helt frem til vor tid, om end med svagere konturer.

Talere i Studenterhytten

For atter at vende os til Hyttens liv finder vi i forbindelse med bazaren 2.-3. oktober 1926 som talere overbibliotekar H. O. Lange (ægyptologen), og provst Hans Koch (professor Hal Kochs fader). I december den kendte lektor Sophie Petersen. Af studenter, som mødtes i hytten kan foruden de allerede nævnte, omtales Johs. Müller (senere præst og forstander for Skt. Lukas Stiftelsen), Peter Overgaard (siden præst i Bording), Emanuel Christensen (siden præst ved Timotheuskirken i København), Regin Prenter (siden professor, og sognepræst i Branderup) og Bützow Rohde (senere sognepræst i København Lundehus sogn). Blandt de kvindelige studerende nævnes Vera Nielsen (senere gift med en præst), og Agnes Tastum (søster til Bodil Koch), gift Sørensen. Der kunne nok nævnes flere, og mere om de enkelte, men det ville blive en længere historie. De nævnte er mig opgivet af folk, som selv var med. Men her er det hyttens historie, det gælder.

I den følgende tid og hele året 1927 omtales »Søndagshytten« næsten ikke udover hver måneds korte program. Samtidig ved vi, at netop i denne tid rasede modsætningernes storm, som efterhånden førte til Studenterforbundets sprængning.

I S.C. marts 1928 findes følgende korte notits: »Hele vinteren har der været stilhed omkring »Søndagshytten«, men søndag den 11. marts åbner den atter sine porte for årets første åbne hus«. Hvorefter program.

Der var en fast kreds, der stod bag hytten, men der kom ingen yngre til. I S.C. septembernummeret 1928 findes følgende: »Søndagshytteudvalget« vil sikkert gøre sit bedste for, at russerne (= de første-års-studerende) skal føle sig som hjemme = lade dem få del i den enighed om at vaske tallerkener op og så have det fornøjeligt sammen, som gør, at »Søndagshyt-

ten« for flere af de yngste står i samme ideelle skær, som dens forbillede den hytte, hvis væg var af ler og taget var strå, men hvor tilfredshedens sjældne urt voksede: »dens ejers lod var fattigdom, dog var han glad, thi han var from«. Søndagshytten er et af de få steder, hvor man virkelig ser glade ansigter i Forbundet«! (Det er Carl Weltzer, der formulerer dette, og navnlig sidste sætning siger meget). Klimaet i Forbundet var alt andet end præget af glæde, snarere, som en sagde om generalforsamlingerne – præget af »krudtrøg!«

Studenterhytten til salg

I de sidste måneder af 1928 findes intet program for hytten, hvilket der dog gør for februar, marts, april 1929, men i maj 1929 står der:

Søndagshytten til Salg!

»Dette var ikke den egentlige tanke med foretagendet, men udviklingen synes at gå i den retning. Heller ikke skulle hytten være en bedre søndagsrestaurant, som den nu nærmest er. Den er tænkt som week-end-hytte ikke blot for komiteen, men for alle forbundets medlemmer, til udvikling af det personlige kammeratskab. Hvorvidt den svarer til sit formål, kan man se ud fra dens nuværende drift: Der afholdes månedlig 1) week-end (som regel 2-3 deltagere, nl. komitemedlemmer) med tilsluttende åbent hus (ca. 35 gæster), 2) isoleret week-end, som regel aflyst af mangel på deltagere. To søndage må hytten udlejes for at skaffe balance i regnskabet.

Forbundet bruger selv hytten alt for lidt. Hvis den hver søndag var fuldt optaget af forbundsmedlemmer, var udlejning unødvendig. Vi opfordrer derfor kraftigt alle de mange, som kun kender hytten af navn, til at stifte nærmere bekendtskab med den ved at melde sig til indeværende måneds week-end. Kom selv og tag en kammerat med. Alle, og især de yngre, er velkomne. Prøv blot een gang; en gang kunde, altid kunde. For den billige pris af 75 øre pr. ansigt får De logi, varme, lys, kursus i rengøring, opvask, madlavning m.m. samt lejlighed til at øge Deres forråd af vandede vittigheder med mindst 100 pct.«.

I september nummeret af S.C. 1929 gøres endnu et forsøg på at få de nybagte studenter til at benytte Søndagshytten, og kort program meddeles

i de følgende måneder. En sidste kraftanstrengelse gøres i september 1930, hvor der klages over, at der kommer alt for få. Der meddeles også program for hver måned frem til april 1931. Der bydes på foredrag ved pastor Carl Weltzer, diskussionsoplæg ved cand. teol. Børge Diderichsen og sidste gang ved stud. teol. N. V. Fæster Nielsen.

Med majnummeret 1931 ophørte udgivelsen af bladet Sursum Corda. Den 1. september 1931 ophørte Danmarks kristelige Studenterforbund at holde møder og lokaler. Sprængningen var fuldbyrdet, men der var allerede forlængst opstået to nye sammenslutninger, som begge ville være den rigtige forlængelse af Forbundet, nemlig det såkaldte Tidehverv, og det, der kom til at hedde Kristelig Akademisk Forening, som lever endnu.

Brydninger

Søndagshytten nåede, som fortalt, lige at blive opført, inden der kom bølgegang og stærke meningsbrydninger i Danmarks kristelige Studenterforbund, idet de første signaler til »Tidehverv« viste sig allerede på Forbundets sommermøde i 1924. Startskuddet var, så vidt man kan skønne, et indledningsforedrag af pastor N. I. Heje, bakket op af pastor Tage Schack og andre. Det viste sig, at man i Forbundet hverken var enige eller venner. Et chock var det, at provst Hans Koch trak sig tilbage som formand i tavshed og uden kommentarer. Olfert Richard (høvdingen for KFUM, som var blevet skarpt angrebet) trak sig ud af bestyrelsen, og kløften var efterhånden gravet så dybt, at den til dato ikke har kunnet overbygges.

Danmarks kristelige Studenterforbund opløses

Fem år efter var D.K.S. egentlig opløst (1928), selv om der i de følgende par år blev gjort det ene forsøg efter det andet på at finde en vej, man kunne gå sammen – med vekslende bestyrelser og fælles møder. Det viste sig at være en lammende lidelsesvandring, og som der står i en jubilæumsbog af Poul Hartling og Johannes Müller (Sursum Corda, Nogle Blade af den kristne Studenterbevægelses Historie i Danmark 1892-1942. Udgivet 1942): om »et Præg af Tristhed og Træthed over Studenterforbundet. Selv om hele Maskineriet gik, havde Kritikken og Spotten lammet Initiativet og Arbejdsmodet og havde skabt en Atmosfære af Utryghed«.

Det er ikke meningen her at gøre rede for disse »Åndernes krige«, men

Studenterhytten,
set fra øst

det ville også være forkert ikke at nævne det som en faktor. Det ville være overdrevet at give »Tidehverv« skylden for »Søndagshyttens« sørgelige skæbne, som det er almindeligt at give »Tidehverv« skylden for alt muligt sørgeligt i dansk kirkeliv, men at det er med i billedet også her og en del af baggrunden kan nok ikke nægtes. Selv om Søndagshytten kun er en meget lille brik, et sødt stykke romantisk idealisme, var den præcis af den art hyggelighed, som Tidehverv over alt barberede af med sin skarpe kniv.

Det virker ganske underligt blandt bygningsmænd og deltagere ved Søndagshytten at træffe folk side om side, som siden hen vanskeligt kunne tale sammen. Studenterhytten stod som et minde om den tid, da man i Folkekirken endnu kunne tale sammen, en længst forsvunden tid, som forfatteren af disse linier ikke selv mindes.

Søllerød Kirkegård udvides

Studenterhytten stod tom, stod hen uden formål og uden køber. Da kirkegården blev udvidet 1932 kom Studenterhytten til at ligge inden for

kirkegårdsområdet. Hallen blev brugt til redskaber, og kirkegårdsgartnerne benyttede lederværelset til at holde frokostpause i, men heller ikke dertil var lokalerne egnede. Der var jo ingen faciliteter og efterhånden snavset i det mørke lokale. I de sidste år foretrak gartnerne at opholde sig i en skurvogn lidt derfra, indtil man kunne tage de nye, fornemme lokaler i brug i Materialgården efteråret 1974.

Studenterhytten nedrives 1975

I foråret 1975 blev Studenterhytten nedrevet. Den stod altså ikke 100 år, men 50, og den levede efter sit formål kun i knap 5 år – altså en døgnflue, historisk set, som man ikke kan ofre vidtløftigere omtale, men dog et pynteligt element i kirkegårdsmilliøet.

Man skal nok ikke lægge den største vægt på de teologiske brydninger, som faldt sammen med hyttens korte liv. Det er nok rigtigere, som en af de allernærmeste ved hytten, provst J. Eilschou Holm udtrykte det: Det bedste var at bygge den!

Litteratur om Søllerød Kommune Tillæg 1976-77

Ved Lise Ott og Finn Slente

Den i 1968 af Søllerød Kommunebiblioteker udgivne bibliografi Litteratur om Søllerød Kommune, bd. 1-2, udarbejdet af J. B. Friis-Hansen og Finn Slente, med tillæg 1968-74, udkommet i 1975, vil stadig blive ajourført ved årlige tillæg i Søllerødbogen.

Om retningslinier for registreringen se forordene i førnævnte bibliografier.

Nedenfor er registreret litteratur udkommet 1976-77, samt litteratur fra 1968-75, som ikke tidligere har været registreret.

Til dette tillæg er ikke foretaget en systematisk gennemgang af relevante tidsskrifter.

INDHOLD

Generalia 4018
Kirkelige forhold 4019
Samfundsforhold i alm. 4020-4025
Opdragelse og undervisning 4026-4033
Forsikring og forsorg 4034-4036
Topografi 4037-4050
Naturforhold 4051-4057
Landbrug og fiskeri 4058-4063
Samfærdsel 4064-4069
Industri og erhverv 4070-4076
Teknisk forvaltning 4077-4078
Arkitektur og kunst 4079-4089
Divertissementer 4090
Arkæologi 4091-4096
Personalhistorie 4097-4105

GENERALIA

Museumsvæsen

4018 Alle danske museer/indledning af Palle Lauring; redaktør: Erik Riemert. – Kbh.: Suenson, 1976. – 266 sider: ill.
Søllerød Kommunes Museum: side 259-261.
ISBN 87-87201-12-7

KIRKELIGE FORHOLD

Kirkehistorie

4019 *Martensen, H. L.*
Biskop Martensens optegnelser om visitatser i Sokkelund herred/ved Henning Heilesen.
Kirkehistoriske samlinger. 1974, side 89-107.
Søllerød: side 94-96.

SAMFUNDSFORHOLD I ALM.

Politiske partier og vælgerforeninger

4020 *Castella, Bjarne*
Mogens Glistrup: mand med meninger/af Bjarne Castella og Vilh. Joost. – Kbh.: Vinten, 1972. – 153 sider: ill.
Furesøens Åleruser [A/S]: side 90-91. – Nervøse politikere [bl.a. om opstillingen som konservativ folketingskandidat]: side 143-147.

Pengeinstitutter

4021 *Christensen, Olivia*
Olivia Christensen – et portæt fra Kongens Lyngby. – [tekstmæssig bearbejdelse: E. Tycho Clemmensen og Palle Lassen]. – [Lyngby]: Lyngby Sparekasse, 1976. – 37 sider: ill.
Holte Sparekasse 1945-1971: side 26-34.

Retsforhold

4022 *Møller, Jan*
Lyngby Postkontor 200 år: 1. juni 1977. – [Lyngby]: [Lyngby Postkontor], [1977]. – 23 sider: ill.
Posttyveriet i Rude Skov: side 20.

Kommunalforvaltning

4023 *Sandfeld, Gunnar*
Det kommunale styre i Søllerød 1841-1978: personer og begivenheder gennem henved halvandet hundrede år/[billedredaktion Annalise Børresen]. – [Holte]: Søllerød Kommune: Søllerød Kommunebiblioteker, 1977. 2 bind: ill.
Bind 1: 1841-1909. – 253 sider.
Bind 2: 1909-1978. – 280 sider.
ISBN 87-980615-1-8 og ISBN 87-980615-3-4

4024 *Enderlein, Finn Erik*
Oversigt over kommunale støtteordninger. – Kbh.: Dansk Ungdoms Fællesråd, 1977. – 98 sider.
Søllerød Kommune: side 7.
ISBN 87-87486-01-6

4025 *Buksti, Jacob A.*
Danske organisationers hvem-hvad-hvor/[af] Jacob A. Buksti og Lars Nørby Johansen. – 1. udgave. – Kbh.: Politiken, 1977. – 511 sider.
Søllerød Kommunale Tjenestemandsforening, SKT: side 109.
ISBN 87-567-2761-5

OPDRAGELSE OG UNDERVISNING

Privatskoler

4026 *Nørgaard, Ellen*
Lille barn, hvis er du?: en skolehistorisk undersøgelse over reformbestræbelser inden for den danske

folkeskole i mellemkrigstiden. – Kbh.: Gyldendal, 1977. – 355 sider: ill.
Den frie Skole ved Enrum, Vedbæk, og læge Michael Philipsen: side 224-226.
ISBN 87-01-54072-6

Kommunale skoler

4027 Søllerød. Skoleforvaltningen
Undervisningsplan for Søllerød Kommunes skolevæsen. – [Ny udgave]. – Holte: Søllerød Kommune, Skoleforvaltningen, 1972. 85 sider.
Tidligere udgaver se nr. 286.

4028 Søllerød. Skoleforvaltningen
Forældreinformation. – Holte: Søllerød Kommune, Skoleforvaltningen, 1974. – [182 forskelligt paginerede sider]: ill.

4029 København (amtskommune). Undervisnings- og kulturudvalget
Hovedtræk i udbygningsplanen 1973-78 for undervisning i Københavns amt. – Kbh.: Københavns amtskommunes kulturelle forvaltning, 1974. – 134 sider: ill. – Tillæg. – Kbh.: Københavns amtskommunes kulturelle forvaltning, 1976. – 27 sider: ill.
Søllerød Kommune: side 16.
Udbygningsplanen se nr. 3954.

4030 *Gregersen, Lone*
Vikar i skolen: et forsøg med ny vikarordning: Søllerød Kommune 1975/76. – Holte: Søllerød Skoleforvaltning, 1976. – 172 sider, [23 blade].

4031 Vikar i folkeskolen/redaktion: Flemming Lundahl.
Læsepædagogen. Årgang 24, 1976, nr. 3, side 122-145, 163-186: ill.
Heri bl.a. om vikarordningen i Søllerød Kommunes skolevæsen.
Også udgivet selvstændigt som særtryk. 1976. – 48 sider: ill.

4032 *Berg, Jørgen*
Skolefotoudstillingen Søllerød – netop nu.
Lokalhistorisk journal. Årgang 6, 1977, nr. 4, side 12-13: ill.

4033 *Berg, Jørgen*
Nærumgårdsskolen 1950-1975.
Søllerødbogen. Årgang 1976, side 9-90: ill.
Også udgivet selvstændigt som særtryk. 1976. – 90 sider: ill.
ISBN 87-87113-09-0

FORSIKRING OG FORSORG

4034 Søllerød. Social- og Sundhedsforvaltningen
Udbygningsplan 1978-83. – Holte: Søllerød Kommune, Social- og Sundhedsforvaltningen, 1977. – 15 + 23 sider.

4035 *Bo, Morten*
Lyset slukkes kl. 22,00: en fotografisk rapport fra tvangsanstalter og nødhjem. – Albertslund: Det Danske Forlag, 1975. – 278 blade: ill. – (Nyt socialt bibliotek).
Jacob Michaelsens Minde: side 130-155.
ISBN 87-422-6531-2

4036 Hjemmet for Døve. Afdelingen for døv-blinde
Hjemmet for Døv-Blinde, Nærum, 1949-74. – Nærum: [Hjemmet for Døve], 1974. – 16 sider: ill.
Bidrag af bl.a. Sv. Aage Sundgaard og Ejnar Madsen. Beliggenhed siden 1. oktober 1962: Wesselsmindevej 9-11, Nærum.

TOPOGRAFI

Søllerød Kommune i alm.

4037 *Sandfeld, Gunnar*
Søllerød som det var engang. – Nærum: Histo-

risk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune, 1972. – bind: ill.
4. samling: En rundvandring i Trørød og omegn. – 1976. – 273 sider: ill.
ISBN 87-87-11311-2

4038 København og omegn: 106 dobbeltkort + city (53a). – 14. reviderede udgave/redaktion: Bo Bramsen og Axel Grevsen. – Kbh.: Politiken, 1976. – 336 sider: hovedsagelig kort & 1 sammenfoldet kort.
Omslagstitel: Politikens kort over København og omegn.
Kort 6, 9-11, 14-16, 19-22 (Søllerød Kommune).
Tidligere udgaver se nr. 483 og nr. 3242.
ISBN 87-567-2659-7

4039 *Feldborg, A. Andersen*
Denmark delineated or Sketches of the present state of that country, 1824. – Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 1976. – [ca. 400] sider, [24] tavler.
Faksimileudgave af originaludgaven, Edinburgh: Baldwin, Cradock & Joy, 1824. (Jfr. nr. 651).
Søllerød [and Øverød]: Part 2, side 87-99, 1 tavle.
Nye Mølle: Part 2, side 100, 1 tavle.
ISBN 87-423-0169-6

4040 *Christensen, C.*
Hørsholms Historie fra 1305 til 1875. – Kbh.: Richard Levin, 1976. – 384, CII sider, 47 tavler, 1 kort.
Fotografisk optryk af originaludgaven, Kbh.: Jespersen, 1879. (Jfr. nr. 1875). – Rudegaard: side 50. – Mathildevei: side 110. – Holtegaards Bryggeri: side 156. – Rejsestald i Vedbæk 1688: side 262. – Karl XII's Kilde i Enrum Have: side 274.

4041 *Møller, Jan*
De grønne områder i streg: 20 tegninger fra Lyngby, Søllerød, Gentofte, Hørsholm og Birkerød. – Kbh.: Richard Levin, 1976. – [42] sider: ill.
Heri: Fileværket i Raadvad; Strandmøllen; Søllerød Slot; Egebakken i Vedbæk.

4042 *Gommesen, A.*
Hvad man ser fra Toget/udarbejdet paa Foranledning af Ministeriet for Offentlige Arbejder ved A. Gommesen og H. Rosendal. – Genoptryk i faksimile. – Kbh.: Bent Carlsen, 1977. – bind.
Hefte 5: Kjøbenhavn-Helsingør (Nord- og Kystbanen). – 1977. – 23 sider, [1] foldet tavle (kort). – Fotografisk optryk af udgaven, Kbh.: Statsbanerne, 1906. (Jfr. nr. 598). – Holte og Søllerød: side 9. – Strandmøllen og Skodsborg: side 20. – Vedbæk: side 21.
ISBN 87-85216-10-0

4043 *Albeck-Larsen, Lorentz*
Skove i Nordsjælland: med strejftog i Kongelunden og Vestskoven. – [Kbh.]: Politiken, 1977. – 160 sider: ill.
Revideret og stærkt udvidet udgave af hans: Skovene omkring København, 1956. (Jfr. nr. 636). – [Jægersborg Hegn]: side 42, 46-47, 57-60. – Geelskov [og Søllerød Kirkeskov og Ravnholmskovene]: side 61-66.
ISBN 87-567-2811-5

Bebyggelser

4044 *Vegenfeldt, Regina*
Strandvejen, Traumstraße einer Stadt.
Merian. Hamburg, 1977. [Jahrgang] 30, [Nr.] 4, side 64-65: ill.

4045 Topografisk atlas Danmark: 82 kortudsnit med beskrivelse/redigeret af Ruth Helkiær Jensen og Kr. Marius Jensen. – Kbh.: Det Kongelige Danske Geografiske Selskab, 1976. – 192 sider: ill. – (Atlas over Danmark. Serie 2; bind 2).
Mølleådalen: side 150-151.

4046 *Møller, Jan*
Mølleåen i streg: 20 tegninger fra Frederiksdal til Strandmøllen. – Kbh.: Richard Levin, 1977. – [43 sider]: ill.
Heri: Ørholm Værk; Kollergangssten ved Ørholm; Nymølle; Stalden ved Nymølle; Nationalmuseets byggeplads ved Stampen; [Raadvad]; Møllen i Strandkanten; Strandmøllen og Strandvejen.

4047 *Ravnbøl, Ulrich*
Vandring langs Mølleåen/med Ulrich Ravnbøl og Alex Secher. – [Lyngby]: Turistforeningen for Kongens Lyngby og Omegn, 1977. – [16] sider: ill.

Gårde og lyststeder

4048 *Hartmann, Sys*
50 palæer og landsteder. – Kbh.: Gyldendal, 1976. – 173 sider: ill.
Dronninggaardsstuen i Gyldenløves lille Palæ, Bredgade, København, med malerier af Erik Pauelsen, side 29.
Holtegaards have (prospekt), side 75.
Dronninggaard, side 76, 80-84.
Carlsminde, side 115-116.
Holtegaard, side 118-121.
Frydenlund, side 139-144.
Skodsborg, side 144-146.
Enrum, side 146-150.
ISBN 87-01-23842-6

4049 *Voss, Kirsten*
Bønderne i Søllerød.
Søllerødbogen. Årgang 1977, side 9-104: ill.
ISBN 87-87113-17-1

4050 *Meyer, Henri T.*
Greven tog mål af sine fyrstelige gæster.
Illustreret familie-journal. Årgang 101, 1977, nr. 30, side 12-13, 59: ill. – Enrum.

NATURFORHOLD

Naturfredning

4051 Fredningsplanudvalget for København, Frederiksborg og Roskilde Amter
Status september 1974. – [Kbh.]: Fredningsplanudvalget, [1974]. – 58 sider: ill. & 1 kort i lomme.
Også udgivet på engelsk (se nr. 4052).

4052 Fredningsplanudvalget for København, Frderiksborg og Roskilde Amter
Status september 1974: [an introduction to planning for nature conservation and recreation in the countryside of the Danish Metropolitan region as carried out since 1959 by the »Conservation planning committee« of the three metropolitan counties of Copenhagen, Frederiksborg and Roskilde]. – [Kbh.]: Fredningsplanudvalget, [1974]. – 49 sider: ill. & 1 kort i lomme.
Originaltitel: Status september 1974 (se nr. 4051).

4053 *Holst, Knud Th.*
Naturparker og reservater i Danmark/udsendes i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening. – Kbh.: Forum, 1975. – 176 sider: ill.
Furesø: side 132-133, 141-142. – Mølleåen: side 133. – Rygård: side 134.
ISBN 87-553-0385-4

4054 *Dahl, Knud*
Grønne egne – grønne veje. – Kbh.: Danmarks Naturfredningsforening, 1976. – 64 sider: kort.
Furesøen, Mølleåen: side 49.
ISBN 87-7450-007-4

Geologiske forhold

4055 Søllerød. Teknisk Forvaltning.
Søllerød Sø 1975. – Holte: Søllerød Kommune, Teknisk Forvaltning, 1976. – 46 sider: ill.

Plantevækst

4056 *Gravesen, Palle*
Foreløbig oversigt over botaniske lokaliteter. – Kbh.: Miljøministeriets Fredningsstyrelse: i samarbejde med Dansk Botanisk Forening. – 1976. – bind. [Bind] 1: Sjælland. – 1976. – 377 sider: ill., kort.
Lokaliteter i Søllerød Kommune: side 245-247, 251-252, 255-257, 265.

Dyreliv

4057 *Gooders, John*
Fuglelokaliteter i Europa/på dansk ved Bent Pors Nielsen. – 1. oplag. – [Kbh.]: Jørgen Paludan, 1977. – 334 sider, [16] tavler: ill. – (Paludans fiolbibliotek; 50).
Originaltitel: Where to watch birds in Europe. – 2. edition, revised. – London: Deutsch, 1974. Furesøen: side 40.
ISBN 87-7230-673-4

LANDBRUG OG FISKERI

Landbrugshistorie

4058 *Pedersen, Henrik*
De danske Landbrug: fremstillet på Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688. – Reprotryk. – Kbh.: Landbohistorisk Selskab, 1975. – 62, 488 sider.
Originaludgave 1928 (jfr. nr. 1005).
Søllerød sogn: side 6.
ISBN 87-7526-056-5

Gartneri og havebrug

4059 *Agersted, Lone*
Så nemt som muligt.
Hendes verden. 1975, nr. 5, side 64-65, 68: ill.
Ove Sørensens planteskole, Svalegabet 12 (1952-1978).

4060 *Lund, Hakon*
De kongelige lysthaver. – Kbh.: Gyldendal, 1977. – 284 sider: ill.
Frydenlund side 253-256.
ISBN 87-01-34991-0

4061 *Haagen, Jørgen*
Kolonihaven. – Kbh.: Gyldendal, 1976. – 185 sider: ill.
Kolonihaver ved »Wesselsminde«, Nærum. Arkitekt C. T. H. Sørensen – Side 144-146.
ISBN 87-01-43141-2

Kroer og hoteller

4062 *Poulsen, Tove*
Gastronomi i det store og det lille restaurantkøkken/[af Tove Poulsen].
Gasmagasinet, efterår 1976, side 6-7.
Hotel Marina, Strandvej 391-397, Vedbæk.

4063 *Simon, Georg*
Gotisk skrift: læsning af slægts- og lokalhistoriske kilder. – Kbh.: Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1977. – 128 sider: ill. – (Slægts- og lokalhistorikerens håndbøger; nr. 2).
Privilegium for Søllerød Kro 1750, 12. oktober: side 110-111.
ISBN 87-85207-18-7

SAMFÆRDSEL

Vejtrafik

4064 *Renstrup, Ernst*
Danske landeveje fylder 200 år/[af]er.
Ingeniørens Ugeblad. Årgang 19, 1975, nr. 25, side 14-15: ill.
Kongevejen, Holte.

4065 Hovedstadens Trafikselskab.
Vigtigt nyt om bustrafikken i Søllerød-området: gældende fra 24. april 1977. – [Kbh.]: HT, [1977]. – [12] sider, (folder: ill. kort).

Jernbanetrafik

4066 *Lauritsen, Tom*
Danske lokomotiver og motorvogne 1976-01-01. – [Ny revideret udgave]. – Malmö: Frank Stenvall, 1976. – 151 sider: ill.
LNJ [Lyngby-Nærum Jernbane]: side 109-110: ill.
ISBN 91-7266-025-2

4067 Motormateriel/af Hans Gram Alkjær ... [et al.]. – [Tølløse]: Dansk Jernbane-Klub, 1976. – bind: ill.
[Bind] 1: Jernbanemotormateriellet fra De forenede Automobilfabriker A/S, Triangel. – 1976. – 135 sider.
Nærumbanen: side 60, 79, 126.
ISBN 87-87050-01-3

Søfart

4068 *Brems, Mogens*
Danmark til søs. – Kbh.: Nyt Nordisk Forlag, 1974-76. – 3 bind: ill.
Vedbæk havn: Bind 3, side 156-158.
ISBN 87-17-02025-5

4069 *Strauss, Allan*
Fiskerlejet fik vokseværk: Vedbæk havn/[af Allan Strauss], foto: Arne Magnussen.
Bådnyt. Årgang 7, 1976/77, nr. 1, side 32-33: ill.
Vedbæk havn.

INDUSTRI OG ERHVERV

almindelig industrihistorie

4070 *Christensen, Aksel E.*
Industriens Historie i Danmark/af Aksel E. Christensen, J. O. Bro Jørgensen og Axel Nielsen. – Reprografisk genudg. – Kbh.: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1975. Bind 1: Tiden indtil c. 1730/af Aksel E. Christensen. – 222 sider.
Bind 2: Tiden 1730-1820/af J. O. Bro Jørgensen. – 236 sider.
Bind 3: Tiden 1820-1870/af Axel Nielsen. 1. halvbind: Industriens Forhold i almindelighed. – 419 sider. 2. halvbind: Enkelte Industrier. – 277 sider.
Heri om Mølleåværkerne, jfr. nr. 958.
ISBN 87-7500-846-7

Mølleå-værkerne

4071 *Fode, Henrik*
Selskabet for Indenlandsk Kunstflid 1808-1838: en erhvervsøkonomisk organisationsdannelse fra Napoleonstiden.
Erhvervshistorisk årbog. 1973, side 27-103.
Raadvaddam fabrik: side 66.

4072 *Glob, P. V.*
Fuursø Møllestrøm: til Fuursø Møllestrøms Interessentskab.
Nyt og noter fra kulturmuseerne. 1974, nr. 106, side 1-2: ill.
Lykønskning til interessentskabet i anledning af dets 250 års jubilæum.

4073 *Jespersen, Anders*
Fuursø Møllestrøm.
Nyt og noter fra kulturmuseerne. 1974, nr. 106, side 2-5: ill.

Om Fuursø Møllestrøms Interessentskabs virke og udnyttelsen af vandkraften gennem tiderne.

Handel

4074 Institut for Center-Planlægning
Centre i Danmark: butiksforsyning, planlægning/udført af Institut for Center-Planlægning. – Kbh.: Danmarks Erhvervsfond, 1975. – bind: ill. & kort. Bind 1: Københavns Amt. – 1975.
Søllerød Kommune: afsnit 15.
ISBN 87-87177-16-1

4075 Butikscentre og gågader i Danmark 1977/udgivet af Detailhandelsinstituttet ApS. – [4. udgave]. – Birkerød: Detailhandelsinstituttet, [1977]. – 180 sider.
Torvet Nærum: side 52. – Trørød Torv: side 54. – Holte Midtpunkt: side 100.

4076 *Kay Wilhelmsen A/S*
Holte Midtpunkt: butiks- og kontorhus. – Lynge: Kay Wilhelmsen, 1977. – 10 sider: ill.
Arkitekt: Torkild Bang Termansen. Landskabsarkitekt: Per Kiowsky.

TEKNISK FORVALTNING

Vand- og kraftforsyning

4077 *Poulsen, Tove*
Plan om at gasopvarme hele Gl. Holte/[af Tove Poulsen].
Gasmagasinet, efterår 1976, side 10-11.
Vedbæk Ny Skole, Henriksholmsalle 4, Vedbæk, Gl. Holte Skole, Øverødvej 246, Gl. Holte, og Birkegården, Rundforbivej 176, Nærum.

Teknisk hygiejne

4078 Dansk Miljøværn
DMV's Furesø-rapport I/udgivet af Dansk Miljøværn; udført af Ole Stig Jacobsen for Birkerød Kommune. – 1974. – 44 blade: ill.
Omslagstitel: Furesø-rapport I.

ARKITEKTUR OG KUNST

Arkitekturhistorie i alm.

4079 *Faber, Tobias*
Dansk arkitektur. – 2. udvidede udgave. – Kbh.: Arkitektens Forlag, cop. 1977. – 334 sider: ill.
1. udgave 1963, se nr. 1463.
Søllerød Rådhus. [Arkitekter]: Arne Jacobsen og Flemming Lassen: side 206-207. – Enfamiliehus [Dronninggårds Allé 42, Holte. Arkitekt]: Jørn Utzon: side 228-229. – Søllerød Park, Søllerød. [Arkitekter]: Eva og Niels Koppel: side 234-235. – Vangeboskolen [Vangeboled 9, Søllerød. Arkitekter]: Gehrdt Bornebusch, Max Brüel, Jørgen Selchau og Henning Larsen: side 258-259. – Gudiksen hus [Elledamsvej 1B], Holte. [Arkitekter]: Max og Tulla Gudiksen: side 312-314. – Kathus [Norske Allé 15], Holte. [Arkitekt]: Bertel Udsen: side 314-315. – Gassehaven, Holte [dvs. Gl. Holte. Arkitekt]: Palle Suenson: side 322-324.
ISBN 87-7407-039-8

Etagehuse

4080 Bikubens Bolig Fond
Bikubens Bolig Fond præsenterer Geelskovparken: 192 ejerlejligheder, Søllerød. – Kbh.: Bikubens Bolig Fond, [ca. 1972]. – 18 sider: ill. & 2 bilag (i omslag).
Arkitekter: Halldor Gunnløgsson & Jørn Nielsen.
Bilag: Vedtægter for »Ejerforeningen Geelskovparken« [4 sider], og: Prisliste [8 sider].

4081 *Kjeldsen, Marius*

Industrialized housing in Denmark 1965-76. – Copenhagen: Danish Building Centre (Byggecentrum), 1976. – 139 sider: ill.
Vejlesøparken. Arkitekt Ole Hagen: side 7, 45-47.
ISBN 87-997188-0-4

4082 *Poulsen, Tove*
Idyl i Vedbæk: et uforurenet miljø i et 6000 år gammelt beboelsesområde/[af Tove Poulsen].
Gasmagasinet, efterår 1976, side 13-15.
Flintemarken, Vedbæk, opført af Vedbæk Boligselskab (ved Boligselskabet Lejerbo). Arkitekter Hans Ole Christiansen og Knud Abell.

4083 *Apelroth, John*
100 millioner i fortjeneste ved omdannelse til ejerlejligheder.
Beboerbladet boligen. Årgang 15, 1977, nr. 3, side 8-9: ill.
Søllerød Park.

Bebyggelser

4084 Hovedstadsområdet
Fire tidsfølgeskitser til realisering af Regionplan 1973. – Kbh.: Hovedstadsrådet, 1976. – 151 sider: ill.
Regionplan 1973, se nr. 3996.

4085 Søllerød
Byplan/Søllerød Kommune. – bind.
[Nr.] 23: Byplanvedtægt for Tyvekrogen: et areal af Geelskov bylag. – [1968]. – 7 sider, 1 kortbilag.
[Nr.] 24: [Ikke udkommet].
[Nr.] 25: Byplanvedtægt for en del af Vedbæk: arealet vest for kystbanen ved Henriksholmsalle og Gøngehusvej. – [1976]. – 10 sider, 1 kortbilag.
[Nr.] 26: Byplanvedtægt for en del af Vedbæk: omfattende arealet omkring Henriksholm-Fagerbo-Henrikshave. – [1973]. – 10 sider, 1 kortbilag.
[Nr.] 27: [Ikke udkommet].
[Nr.] 28: Byplanvedtægt for Gl. Holte, syd: arealet vest for Helsingørvejen. – [1975]. – 10 sider, 1 kortbilag.
[Nr.] 29: Byplanvedtægt for en del af Øverød bylag. – [1975]. – 8 sider, 1 kortbilag + et tillæg.
[Nr.]. 30: Byplanvedtægt for en del af Gl. Holte: arealet omkring Gl. Holtegade. – [1975]. – 12 sider, 1 kortbilag.

4086 Søllerød. Teknisk Forvaltning. Planlægningsafdelingen
Kystområdet: notat vedrørende rapporter fra studiekredse. – Holte: Søllerød Kommune, Teknisk Forvaltning, Planlægningsafdelingen, 1976. – 38 sider: ill.
Kystområdet: rapporter fra studiekredsarbejdet, se nr. 3998.

Servicecentre

4087 Institut for Center-Planlægning
Hjemmeinterview undersøgelse i Søllerød Kommune. – [Holte]: Søllerød Kommune, 1977. – 65, [18] sider: ill.

Kunstværker med motiv fra Søllerød Kommune

4088 *Sinding, Erik*
Kommentarer til et Søllerød-motiv.
Søllerødbogen. Årgang 1976, side 91-96: ill.
Motiv tegnet af maleren Hans Harder (1792-1873), tidligere tillagt J. H. Mansa (1797-1885).
Jfr. tavle i nr. 651 og nr. 3729.
ISBN 87-87113-09-0

4089 *Sinding, Erik*
Raderinger med Søllerød-motiver.
Søllerødbogen. Årgang 1977, side 105-112: ill.
ISBN 87-87113-17-1

DIVERTISSEMENTER

Sport og friluftsliv

4090 *Høybye-Mortensen, Preben*
Nyt ridecenter indviet på »Elleslettegård«.
Vanførebladet. Årgang 50, 1976, nr. 6, side 156-157.
Ridecenter for handicappede.

ARKÆOLOGI

4091 *Brinch Petersen, Erik*
Vedbækprojektet.
Nyt og noter fra kulturmuseerne. 1975, nr. 111, side 6-7: ill.
Bøgebakken, Vedbæk.

4092 *Albrethsen, Svend Erik*
Tillfällighet räddade 7000-årig gravplats åt arkeologerna/av Svend Erik Albrethsen och Erik Brinch Petersen.
Forskning och framsteg. Årgang 1976, nr. 3, side 1-6: ill.
Bøgebakken, Vedbæk.

4093 *Bengtsson, Tord*
Gravpladsen på Bøgebakken: fotogrammetrisk opmåling af enkelte grave.
Nyt og noter fra kulturmuseerne. 1976, nr. 116, side 7-8.

4094 Vedbækprojektet: udgravningerne i Vedbæk-området/af Erik Brinch Petersen ... et al.
Søllerødbogen. Årgang 1976, side 97-129: ill.
Forfattere: Erik Brinch Petersen, Charlie Christensen, Peter Vang Petersen og Kim Aaris-Sørensen.
Også udgivet selvstændigt som særtryk. 1976. – 122 sider: ill.
ISBN 87-87113-09-0

4095 Vedbækprojektet: i marken og i museerne/af Erik Brinch Petersen ... et al.
Søllerødbogen. Årgang 1977, side 113-176: ill.
Forfattere: Erik Brinch Petersen, Jens Henrik Jønsson, Peter Vang Petersen og Kim Aaris-Sørensen.
Også udgivet selvstændigt som særtryk. 1977. – 63 sider: ill.
ISBN 87-87113-17-1

4096 *Dehn-Nielsen, Henning*
356 oldtidsminder på øerne. – Kbh.: Gyldendal, 1977. – 217 sider: ill.
Bøgebakken, Vedbæk: side 37-38. – Trørød Skov; Lokeshøj: side 39. – Hellekister ved Skodsborg: side 39-40. – Jægersborg Hegn: side 40-41. – Ravneholm Skov; Geelskov: side 44. – Søllerød Kommunes Museum: side 49.
ISBN 87-01-40561-6

PERSONALHISTORIE

Hartmann, Godfred, født 1913, forlagsredaktør

4097 *Hartman, Godfred*
De må gerne sige du –: sørgmuntre erindringsglimt. – Kbh.: Gyldendal, 1976. – 211 sider.
Carlsminde: side 58. – Dronninggaard: side 63, 90. – Kofoeds Minde: side 192.
ISBN 87-01-34601-6

Jensen, Karoline, født 1897, køkkenchef

4098 *Jensen, Karoline*
Jomfru Jensens erindringer. – Kbh.: Forum, 1976. – 278 sider: ill.
Tjeneste hos R. Howard Grøn, Rolighed, Vedbæk, ca. 1924-1926, ca. 1934: side 106-109, 130-134.
ISBN 87-553-0503-2

Kirk, Anna, født 1898

4099 *Ninka*

Ni Ninka interviews fra Amalienborg til Christiania. – Kbh.: Samleren, cop. 1977. – 138 sider.
Anna Kirk [gift med forfatteren Hans Kirk]: side 81-93. (Interview fra 18. juni 1977). [Om en lejlighed på gården Lindevang i Trørød 1925: side 86].
ISBN 87-568-0418-0

Larsen, Svend Aage, født 1909, arkivar

4100 *Larsen, Svend Aage*

Ung i Raadvad 1923-1934.
Lyngby-Bogen. Årgang 1976 (1977), side 70-135: ill.

Nielsen, Hanne, 1829-1903, smør- og osteproducent

4101 *Jensen, H. M.*

Ost: bidrag til den danske osteproduktions og de danske ostesorters historie. – Århus: De Danske Mejeriers Fællesorganisation, 1974. – 108 sider.
Hanne Nielsen, Havarthigård: side 26-27.

4102 *Kringelbach, George*

Kringelbachs oste-bog. – Kbh.: Nyt Nordisk Forlag, 1976. – 132 sider: ill.
Hanne Nielsen, Havarthigård: side 33-34.
ISBN 87-17-02147-2

Sandfeld, Gunnar, født 1908, historiker, lektor

4103 *Skovmand, Roar*

Søllerød Kommunes hæderspris tildeles lektor Gunnar Sandfeld for hans indsats i udforskningen af kommunens skolehistorie/[af Roar Skovmand og Gunnar Sandfeld].
Søllerødbogen. Årgang 1976, side 133-145: ill.
Taler fra overrækkelsen af hædersprisen den 11. maj 1976 på Søllerød Rådhus.
ISBN 87-87113-09-0

Strindberg, August, 1849-1912, svensk forfatter

4104 *Luthander, Lennart*

Strindberg i Danmark: en skildring/sammanställd av Lennart Luthander, främst på grundval av författarens brev, utgivna och kommenterade av Torsten Eklund, samt Harry Jacobsens framställning och under dennes medverkan; med teckningar av Erik Wilhelm. – Göteborg: Zinderman, 1977. – 179 sider: ill.
Ophold i og omkring København november 1887 til april 1889, bl.a. på Skovlyst.
ISBN 91-528-0197-7

Thurah, Laurids de, 1706-59, arkitekt

4105 Søllerød. Bygningsafdelingen

Thura og Gl. Holtegaard. – Holte: Søllerød Kommune, 1977. – 17 blade, 4 tavler (heraf 1 slægtstavle).

Selskabet 1.4.1977 - 31.3.1978

Af Roar Skovmand

Formandens beretning ved generalforsamlingen
23. maj 1978, Søllerød Rådhus

På en dag nær er det et år siden, jeg sidst på dette sted aflagde årsberetning om selskabets virksomhed, og jeg vil gerne indlede med at sige tak for, at Selskabets medlemmer igen i år har fået lov til at mødes i denne sal. Den ville ganske vist ikke kunne rumme alle Selskabets medlemmer. Det er der vist ingen sal i denne kommune, der kan, for medlemstallet er oppe på ca. 1500, men da der ifjor mødte 90 tilhørere, har vi regnet med, at der nok ville blive plads til dem, der ville være med ved denne lejlighed i år igen. Hvis alle medlemmerne mødte op på én gang, ville de kunne fylde Det kongelige Teater, som vi ikke skal sammenligne os med, selv om dets devise »Ej blot til Lyst« også dækker selskabets opgaver.

Generalforsamlingen ifjor, atter med advokat H. Bolt Jørgensen som smidig dirigent, blev indledet med formandens beretning. Den er aftrykt i Søllerødbogen 1977 sammen med professor Palle Suensons redegørelse for bevaringsudvalgets virke. De spørgsmål, der blev rejst under den efterfølgende drøftelse, knyttede sig til professor Suensons indlæg. Der blev bl.a. spurgt om baggrunden for, at man fra selskabets side havde anbefalet fjernelse af bebyggelsen syd for Struckmannparken, en anbefaling, som museumsinspektør Nina Fabricius ikke havde kunnet tilslutte sig. Herpå svarede både professor Suenson og formanden, at anbefalingen ikke blot beroede på et personligt skøn, men også var i overensstemmelse med Akademirådets indstilling og det syn, der havde været afgørende for, at Stauning og Struckmann allerede i 1930'erne havde fået gennemført statens opkøb af en række villaer, der brød den oprindelige sammenhæng

Generalforsamlingen 1977

mellem Dyrehaven, Strandvejen og Sundet, en forudseende plan, som først vort slægtled har oplevet gennemført.

Kassereren, ingeniør Werner Ruff, aflagde under dagsordenens punkt 3 regnskabet, der balancerede med over 201.000 kroner. Også det er aftrykt i Søllerødbogen 1977. Der blev givet decharge for regnskabet. Men under hensyn til, at medlemskontingentet ikke mere kunne dække udgiften til årbogens udgivelse, blev der under dagsordenens punkt 4 foreslået en forhøjelse af det årlige kontingent til 50 kroner, porto indbefattet, og af det livsvarige medlemskab til 1000 kroner. Dette vedtoges.

Under dagsordenens punkt 5, »Valg ifølge vedtægterne«, blev de bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, genvalgt. Det samme gjaldt suppleanterne og revisor, afdelingsbestyrer Bent Schlütter. Under dagsordenens sjette og sidste punkt, Eventuelt, fremkom ingen bemærkninger.

Efter generalforsamlingen, der havde varet fra kl. 20 til 21.30, fulgte stud. mag. Svend Aage Knudsens foredrag, ledsaget af lysbilleder, om oldtidsminderne i Søllerød Kommune, et led i hans forberedelse af et sammenhængende forhistorisk-arkæologisk kort over både Søllerød og Lyngby-Tårbæk kommuner. Det vil blive udgivet af de to historiske selskaber i samarbejde med Geodætisk Institut. Hermed sluttede mødet kl. 22.45.

Sensommerudflugten 1977 til Jægerspris Slot og Mindepark

Næste gang medlemmerne mødtes, var på busudflugten søndag den 11. september til Jægerspris Slot og Mindepark med 65 deltagere. Ved kaffebordet i Slotskroen gjorde advokat Eigil Koefoed, sekretær i bestyrelsen for »Kong Frederik den Syvendes Stiftelser«, rede for Jægersprisstiftelsens oprindelse, struktur og opgaver. Fra Slotskroen vandrede deltagerne under ledelse af formanden, der er medlem af stiftelsens bestyrelse, gennem slotshaven, med grevinde Danners gravhøj og nogle af de fornemme monumenter, som arveprins Frederik og hans nærmeste rådgiver Ove Høegh-Guldberg for netop 200 år siden fik den tids største billedhugger Johannes Wiedewelt til at udforme. Her skabtes en mindelund over berømte danskere, nordmænd, islændinge og en enkelt færing – inspireret af

Ove Mallings i samme år, 1777, udkomne værk »Store og gode Handlinger«, den første danske historiske læsebog. I slottets mindestuer blev deltagerne vist om af slotsfoged Kaj Larsen og oldfrue Gudrun Larsen, mens advokat Koefoed og formanden førte gæsterne gennem bestyrelsens repræsentationslokaler, der også indeholder værdifulde møbler og malerier fra Frederik den Syvendes tid, deriblandt adskilligt, der har hørt til i Palæet i Skodsborg.

Sensommerudflugten i år vil finde sted søndag den 10. september kl. 14, hvor statsskovfoged Tage Lauritsen fra Havarthigården vil føre deltagerne rundt i Kirkeskoven og tilbage til Havarthigården.

Samarbejdet med andre foreninger

I samarbejde med Folkedanserforeningerne i Søllerød er der desuden i sommeren 1977 afholdt »landsbyfester« ved Mothsgården i Søllerød By, i biblioteksparken i Nærum og ved Gammel Holtegård, hvor fra Selskabets side Nina Fabricius, Roar Skovmand, Annalise Børresen og Werner Ruff har medvirket. Sådanne landsbyfester bliver også holdt i denne sommer.

5-600 kakler med motiver fra gamle Søllerødkobberstik og -raderinger, som Foreningen Nordens Søllerødafdeling har ladet fremstille, har været tilbudt vort Selskabs medlemmer til favørpris. 1977-kaklen er blevet revet bort, 1978-kaklen er også nær ved at være udsolgt. Der forberedes tilsvarende kakler for de kommende år.

Publikationerne

Ved siden af møderne har Selskabet i lighed med tidligere år lagt hovedvægten på publikationerne. Søllerødbogen udkom i november 1977, trykt i 1850 eksemplarer, hvortil kommer 800 særtryk af årbogsafhandlingen »Vedbækprojektet«. Af Gunnar Sandfelds værk »Søllerød som det var engang« kom det femte bind, »Gennem Vedbæk på kryds og tværs« på forfatterens 70-års fødselsdag den 26. april. Dets udgivelse har været sikret ved tilskud fra kommunen og Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond. Selskabet har også sammen med Struer Kommune udgivet »En hilsen til Gunnar Sandfeld på 70 års dagen« med titlen »Limfjordsluft«. Foruden Sandfelds egen afhandling om dette emne, mættet med indtryk fra natur og poesi, indeholder den smukke bog, redigeret af Annalise Børresen og

»Limfjordsluft«. En hilsen til Gunnar Sandfeld på 70-årsdagen

Benny Boysen, tilrettelagt af Mia Okkels og trykt i Christensens Bogtrykkeri i Struer, en »før-tale« af arkivar Finn H. Lauridsen og en bibliografi over Sandfelds omfattende litterære produktion. Bogen blev på fødselsdagen, hvor Annalise Børresen repræsenterede Selskabet, overrakt Sandfeld af Struers borgmester S. E. Kristensen.

70-årsdagen vil ikke sætte skel i lektor Sandfelds produktion. Vi kan glæde os til endnu et bind om »Søllerød som det var engang«, om Skodsborg og Strandvejen ned til Mølleåen, hvortil kommer register til alle seks bind. De nærmest kommende publikationer bliver Søllerødbogen 1978, der allerede er i trykken og forventes udsendt kort efter sommerferien. Den vil indeholde afhandlinger af Ady Rechnitzer om »Sømærket«, et Vedbæk-hjem gennem 4 generationer, Svend Aage Knudsen om bronzehalsringe fra Trørød, af Erik Sinding om kobberstik med Søllerød-motiver, af Sigurd Granild om Studenterhytten på Søllerød Kirkegård samt tillæg til Søllerødbibliografien ved Lise Ott og Finn Slente. – I et særligt skrift, »Søllerød på raderede blade, en billedbog«, udgivet som julegave af bogtrykker Poul Kristensen i Herning, vil Erik Sinding bringe gengivelser i stor størrelse af de 31 raderinger, der findes fra omkring 1849 med Søllerød-motiver, hvoraf kun fem blev gengivet i Erik Sindings afhandling i Søllerødbogen 1977. Denne bog vil blive tilbudt medlemmerne af Selskabet til favørpris. På længere sigt forberedes Svend Aage Knudsens arkæologiske kort og P. Thomassens bog om Nordbanen.

Dette er jo sandt at sige et overflødighedshorn, og selv om det årlige kontingent nu kun dækker selve fremstillingsomkostningerne ved Søllerødbogen, får medlemmerne mulighed for at spare et tilsvarende eller større beløb i kraft af den favørpris, der ydes dem ved Selskabets øvrige publikationer. Det gælder også lektor Sandfelds store tobindsværk om »Det kommunale styre i Søllerød 1841-1978«, med Annalise Børresen som billedredaktør. Det er udgivet af kommunen og koster i boghandelen 210 kroner, men medlemmerne kan få det for 155 kroner, hvorved de faktisk sparer et års kontingent, men de skal ikke tøve, for værket er kun trykt i

»Det kommunale styre i Søllerød 1841-1978«

1200 eksemplarer og vil om få år blive en sjældenhed. Værket indeholder alene flere portrætter end det koster kroner i bogladepris!

Det er kommunen og ikke Selskabet, der står bag dette værk. Men de detektiver, der har forfattet det og forsynet det med dets rige billedstof, er så nært knyttet til Selskabet, at der er al grund til at fremhæve værkets praktiske og forbilledlige betydning her og nu. Og jeg kan ikke slutte denne beretning uden at nævne Annalise Børresens tilbageblik »Med fortiden stuvet i lasten«, trykt som kronik i Søllerød Tidendes jubilæumsnummer 15. februar i år. Her er Selskabets virke set i sammenhæng med den folkelige bevægelse, der gav sig udslag i oprettelsen af amtshistoriske og kommunehistoriske foreninger over hele landet. Det begyndte i 1902, da Ribe Amts historiske Samfund blev dannet. Om Søllerød kan man med et Schillercitat sige: »Spät kommt Ihr, doch Ihr kommt!« Sent kommer I, men I kommer altså! Søllerødselskabet blev først oprettet fyrretyve år efter Ribe Amts historiske Samfund, men i fyrreåret for dets oprettelse vil vi være nær de 2000 medlemmer, og Selskabet er allerede nu kommunens største. Det er dog ikke mængden, der gør det, som købmanden sagde, da han – ligesom vor bestyrelse – solgte under indkøbspris. Det er kvaliteten af det arbejde, der udføres.

»Med fortiden stuvet i lasten«

Her er det ingen hemmelighed, at det største arbejde inden for bestyrelsen påhviler sekretær og kasserer. Men ved denne lejlighed vil jeg gerne rette min varmeste tak til arkitekt professor Palle Suenson, som i foråret så sig nødsaget til at fratræde som bestyrelsesmedlem. Mange af medlemmerne mindes den augustsøndag i 1969, da professor Suenson og frue tog imod halvtredjehundrede mennesker på Rygårds gårdsplads og bød på forfriskninger efter, at deltagerne havde hørt den nøgterne beretning om etableringen af den store naturpark i hjertet af Søllerød Kommune, flankeret af Thuras Holtegård, af Søllerød Kirkeskov og den nu også sikrede Havarthigård. Professor Suensons indsats for landskabsbevaring, ikke mindst som formand for bestyrelsen for Fonden for Bygnings- og Landskabskultur og selskabet med tilsvarende formål, kan i historisk betydning

Professor Palle Suenson fratræder som bestyrelsesmedlem

sidestilles med Erick Struckmanns, og naturparken burde bære hans navn. Professor Suenson blev valgt ind i vort selskabs bestyrelse i 1969, blev dets næstformand i 1971, og året efter blev der nedsat et udvalg til varetagelse af landskabsbevarende opgaver med ham som formand. Med stor omhu og fremsyn har professor Suenson taget sig af de spørgsmål, der fra medlemmers og anden side har været stillet til udvalget. Af og til har jeg selv været tilkaldt til udvalgets møder, fulgt dets arbejde og viderebefordret dets velmotiverede indstillinger til vor egen bestyrelse eller til kommunalbestyrelsen. Som medlem af vor bestyrelse er professor Suenson efterfulgt af førstesuppleanten, lærer Ole Sørensen. Bevaringsudvalget, der i øvrigt består af Nina Fabricius, Ady Rechnitzer og Werner Ruff, har også efter professor Suensons tilbagetræden behandlet forespørgsler fra kommunalbestyrelsen, og skulle der i forbindelse med beretningen være spørgsmål, der vedrører udvalget, vil de være rede til at tage dem op til overvejelse og eventuelt til besvarelse på stedet.

»Bevaringsudvalget«

Med et citat fra Annalise Børresens jubilæumsartikel vil jeg slutte med at udtrykke bestyrelsens glæde over den interesse, der »kommer til udtryk i Kommunalbestyrelsens store bevågenhed og altid redebonne økonomiske støtte. Og den gode »mæcen« på diverse kulturelle områder »Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond« har også været Selskabet en god hjælper gennem årene«.

Det er et udtryk for den samstemthed, der har været og stadig er mellem kommunalbestyrelsen og vort selskab, at Ulrik Schou har formået vor tidligere borgmester, landsretssagfører Erik Øigaard, der også har været medlem af Selskabets bestyrelse, til her i aften at fortælle om det fredningsarbejde, der har fundet sted i kommunen i den menneskealder, fra 1943 til 1974, hvor han har haft sæde i sogneråd og kommunalbestyrelse, fra 1959 som kommunens borgmester.

Resultatopgørelse for tiden 1. januar – 31. december 1977

Kontingenter (2 år). På grund af ændring af tidspunktet for kontingentopkrævning er der i år 1977 indgået 2 års kontingentindtægt		138.151
Salg af bøger (incl. moms):		
Solgte og betalte bøger i 1977	64.134	
+ tilgodehavende pr. 31. december 1977	12.957	
	77.091	
÷ indgået fra 1976 (incl. moms)	23.420	
	53.671	
Heraf overført til afregningskonto for merværdiafgift	7.394	46.277
		184.428
Vareforbrug (incl. moms):		
Varelager pr. 1. jan. 1977	93.311	
Trykning af bøger	119.365	
	212.676	
÷ varelager pr. 31. dec. 1977	90.251	
	122.425	
Heraf overført til afregningskonto for merværdiafgift	10.299	112.126
		72.302
Tilskud, Søllerød kommune, ordinære	16.000	
Gave, Handelsbanken til: Bog om Dronninggård	5.000	
Gave, Trørød Grundejerforening	2.000	
	23.000	
÷ Diverse tilbagebetalt	750	22,250
		94.552
Omkostninger:		
Omkostninger består af: porto, gaver, kontingenter, revision og repræsentation m.v. Beløbet er excl. moms	19.657	
á conto forfatterhonorar	25.000	44.657
		49.895
Renteindtægter		3.445
Årets overskud		53.340

Balance pr. 31. december 1977

Aktiver:		
Omsætningsaktiver:		
Girokonto		32.774
Sparekasse konto nr. 152-00-14961		12.581
Sparekasse konto nr. 152-04-01884		4.046
Tilgodehavende kontingent		42.200
Boglager		90.251
Tilgodehavende moms		5.700
Tilgodehavende vedr. bøger fra 1976 og 1977		12.957
Aktiver i alt		200.509

Boglageret er optalt til kostpris kr. 180.502. Der er foretaget nedskrivning med 50 % til kr. 90.251, dels under hensyntagen til eksistensen af gamle publikationer og dels under hensyntagen til ukurante og beskadigede bøger.

Passiver:		
Kortfristet fremmedkapital:		
Vare- og omkostningskreditorer		161
Egenkapital:		
Kapitalkonto pr. 1. januar 1977	147.008	
Årets overskud overført fra resultatopgørelsen	53.340	200.348
Passiver i alt		200.509

Werner Ruff
kasserer

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

København, den 17. april 1978

Revisionsfirmaet *Schøbel & Marholt*
statsautoriserede revisorer
Niels O. Marholt
/ *Lars Rasmussen*

Bent Schlütter
revisor

Publikationer

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1942ff
Udkommer årligt

Søllerød i Billeder
Gamle fotografier fra Søllerød Kommune. 148 sider. 1967. Udsolgt

Gunnar Sandfeld: Dreng i Holte
Billeder og stemningsindtryk fra en svunden provinsidyl.
159 sider + 44 billedplancher. 1969

Knud Voss: Bygningskunst i Søllerød 1670-1970
192 sider, illustreret. 1970. Indbundet. I kassette

Gunnar Sandfeld: Søllerød, som det var engang. Bd. 1
En billedbog med tekster. 252 sider, illustreret. 1972

Gunnar Sandfeld: Søllerød, som det var engang. Bd. 2
En rundvandring i vestsognet. 263 sider, illustreret. 1973

Gunnar Sandfeld: Søllerød, som det var engang. Bd. 3
En rundvandring i midtsognet. 283 sider, illustreret. 1975

Gunnar Sandfeld: Søllerød, som det var engang. Bd. 4
En rundvandring i Trørød og omegn. 276 sider, illustreret. 1976

Gunnar Sandfeld: Søllerød, som det var engang. Bd. 5
Gennem Vedbæk på kryds og tværs. 266 sider, illustreret. 1978

Gunnar Sandfeld: Limfjordsluft
En hilsen til Gunnar Sandfeld på 70 års dagen 26. april 1978.
Udgivet i samarbejde med Struer Kommune.
53 sider, illustreret. 1978

P. Thomassen: Kystbanen 1897-1972
312 sider, illustreret. 1972

P. Thomassen: Nærumbanen 1900-1975
232 sider, illustreret. 1975

Særtryk af Søllerødbogen:

1970 *Ady Rechnitzer: Vedbækfiskerne*
84 sider, illustreret. 1971.
Særtryk af Søllerødbogen 1970. Udsolgt

Roar Skovmand: Frederik VII og Skodsborg
40 sider, illustreret. 2. oplag 1974.
Særtryk af Søllerødbogen 1970

1971 *Ingrid Markussen: Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823*
141 sider, illustreret. 1971.
Særtryk af Søllerødbogen 1971

1972 *Fr. Frederiksen og P. Thomassen: Bådfarten på Furesøen*
100 sider, illustreret 1973.
Særtryk af Søllerødbogen 1972. Udsolgt

1973 *Lise Bergsøe: Paul Bergsøe og Koefoeds Minde*
34 sider, illustreret. 1974.
Særtryk af Søllerødbogen 1973. Udsolgt

Gerty Ege: Familien Grøn på Rolighed
38 sider, illustreret. 1974.
Særtryk af Søllerødbogen 1973

Gunnar Sandfeld: Erindring og udforskning
70 sider, illustreret. 1974.
Særtryk af Søllerødbogen 1973

P. Thomassen: Søllerød Kommune – på postkort
16 sider, illustreret. 1974.
Særtryk af Søllerødbogen 1973

1974 *Nina Fabricius: Søllerød Museum på Mothsgaarden*
32 sider, illustreret. 1975.
Særtryk af Søllerødbogen 1974

P. Thomassen: Lundtoftebanen
28 sider, illustreret. 1975.
Særtryk af Søllerødbogen 1974

1975 *Sv. E. Albrethsen og Erik Brinch Petersen: Gravene på Bøgebakken, Vedbæk*
60 sider, illustreret. 1975.
Særtryk af Søllerødbogen 1975

Gunnar Sandfeld: Skoleliv i Søllerød
Et stykke af den danske landsbyskoles historie i 19. århundrede.
132 sider, illustreret. 1976.
Særtryk af Søllerødbogen 1975

1976 *Jørgen Berg: Nærumgårdskolen 1950-1975*
90 sider, illustreret. 1976.
Særtryk af Søllerødbogen 1976

E. Brinch Petersen m.fl.: Vedbækprojektet
Udgravningerne i Vedbæk.
27 sider, illustreret. 1976.
Særtryk af Søllerødbogen 1976

1977 *E. Brinch Petersen m.fl.: Vedbækprojektet. I marken og i museerne*
66 sider, illustreret. 1977.
Særtryk af Søllerødbogen 1977

Litteratur om Søllerød Kommune
En bibliografi. Bd. 1-2. Udgivet af Søllerød Kommunebiblioteker.
500 sider, illustreret. 1968

Litteratur om Søllerød Kommune Tillæg 1968-1974.
Udgivet af Søllerød Kommunebiblioteker.
296 sider. 1975

Gunnar Sandfeld: Det kommunale Styre i Søllerød 1841-1978. Bd. 1-2
Personer og begivenheder gennem henved halvandet hundrede år. Udgivet af Søllerød Kommune. 534 sider, illustreret. 1977

BESTYRELSEN FOR
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR SØLLERØD KOMMUNE

professor, dr. phil. Roar Skovmand, formand (tlf. (02) 89 33 38)
stadsbibliotekar Annalise Børresen, sekretær og redaktør
(tlf. (02) 80 04 86)
ingeniør Werner Ruff, kasserer (tlf. (02) 80 00 90)
museumsinspektør Nina Fabricius
boghandler Mogens Funch
advokat Eigil Koefoed
sparekassedirektør Eivind Olsen
journalist Ady Rechnitzer
ekspeditionssekretær Ulrik Schou
viceborgmester, skoleinspektør Jørgen Schunck
lærer Ole Sørensen